T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

GÖÇEBE TOPLULUKLARDA İSKAN VE TERK STRATEJİSİNİN ETNOARKEOLOJİK AÇIDAN İNCELENMESİ: SARIKEÇİLİLER ÖRNEĞİ

MUSTAFA ARMAĞAN

TEZ DANIŞMANI: PROF. DR. ÖZLEM ÇEVİK

EDİRNE 2018

T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

GÖÇEBE TOPLULUKLARDA İSKAN VE TERK STRATEJİSİNİN ETNOARKEOLOJİK AÇIDAN İNCELENMESİ: SARIKEÇİLİLER ÖRNEĞİ

MUSTAFA ARMAĞAN

TEZ DANIŞMANI: PROF. DR. ÖZLEM ÇEVİK

EDİRNE 2018

T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI

TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mustafa Armağan tarafından hazırlanan **Göçebe Topluluklarda İskan ve Terk Stratejisinin Etnoarkeolojik Açıdan İncelenmesi: Sarıkeçililer Örneği** Konulu **Yüksek Lisans** tezinin Sınavı, Trakya Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 9.-10. maddeleri uyarınca pazartesi günü saat **13:00** 'te yapılmış olup, yüksek lisans tezinin *....Kabul Edilmesine..... **OYBİRLİĞİ/~~OYÇOKLUĞU~~** ile karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ	KANAAT	İMZA
Prof. Dr. Özlem ÇEVİK	kabul edilmesine	
Prof. Dr. Burçin ERDOĞU	Kabul Edilmesine	
Prof. Dr. A. Tuba ÖKSE	kabul edilmesine	

* Jüri üyelerinin, tezle ilgili kanaat açıklaması kısmında "Kabul Edilmesine/Reddine" seçeneklerinden birini tercih etmeleri gerekir.

T.C
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ULUSAL TEZ MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞ FORMU

Referans No	10192837
Yazar Adı / Soyadı	MUSTAFA ARMAĞAN
T.C.Kimlik No	41047319380
Telefon	5355971601
E-Posta	mustafaarmagan1@gmail.com
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	Göçebe Topluluklarda İskan ve Terk Stratejisinin Etnoarkeolojik Açıdan İncelenmesi: Sarıkeçililer Örneği
Tezin Tercümesi	Etnoarchaeological İnvestigation of the Nomadic Communities Settlement and Abandonment Strategy: The Case of Sarıkeçililer
Konu	Arkeoloji = Archeology
Üniversite	Trakya Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Arkeoloji Anabilim Dalı
Bilim Dalı	
Tez Türü	Yüksek Lisans
Yılı	2018
Sayfa	163
Tez Danışmanları	PROF. DR. ÖZLEM ÇEVİK
Dizin Terimleri	
Önerilen Dizin Terimleri	Pastoral Göçebelik, Göçebe, Etnoarkeoloji, Maddi Kültür, Sarıkeçililer, Yörükler, Çadır, Göçebe Arkeolojisi.

04.06.2018

İmza:.....

ÖZET

Pastoral göçebeliğin arkeolojik perspektiften incelenmesi ve değerlendirilmesi insanlık tarihi açısından son derece önemlidir. Geleneksel arkeolojik metotlar açısından bakıldığında pastoral göçebe yaşamın maddi kültür izlerinin arkeolojik veriye dönüşmesi, yerleşik toplumlara yönelik yapılan arkeolojik çalışmalara göre farklılıklar göstermektedir. Bu tez çalışmasıyla pastoral göçebeliğin yıllık göç periyotu ekseninde oluşan kısa ve uzun süreli çadır yerleşimleri etnoarkeolojik metotlarla incelenerek pastoral göçebe yaşam tarzının arkeolojik perspektifte maddi kültürle olan ilişkisi anlaşılmaya çalışılmıştır. Pastoral göçebe yaşam tarzının ne olduğu, nasıl ve hangi etkenlerle ortaya çıktığı, farklı pastoral göçebe kültürlerde ve coğrafyalarda ne gibi farklılıklar ve benzerlikler oluşturduğu konuları yine etnografik örnekler ve etnoarkeolojik metotlarla üretilen verilerin analiz edilmesiyle ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda pastoral göçebeliğin maddi kültüre olan yansımaları etnoarkeolojik saha çalışmalarıyla incelenmiş, pastoral göçebe Sarıkeçililerle farklı dönemleri kapsayan planlamaya göre saha çalışmaları yapılmıştır. Pastoral göçebeler Arkeolojik düzlemde maddi kültür boyutuyla ele alınmasının yanında ekonomik, politik ve sosyo-kültürel boyutuyla incelenmiş farklılıklarıyla benzerlikleriyle genel bir pastoral göçebe resmi oluşturulmuştur. Bu kapsamda elde edilen verilerin göçebe arkeolojisi kavramına ve arkeolojik çalışmalara yeni perspektifler kazandırması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimler: Pastoral Göçebelik, Göçebe, Etnoarkeoloji, Maddi Kültür, Sarıkeçililer, Yörükler, Çadır, Göçebe Arkeolojisi.

SUMMARY

The examination and evaluation of the pastoral nomad from the archaeological perspective is extremely important for of human history. From the point of view of the traditional archaeological methods the transformation of material traces of pastoral nomadic life into archeological divergences differs from the archaeological studies carried out for esteblished societres-in this study it is tried to compreheral the relationship between idyllic nomadic life style and material culture in on archaeological perspective by examining short and long term tent settlements formed on the axis of annual migration period of the pastoral nomad with ethnoarchaeological methods. It has been attempted to find out what the pastoral nomadic lifestyle is, how and with what factors, what differences and similarities are formed in different pastoral nomadic cultures and geographies by analyzing the data produced with ethnographic examples and ethnoarchaeological methods. In this context, the material cultural reflections of pastoral nomads were examined with etnoarchaeological field studies field studies were carried out with pastoral nomadic Sarıkeçililer field studies were carried out accerding to the plans cevering different periods. Pastoral nomads are studied in economic, political and socio-culturel dimension as well as dealing with material culturel dimension in on archeological level and a general image of the pastoral is formed with its differences and similarities. İt's aimed that the data obtained in this contex to bring new perpectives to the concept of nomadic archaeological and archaeological studies.

Key Words: Pastoral Nomadic, Nomadic, Ethnoarchaeological, Material Culture, Sarıkeçililer, Nomads, Tent, Nomadic Archeology.

ÖN SÖZ

İnsanlığın tarihsel sürecini ele aldığımızda tüm kültürün ve medeniyetin üç ana yaşam formu üzerine şekillendiği görülmektedir. Avcı-Toplayıcılık, Pastoral Göçebelik ve Yerleşiklik olarak isimlendirdiğimiz bu formlar, farklı coğrafya ve zamanlarda kendi içlerinde alt formlar oluşturmuş ve hala oluşturmaya devam etmektedir. Yaşam formları özel kültürler oluşturmuş, toplumların ve bireylerin karakterlerine doğrudan yön vermiştir. Toplumların yaşam formlarını sabit tutmadığı dönem dönem aynı coğrafyalarda farklı formların tercih edildiği bazı dönemlerde ise birden fazla formun aynı anda aynı coğrafi bölgede yaşandığı örnekleri görmek mümkündür. Şöyle ki yaşam formları da insanlar ve kültürler gibi yaşar, değişir ve dönüşür. Bu formların nasıl ortaya çıktığı nasıl değişim ve dönüşüm gösterdikleri bu farklılaşmaya nelerin etken olduğu, bu değişimin maddi ve manevi kültüre olan yansımalarının neler olabileceği vb. sorulara verilecek cevaplar, üretilecek teori ve bilgiler insanlık tarihine, doğrudan İnsana ışık tutacak niteliktedir. Bu bağlamda yapılacak çalışmalar pek çok bilimsel disiplinin farklı penceresinden yürütülse de Arkeoloji biliminin bu doğrultuda söyleyecekleri ayrıca önemlidir. "*Göçebe Topluluklarda İskan ve Terk Stratejisinin Etnoarkeolojik Açıdan İncelenmesi: Sarıkeçililer Örneği*" isimli tez çalışması bu bağlamda yapılarak pastoral göçebeliğin yerleşim ve göç stratejisinin maddi kültüre yansımasının neler olduğu, arkeolojik perspektiften nasıl yorumlanabileceği ve pastoral göçebeliğin araştırılmasında arkeolojik metodolojinin yaşadığı sorunlara yönelik genel bir çalışma yürütülmüş, Arkeoloji'nin bir alt disiplini olan Etnoarkeolojik yöntemler kullanılarak gerekli araştırma yapılmıştır.

Pastoral göçebe yaşam formunun gerek niteliği gerekse iç dinamikleri arkeolojik çalışmalarda bu forma dair bilgi üretilmesini ve algılanmasını zorlaştırmaktadır. Bu topluluklar tarihsel süreçte sürekli yer değiştirerek yaşamış ve çok az araç gereçle yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Kullanılan araç gereçlerin çabuk üretilebilir, kolay tamir edilebilir olması gerektiğinden kullanılan malzemelerin uzun yıllar kalıcılığı bulunmamaktadır. Bu durum yapılan arkeolojik kazılarda ve yüzey araştırmalarında göçebe kültürlerin maddi izlerinin tespitini zorlaştırmaktadır.

Yaptığımız tez çalışmasında bu durum Etnoarkeolojik metotlarla aşılmak istenmiştir. Bu bağlamda günümüzde pastoral göçebe yaşamı Konya, Karaman ve Mersin illeri kırsalında sürdüren Sarıkeçili Göçebeleri incelenerek model olarak belirlenmiş, pastoral göçebeye dair arkeolojik verilerin tespitlerine ve yorumlanması yönelik saha çalışması yapılarak bilgiler üretilmiştir. Saha çalışması 3 farklı dönemde yapılmış olup; kışlaklardan yazlık alanlara yapılan göç süreci, yayla çadır yerleşimleri, yerleşilen kısa ve uzun süreli çadır alanlarının terk sonrası durumları maddi kültür bağlamında incelenmiştir.

Günümüzün koşulları ile üretilen somut veriler ile geçmişin ruhuna dokunabilmek Etnoarkeoloji ile mümkündür çünkü günümüzden geçmişe kurulan en somut köprülerdendir. Günümüz verileri derlenerek geçmişe ışık tutacak niteliğe etnoarkeoloji sayesinde bürünebilir. Çünkü değişen çağlarla teknoloji gelişse de insanın çağlar boyu değişmeyen özellikleri vardır. Bu özellikler Etnoarkeoloji'ye yol gösterir.

Etnoarkeolojik saha araştırmaları kolay olmayan süreçler olmakla birlikte derlenecek bilgilerin gerçekliği de her zaman sorgulanmalıdır. Çünkü gözlemlenen güncel süreçler farklı etkenler nedeniyle gerçekleri yansıtmayabilir. Bu durumlara dikkat edilmeli ve derlenen bilgilerin gerçekleri ne kadar yansıttığı çok yönlü olarak sorgulanmalıdır. Pek çok Etnoarkeoloji çalışmasında incelenen ve inceleyen kişilerin iletişim ve düşün yapısının etkisi çok fazladır. Bu etki üretilecek bilgiyi de doğrudan etkiler.

Yapmış olduğum saha çalışmasında pek çok göçebe Sarıkeçili aileyle günlerce zaman geçirdim ve bu süreçte de o insanların yaşam alanları kişisel eşya ve malzemelerine yönelik incelemelerde bulundum ve aile yaşamlarına dahil oldum. Bu durum benim açımdan başlı başına kolay olmayan bir süreç oldu… hiç tanımadıkları bir yabancının günün birinde gelip kendilerini inceleyip notlar alıp, yaşam alanlarını fotoğraflaması o insanlar için de kolay olmayan bir süreç olduğundan eminim. Fakat üç farklı dönemde yaptığım saha çalışması sürecinde hanelerinde çalışma yaptığım ve çadırlarında kaldığım ailelerle en ufak bir problem yaşamadım ve hem benim için hem de onlar için kolay olmayan bir süreci gösterdikleri misafirperverlik, tarafıma karşı sergiledikleri sıcak tutum sayesinde güzel bir şekilde tamamladım. Bana her konuda yardımcı olan hanelerini bana açarak saha çalışmamı yapmama imkan

tanıyan ve beni rahat ettirmek için ellerinden geleni yapan başta Sarıkeçili göçebeleri; Dursun Ali Candan, Emine Candan, Musa Yağal, Mehmet Yağal, Mustafa Bacak başta olmak üzere ve tüm ailelerine en kalbi duygularla teşekkür ediyorum.

Saha çalışmasında karşılaştığım önemli güçlüklerden biri ulaşım oldu çünkü çadırların kurulduğu ve göç güzergahı alanlar köy alanlarının dışında ulaşımın çok zor olduğu bölgelerde olduğu için söz konusu bölgelere ulaşım kolay olmadı bu kapsamda pek çok kişiden yardım aldım fakat araçları ile bana yardımcı olan Seydişehir, Tol Köyü muhtarı Yaşar Şan ve Çat Köyü muhtarı Adem Güneytepe'ye ayrıca teşekkür ediyorum.

Saha çalışmasına yönelik planlama yaptığım dönemde ilk kapısını çaldığım, elinden gelen desteği vererek göçebe Sarıkeçili ailelerle beni tanıştırıp ailelerin yanında konaklamamı sağlayan, verdiği desteklerle çalışmama büyük katkı yapan ayrıca yapmış olduğu faaliyetler ve organizasyonlarla göçebe kültürün bilinirliğine ve yaşatılmasına yönelik özverili girişimleri olan Sarıkeçililer Derneği başkanı Pervin Çoban Savran'a (Pervin Ana) en kalbi duygularımla teşekkürü borç biliyorum.

Yapmış olduğum çalışma sırasında gerek göçebelikle ilgili yazdığı kitaplardan faydalandığım gerekse bir araya gelip fikir alışverişinde bulunduğum Muhammet Güzel Bey'e teşekkür ediyorum.

Göçebelik konusu üzerine çalışmama imkan veren ve yapmış olduğum tez çalışmasına desteklerini esirgemeyip emek veren değerli hocam Prof. Dr. Özlem Çevik'e ayrıca teşekkür ediyorum.

Hayatımın her anında olduğu gibi bu tez çalışmama da sınırsız desteğini veren, yaptığım çalışmanın tüm safhalarında fikir alışverişinde bulunduğum, her fırsatta beni motive ederek daha başarılı sonuçlara ulaşmamı sağlayan değerli annem Nuran Armağan'a tüm kalbimle teşekkür ediyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖZET

ÖN SÖZ……i

İÇİNDEKİLER……..…….……iv

LEVHALAR LİSTESİ……vi

KISALTMALAR LİSTESİ……...xiii

GİRİŞ……1

1. GÖÇEBELİK VE PASTORAL GÖÇEBELİK KAVRAMLARININ İRDELENMESİ…….……14
2. PASTORAL GÖÇEBELİĞİN KÖKENİ……...20
3. ETNOGRAFİK MODELLER IŞIĞINDA PASTORAL GÖÇEBELİĞİN KÜLTÜREL VE SOSYO-EKONOMİK AÇIDAN KARŞILAŞTIRMALI OLARAK DEĞERLENDİRİLMESİ……....28
   - 3.1. DUKHALAR…….……..……..28
     - 3.1.1. İklim ve Coğrafya……28
     - 3.1.2. Geçim Ekonomisi ve Göç Döngüsü……29
     - 3.1.3. Kültürel ve Sosyal Yapı……..31
   - 3.2. KAŞKAYLAR……..…….……34
     - 3.2.1. İklim ve Coğrafya…….…….…….35
     - 3.2.2. Geçim Ekonomisi ve Göç Döngüsü……36
     - 3.2.3. Kültürel ve Sosyal Yapı….……37
   - 3.3. ALİKAN AŞİRETİ……40
     - 3.3.1. İklim ve Coğrafya……...40
     - 3.3.2. Geçim Ekonomisi ve Göç Döngüsü……40
     - 3.3.3. Kültürel ve Sosyal Yapı……..42
   - 3.4. YERLEŞİM, MEKAN(ÇADIR) VE ORGANİZASYONU…….44
4. ETNOARKEOLOJİK SAHA ÇALIŞMASI: PASTORAL GÖÇEBE SARIKEÇİLİLER ÖRNEĞİ…….....49
   - 4.1. SARIKEÇİLİLER……..49
     - 4.1.1. Sarıkeçililerin Kökeni ve Günümüzde Sarıkeçililer……49
     - 4.1.2. Pastoral Göçebe Sarıkeçililerde Sosyo-Kültürel Yapı……51
       - 4.1.2.1. Göç Döngüsü ve Geçim Ekonomisi ……...51
       - 4.1.2.2. İnanç Dünyası ve Din…….…….53

4.1.2.3. Politik Yapı……..54
4.1.2.4. Yerleşiklerle Olan İlişkiler……..55
4.2. SAHA ÇALIŞMASI; PASTORAL GÖÇEBELERİN TERK VE İSKAN SÜRECİNİN MATERYAL BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ...59
4.2.1. Ara İstasyonlarda (Göç Konalgaları) İskan Süreci…….61
4.2.2. Ana İstasyonlarda (Yayla Yurtları) İskan Süreci……...64
4.2.3. Ara ve Ana İstasyonlarda Terk Sonrası Süreç……68
4.2.4. Pastoral Göçebeler ve Taşınabilir Materyal Kaydı…….71
5. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ……..75
KAYNAKÇA……...85
LEVHALAR……...……..96

LEVHALAR LİSTESİ

FOTOĞRAFLAR

LEVHA 1-A: **Negev Bölgesi Bigat Hisun Antik Göçebe Yerleşimi**, Rosen, Steven A.; Avni, Gideon, "The Edge of the Empire: The Archaeology of Pastoral Nomadism in the Southern Negev Highlands in Late Antiquity", The Biblical Archaeologist, Sayı 56, 1993, s.193.

LEVHA 1-B: **Negev Bölgesi Be'er Karkom, Antik Göçebe Yerleşimi**, Rosen, Steven A.; Avni, Gideon, "The Edge of the Empire: The Archaeology of Pastoral Nomadism in the Southern Negev Highlands in Late Antiquity", *The Biblical Archaeologist*, Sayı 56, 1993, s.197.

LEVHA 2-A: **Negev Bölgesi Har Oded Antik Göçebe Yerleşimi,** Rosen, Steven A.; Avni, Gideon, "The Edge of the Empire: The Archaeology of Pastoral Nomadism in the Southern Negev Highlands in Late Antiquity", *The Biblical Archaeologist*, Sayı 56, 1993, s.194.

LEVHA 2-B: **Negev Bölgesi Har Oded Antik Göçebe Yerleşimi,** https://www.researchgate.net/figure/260398599_fig4_Fig-7-Mosque-at-Har-Oded.

LEVHA 3-A: **Negev Bölgesi Giv'ot Reved Antik Göçebe Yerleşimi**, Rosen, Steven A.; Avni, Gideon, "The Edge of the Empire: The Archaeology of Pastoral Nomadism in the Southern Negev Highlands in Late Antiquity", *The Biblical Archaeologist*, Sayı 56, 1993, s. 192.

LEVHA 3-B: **Negev Bölgesi Nahal Oded Antik Göçebe Yerleşimi,** Rosen, Steven A.; Avni, Gideon, "The Edge of the Empire: The Archaeology of Pastoral Nomadism in the Southern Negev Highlands in Late Antiquity", *The Biblical Archaeologist*, Sayı 56, 1993, s. 193.

LEVHA 4-A: **Negev Bölgesi Nahal Oded Antik Göçebe Yerleşimi**, Rosen, Steven A.; Avni, Gideon, "The Edge of the Empire: The Archaeology of Pastoral Nomadism in the Southern Negev Highlands in Late Antiquity", *The Biblical Archaeologist*, Sayı 56, 1993, s. 193.

LEVHA 4-B: **Negev Bölgesi Nahal Oded Antik Göçebe Yerleşimi,** https://www.researchgate.net/figure/260398599_fig2_Fig-5-Mosque-at-Nahal-Oded.

LEVHA 5: **Dukha Çadırları,** Küçüküstel, Selcen, "Kayıp Türkler Dukha Halkı", *Atlas*, 236, 2012, 60-90.

LEVHA 6-A: **Dukha Obası** Küçüküstel, Selcen, "Kayıp Türkler Dukha Halkı", *Atlas*, 236, 2012, 60-90.

LEVHA 6-B: **Dukha Çadırı** Küçüküstel, Selcen, "Kayıp Türkler Dukha Halkı", *Atlas*, 236, 2012, 60-90.

LEVHA 7-A: **Dukha Çadırı İç Alanı,** Küçüküstel, Selcen, "Kayıp Türkler Dukha Halkı", *Atlas*, 236, 2012, 60-90.

LEVHA 7-B: **Ren Geyikleri,** Küçüküstel, Selcen, "Kayıp Türkler Dukha Halkı", *Atlas*, 236, 2012, 60-90.

LEVHA 8: **Kaşkay Yazlık Çadırı, Zagros Dağları, 1970,** http://www.iranicaonline.org/articles/tents-cador-ii

LEVHA 9-A: **Kaşkay Yazlık Çadırı, Zagros Dağları, 1970,** http://www.iranicaonline.org/articles/tents-cador-ii

LEVHA 9-B: **Kaşkay Yazlık Çadırı, Zagros Dağları, 1970,** http://www.iranicaonline.org/articles/tents-cador-ii

LEVHA 10-A: **Kaşkay Çadırı İç Mekan,** http://www.iranicaonline.org/articles/tents-cador-ii

LEVHA 10-B: **Kaşkay Çadırı İç Mekan,** http://www.iranicaonline.org/articles/tents-cador-ii

LEVHA 11-A: **Kaşkay Çadırı Çevre Duvarı ve Dış Ocak** https://www.flickr.com/photos/travelingmipo/12538998354

LEVHA 11-B: **Kaşkay Çadırı Çevre Duvarı,** http://www.iranicaonline.org/articles/tents-cador-ii

LEVHA 12-A: **Kaşkay Çadırı Çevre Taş Platformu** http://www.iranicaonline.org/articles/tents-cador-ii

LEVHA 12-B: **Sarıkeçili Keçileri,** Mustafa Armağan

LEVHA 13-A: **Sarıkeçililerin Göç Süreci,** Mustafa Armağan

LEVHA 13-B: **Sarıkeçililerin Göç Süreci,** Mustafa Armağan

LEVHA 14-A: **Sarıkeçililerin Göç Süreci,** Mustafa Armağan

LEVHA 14-B: **Sarıkeçililerin Göç Süreci,** Mustafa Armağan

LEVHA 15-A: **Ara İstasyon Olarak İsimlendirilen Kısa Süreli Çadır Yerleşimleri,** Mustafa Armağan

LEVHA 15-B: **Ara İstasyon Olarak İsimlendirilen Kısa Süreli Çadır Yerleşimleri,** Mustafa Armağan

LEVHA 16-A: **Ara İstasyon Olarak İsimlendirilen Kısa Süreli Çadır Yerleşimleri,** Mustafa Armağan

LEVHA 16-B: **Ara İstasyon Olarak İsimlendirilen Kısa Süreli Çadır Yerleşimleri,** Mustafa Armağan

LEVHA 17-A: **Ara İstasyon Olarak İsimlendirilen Kısa Süreli Çadır Yerleşimleri,** Mustafa Armağan

LEVHA 17-B: **Ara İstasyon Olarak İsimlendirilen Kısa Süreli Çadır Yerleşimleri,** Mustafa Armağan

LEVHA 18-A: **Hane B'nin Ara İstasyonunda Yer Alan Sazlardan Yapılmış Çit,** Mustafa Armağan

LEVHA 18-B: **Hane B'nin Ara İstasyonunda Yer Alan Sazlardan Yapılmış Çit,** Mustafa Armağan

LEVHA 18-C: **Dokuma Çadır Parçaları,** Mustafa Armağan

LEVHA 19-A: **Çadır Parçalarını Sabitlemek ve Birleştirmek İçin Kullanılan Sitiller,** Mustafa Armağan

LEVHA 19-B: **Ara İstasyon Çadırları Gergi İpleri ve Ahşap Direkler,** Mustafa Armağan

LEVHA 20-A: **Ara İstasyon Çadırları Gergi İpleri ve Ahşap Direkler,** Mustafa Armağan

LEVHA 20-B: **Ara İstasyon Çadırları Gergi İpleri ve Ahşap Direkler,** Mustafa Armağan

LEVHA 21-A: **Çadır Üstüne Dikilen Metal Direk Yuvaları,** Mustafa Armağan

LEVHA 21-B: **Ara İstasyon Çadır İçi Ocak,** Mustafa Armağan

LEVHA 22-A: **Üç Ayaklı Ocaklar,** Mustafa Armağan

LEVHA 22-B: **Hareketli Çadır Dokumaları,** Mustafa Armağan

LEVHA 23-A: **Çadır Konumu ve Topografya,** Mustafa Armağan

LEVHA 23-B: **Ara İstasyon Çadırı ve Direkleri,** Mustafa Armağan

LEVHA 24-A: **Ara İstasyon Çadırı ve Direkleri,** Mustafa Armağan

LEVHA 24-B: **Ara İstasyon Çadırı ve Direkleri,** Mustafa Armağan

LEVHA 25-A: **Hane C Ana istasyon çadırı,** Mustafa Armağan

LEVHA 25-B: **Hane D Ana istasyon çadırı,** Mustafa Armağan

LEVHA 26-A: **Ana İstasyon Çadırları,** Mustafa Armağan

LEVHA 26-B: **Ana İstasyon Çadırları,** Mustafa Armağan

LEVHA 27-A: **Ana İstasyon Çadır Duvarı, Taş Sırası;** Mustafa Armağan

LEVHA 27-B: **Ana İstasyon Çadır Duvarı, Taş Sırası;** Mustafa Armağan

LEVHA 28-A: **Çadırların ağaçlara yaslanmış kurulduğu örnek,** Mustafa Armağan

LEVHA 28-B: **Çadırların ağaçlara yaslanmış kurulduğu örnek,** Mustafa Armağan

LEVHA 29-A: **Ana İstasyon Ocak Yapıları,** Mustafa Armağan

LEVHA 29-B: **Ana İstasyon Ocak Yapıları,** Mustafa Armağan

LEVHA 30-A: **Çadır Dışı Ocak,** Mustafa Armağan

LEVHA 30-B: **Çadır Dışı Ocak,** Mustafa Armağan

LEVHA 31-A: **Hane C Ağıl,** Mustafa Armağan

LEVHA 31-B: **Hane C Ağıl,** Mustafa Armağan

LEVHA 32-A: **Terk Süreci Çadır Duvarları ve Taş Sıraları,** Mustafa Armağan

LEVHA 32-B: **Terk Süreci Çadır Duvarları ve Taş Sıraları,** Mustafa Armağan

LEVHA 33-A: **Terk Süreci Çadır Duvarları ve Taş Sıraları,** Mustafa Armağan

LEVHA 33-B: **Terk Süreci Çadır Duvarları ve Taş Sıraları,** Mustafa Armağan

LEVHA 34-A: **Terk Süreci Çadır Duvarları ve Taş Sıraları,** Mustafa Armağan

LEVHA 34-B: **Terk Süreci Çadır Duvarları ve Taş Sıraları,** Mustafa Armağan

LEVHA 35-A: **Terk Süreci Ocaklar,** Mustafa Armağan

LEVHA 35-B: **Terk Süreci Ocaklar,** Mustafa Armağan

LEVHA 36-A: **Terk Süreci Ocaklar,** Mustafa Armağan

LEVHA 36-B: **Terk Süreci Ocaklar,** Mustafa Armağan

LEVHA 37-A: **Terk Süreci Ocaklar,** Mustafa Armağan

LEVHA 37-B: **Terk Süreci Ocaklar,** Mustafa Armağan

LEVHA 38-A: **Terk Edilen Eski Yapıların Ağıl Olarak Kullanımı ve Ağıl Yapıları,** Mustafa Armağan

LEVHA 38-B: **Terk Edilen Eski Yapıların Ağıl Olarak Kullanımı ve Ağıl Yapıları,** Mustafa Armağan

LEVHA 39-A: **Terk Edilen Eski Yapıların Ana İstasyon Olarak Kullanımı,** Mustafa Armağan

LEVHA 39-B: **Terk Edilen Eski Yapıların Ana İstasyon Olarak Kullanımı,** Mustafa Armağan

LEVHA 40-A: **Terk Edilen Eski Yapıların Ana İstasyon Olarak Kullanımı,** Mustafa Armağan

LEVHA 40-B: **Terk Edilen Eski Yapıların Ana İstasyon Olarak Kullanımı,** Mustafa Armağan

HARİTALAR VE KROKİLER

LEVHA 41-A: **Hayvanların Bölgesel ve Tarihsel Evcilleştirilme Haritası,** Ayanoğlu, İhsan Cihan, "Revealing the history of Anatolian sheep domestication by using retrovirus integrations / Retrovirüs entegrasyon polimorfizmi kullanarak Anadolu koyunlarındaki evcilleştirme sürecinin anlaşılması", (Yayımlanmamış Yükseklisans Tezi), Ortadoğu Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Biyoloji Anabilim Dalı, Ankara, 2013, s. 3.

LEVHA 41-B: **Dukhaların Yaşadığı Coğrafya,** Google Maps.

LEVHA 42 : **Kaşkayların Yaşamlarını Yoğun Olarak Sürdürdükleri Bölge(Taralı Alan),** Cavanşir, Babek, *"Kaşkay Türklerinin Tarihi",* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Ortaçağ Tarihi Proğramı, İstanbul, 2001, s. 262.

LEVHA 43: **Alikan Aşiretinin Yaşadığı Bölge Haritası,** Google Maps. Mustafa Armağan

LEVHA 44: **Sarıkeçililerin Yaşadıkları Coğrafya ve Göç Güzergahları,** Mustafa Armağan.

LEVHA 45: **Sarıkeçililerin Yaşadıkları Coğrafya ve Göç Güzergahları,** Horzumlu, Ayşe Hilal Tuztaş, *"Konup-Göçmek, Yerleşmek ve Yaşamak: Sarıkeçililerde Mekân ve Anlatı",* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Antropoloji Anabilim Dalı, İstanbul, 2014, s. 252.

LEVHA 46: **21-25 Mayıs 2015 Tarihlerinde Konya İli, Çumra İlçesi, Apa Gölü Çevresinde Yapılan Saha Çalışmasının Coğrafi Konumu,** Mustafa Armağan

LEVHA 47: **15-19 Eylül 2015 Tarihlerinde Konya İli, Seydişehir İlçesi, Tol ve Çat Köyü Mevkiinde Yapılan Saha Çalışmasının Coğrafi Konumu,** Mustafa Armağan.

LEVHA 48: **Laodikeia ve Hierapolis 13. Yy Göçebelerle ilişkili Duvar Çizimleri,** Dönmez, Ş, Kızılırmak Havzası ve Yakın Çevresinin Öntarih Dönemi Etnik Yapısı" *AntahsumSAR* "çiğdem", Ahmet Ünal Armağan'ı, İstanbul, s.123-148. - Ayşe Tuba, Ökse, ""Salat Tepe Iv Mevsimlik Barınakları: Yukarı Dicle Havzasında Orta Çağ ve Sonrasında Göçerler*", Tüba-Ar*, 21, Eylül 2017, Ankara, s.156.

LEVHA 49: **Salat Tepe IV Evre Planı** Ayşe Tuba, Ökse, ""Salat Tepe Iv Mevsimlik Barınakları: Yukarı Dicle Havzasında Orta Çağ ve Sonrasında Göçerler*", Tüba-Ar*, 21, Eylül 2017, Ankara, s.152.

KISALTMALAR LİSTESİ

A.g.m.	Adı Geçen Makale
A.g.e.	Adı Geçen Eser
Bkz.	Bakınız
Gös. Yer	Gösterilen Yer
İTÇ	İlk Tunç Çağı
Km	Kilometre
Lev.	Levha
M	Metre
M.Ö	Milattan Önce
M.S	Milattan Sonra
S.	Sayfa/ Sayfalar
Vb.	Ve Benzerleri
Yy.	Yüzyıl

GİRİŞ

İnsanlık, tarih boyunca doğa ile doğrudan bağlantılı bir yaşam sürmüş, doğanın fiziksel etkilerine uygun yaşam formları geliştirmiştir. Zamanla değişen iklim şartları, çevresel faktörler, gelişen teknoloji, savaşlar vb. pek çok faktör insan gruplarının yaşam formlarının değişmesine neden olmuştur. Yaşam formlarının değişkenlik göstermesinde doğanın ve coğrafyanın fiziki etkilerinin yanında bilişsel gelişim ve inançların da etkin şekilde rol aldığı yadsınamaz bir gerçektir. Bu değişimde son derece önemli bir etken olarak da ekonomi karşımıza çıkmaktadır. Gerek savaşlar gerekse iklim değişikliği gibi pek çok faktör doğrudan insan gruplarının ekonomilerine etki etmiş, yaşam formlarının değişmesine sebep olmuştur. Bazı durumlarda değişen yaşam formları yeni ekonomileri doğurmuş, bazı durumlarda ise değişen ekonomik şartlar yeni yaşam formları oluşturmuştur. Ekonomik olumsuzluklar ve kaygılar insan topluluklarını var olandan daha farklı ekonomik uğraşlara yönlendirmiştir. Bu yönlendirme bazen seçenek bazen ise bir zorunluluk olarak karşımıza çıkar.

Mevcut arkeolojik kanıtlar, insan gruplarının yüzbinlerce yıl avcı-toplayıcı yaşam formunu benimsediğini, ilk yerleşik tarım topluluklarının ise günümüzden 10.000 yıl önce ortaya çıktığını göstermektedir. Bu keskin değişimin sebeplerinin ne olduğu, yüzbinlerce yıl avcı toplayıcı olan insanlığın nasıl bu yaşam formunu bırakıp yerleşik tarımcı topluma dönüştüğü sorunsalı bilim insanlarının üzerinde çalıştığı önemli bir konudur. İnsanın bilişsel ve fiziksel yapısı göz önünde bulundurulduğunda, yaşam formlarının dönüşümüne ve değişikliğine, adapte olmasının kolay olmayacağı muhtemel bir durumdur. Bu nedenle önemli etkenler olmadan bu değişimin tercih edilmesinin çok olası olmadığı düşünülebilir. Bu etkenlerin nasıl, niçin, hangi sebeplerle, ne zaman olduğu ve kültürel, bilişsel ve fiziki hangi sonuçları doğurduğu insanlık tarihinin en önemli sorularındandır.

İnsanlığın yerleşik hayata geçerek, çeşitli ekonomik modelleri geliştirip bu modellere adapte olduğunu tarihsel sürecin ana hatlarında görebilmemiz mümkündür. Tarihsel olarak bakıldığında avcı toplayıcıların ve yerleşik tarımcıların dışında, kendine farklı bir yaşam formu oluşturmuş bir diğer grup göçebe çobanları,

pastoral göçebeleri görüyoruz. Bir yaşam formu ve özgün bir ekonomik model olarak dünyanın büyük bir bölümünde pastoral göçebeliği benimsemiş insan topluluklarıyla karşılaşmak olası bir durumdur. Pastoral göçebe yaşamın ne zaman ve hangi etkenlerle ortaya çıktığı günümüzde de devam eden bir tartışma konusudur. Nasıl yerleşik hayatın başlangıcını tarımla, bitkilerin evcilleştirilmesiyle ilişkilendiriyorsak pastoral göçebe yaşamı da hayvanların evcilleştirilmesi, uygun iklim şartları, doğal coğrafi özellikler vb. pek çok iç ve dış dinamikle ilişkilendirmek mümkündür.

Pastoral Göçebe yaşamın ortaya çıkardığı ekonomik modeli ve bu modeli benimseyen göçebe kültürlerin insanlık tarihine çok önemli etkileri olmuştur. Bu etkileri yakın tarihimizde ve günümüzde de gözlemlemek mümkündür. Pastoral göçebe toplumlar bilişsel, kültürel özellikleriyle yerleşik toplumları önemli ölçüde etkilemiş ve tarihe yön vermişlerdir. Pastoral göçebe kültürlerin geçmişlerine yönelik yapılan bilimsel araştırmalarda, pastoral göçebe kültürlere ait sağlıklı verilerin üretilmesi son derece zor bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durumun en önemli sebebi pastoral göçebe yaşamın maddi kültüre yansımasının, arkeolojik perspektiften bakıldığında bir hayli zor tespit edilmesidir. Bu saptanamama sorunu pastoral göçebe kültürlere dair sağlıklı bilgi üretilmesinin önünde engel teşkil etmektedir. Pastoral göçebeler ihtiyaçları olan hemen hemen tüm objeleri organik malzemelerden üretmiş ve yerleşik toplumlara göre çok az malzemeyle yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Bu durum arkeolojik çalışmalarda pastoral göçebelerin tespitlerinde, yorumlanmalarında önemli sorunlara neden olmuştur. Ayrıca pastoral göçebelerin genel kanıya ve mevcut buluntulara göre yazıya geç dönemlerde geçmeleri kültürel yapılarını çoğunlukla sözlü iletişim ile aktarıp yaydıkları görüşü bilim çevrelerince kabul gören bir durumdur. Bu sebeple yazılı kaynaklarda da pastoral göçebe kültüre dair verilere ulaşmak çok daha sınırlıdır. Buna rağmen pastoral göçebeliğe dair yapılan arkeolojik çalışmalarda antik kaynaklardan elde edilen veriler önemli yer tutmaktadır. Antik kaynaklarda pastoral göçebelerle ilgili sosyal hayat, kültürel yapılar, savaş gibi konular hakkında bazen dolaylı bazen de doğrudan bilgiler sunulmaktadır. Özellikle tarihin babası olarak nitelediğimiz Heredotos'un (M.Ö 484-425) "*Historia"* adlı eserinin IV. bölümünde pastoral göçebe olan İskitlerle (Skyth, Saka) ilgili verdiği kapsamlı bilgiler pastoral

göçebelere yönelik önemli perspektifler sunmaktadır. Bu bilgiler İskit göçebelerinin beslenme alışkanlıklarını, ekonomilerini, göçebe yaşamlarının ayrıntılarını, savaş stratejilerini, din anlayışı ve ritüellerini, gündelik yaşam ve madencilik gibi pek çok konuyu kapsamaktadır. Söz konusu kitabın IV. bölümünde Pers kralı Darius'un İskit seferi oldukça ayrıntılı anlatılmaktadır. Bu bölümde yerleşik yaşama sahip Perslerin, pastoral göçebe İskitlerle olan farklılıklarını gözlemlemek mümkündür. Özellikle bilişsel anlamda iki kültürün birbirlerinden hangi konularda farklı yaklaşımlar sergilediklerinin gözlemlenmesi açısından da son derece önemlidir.

Göçebeliğin antik kaynaklar perspektifinde incelenmesi, göçebe toplulukların sosyo-kültürel dünyalarına dair önemli veriler sunmasının yanında göçebe toplulukların antik dönem yazarları tarafından nasıl algılandıkları ve nasıl bir yaklaşımla ele alındıklarını göstermesi açısından da önemlidir. Antik dönem yazarlarının önemli bir kısmı resmi tarihçi niteliğindedir. Özellikle Roma döneminde Annales yazarlarını bu kapsamda değerlendirmek mümkündür. Ayrıca antik dönem yazarlarının çoğunun devlet bürokrasisinde veya orduda önemli görevlerdeki kişilerden oluşması da önemli bir durumdur. Bu yazarların savaşları, toplumsal olayları ve Roma dışındaki toplulukları taraflı gözle ele aldıkları; aktarılan bilgilerde yöneticilerin, siyasi iklimin etkilerinin olabileceği ihtimalinin göz önüne alınması gerekmektedir. Bu sebeple antik kaynaklara ilişkin araştırma yapılırken belirtilen durumların dikkate alınarak sorgulayıcı bir yaklaşımın sergilenmesi gerekmektedir.

Pastoral Göçebeliğin tarih boyunca hangi dönemlerde ne şekilde incelendiği, konunun anlaşılması açısından önemlidir. Anatoly Khazanov'un 1983 yılında yayınladığı *Nomads and the Outside World* adlı kitapta, pastoral göçebelik çok geniş bir coğrafyada ayrıntılı olarak incelenmiş olup pastoral göçebeliğin anlaşılmasında ve yorumlanmasında önemli bir mihenk taşıdır. Khazanov söz konusu çalışmasında, pastoral göçebeliğe dair yapılan araştırmaların ve değerlendirmelerin tarihçesini beş farklı döneme ayırmıştır. Birinci dönemi, kadim antik dönemlerde ve Orta Çağ'ın ilk dönemlerinde yapılan araştırmalar olarak nitelendirmiştir. Bu araştırmaların birbirini tekrar eden yüzeysel ve taraflı çalışmaların ötesine geçmediğini belirtmekle birlikte, pastoral göçebeliğin insanlık tarihindeki ilk

konumlandırmasının bu kapsamda, kronolojik denemelerin bu ilk dönemde yapıldığını da eklemiştir[1]. İkinci dönem ise Orta Çağ'da başlar ve modern zamanların bir bölümünü kapsamaktadır. Bu dönemde göçebelerle yapılan savaşlarda bulunan kişilerin duygu ve intibahlarıyla ortaya çıkan eserlerin yanı sıra konuya daha kültürel, sosyal ve çevresel etkileşim çerçevesinden bakılan eserlerin olduğu da belirtilmiş ve buna İbn-i Haldun ve Reşidüddin'nin yazdığı eserler örnek verilmiştir[2]. Khazanov, üçüncü dönemi ise modern tarih ve antropoloji bilimlerinin gelişimiyle ilişkilendirir ve 18- 19. yüzyıl bu dönemin çerçevesini oluşturmaktadır.[3] Dördüncü dönemin 20. yüzyılın ilk yarısında başladığını belirten Khazanov, bu dönemde yapılan çalışmaların farklı teorilerin ve politik yaklaşımların etkisiyle şekillendiğine değinmiştir. Beşinci ve son dönem ise 1950'li yıllarda başlar ve günümüze kadar devam etmektedir. Bu dönemin en önemli özelliği göçebelik üzerine yapılan saha araştırmalarının yaygınlaşması ve konuyla ilgili araştırmacı sayısının ciddi oranda artmasıdır.[4]

Anadolu'da pastoral göçebe kültürleri ele alan etnografik çalışmaların çok sayıda olduğunu iddia etmek güçtür. Yapılan çalışmaların büyük bir bölümünün de meseleyi, arkeologların faydalanacağı şekilde, maddi kültür bağlamında ele aldığı seyrek görülür. Pastoral göçebe kültüre dair Anadolu'da yapılan ilk çalışmalardan biri 1928 yılında Ali Rıza Yalgın tarafından Batı Anadolu Torosları ve çevresinde yaşayan pastoral göçebelere yönelik yapılmış ve 1932 yılında *Cenupta Türkmen Oymakları* ismiyle yayınlanmıştır. Söz konusu çalışmada, Anadolu'nun güney illerinde yaşayan yörüklerin; göçleri, el sanatları, türküleri, efsaneleri, destanları ve inançları üzerine incelemeler yapılmıştır. Bir diğer önemli çalışma ise 1967 yılında İsmail Beşikçi tarafından doktora tezi olarak araştırılan *Kışın Silvan Ovasında, Yazın Nemrut ve Süphan Yaylalarında Konaklayan Göçebe Aşiretin Sosyal Organizasyonu* isimli çalışmadır. Bu çalışmada göçebe Alikan aşireti çok yönlü incelenmiş olup, bu çalışmanın sonuçlarına tez içinde ayrıntılı olarak yer verilecektir. Türkiye'de pastoral göçebeler ile ilgili 1960'ların sonlarında gerçekleştirilen diğer bir çalışma, Daniel

[1] Anatoly M., Khazanov, *Nomads and the Outside World*, The University of Wisconsin Press, 1996, sf. 80.
[2] Anatoly M. Khazanov, *a.g.e*., s. 85.
[3] Anatoly M. Khazanov, *a.g.e*., s. 86.
[4] Anatoly M. Khazanov, *a.g.e*., s. 89.

Bates'in "*Nomads and Farmers: A Study of the Yörük of Southestern Turkey"*'dir. Bates, ele aldığı pastoral göçebe topluluklarda; üretim ve tüketim modellerini, evlilik, miras gibi sosyal konuları ele alsa da çalışmasının en önemli bölümünü, bu göçebelerin çiftçi köylüler ve devlet ile kurduğu ilişkiler oluşturmaktadır. Devletin göçebelik üzerindeki politikası bir yandan yörüklerin kendi içindeki politik çözülmeyi ve müşterek hareket etme kabiliyetini ortadan kaldırırken, diğer yandan da otlak ve kamp alanlarının çiftçi köylülerin elinde olması, onları bu alanların kullanımıyla ilgili (kiralama bağlamında) yerleşiklerle kaçınılmaz bir ilişkiye sokmaktadır. Buradan yola çıkarak Bates, pastoral göçebe modellerin de, devlet ve diğer topluluklar ile kurulan ilişkilere bağlı olarak şekillendiğini öne sürmüştür. Masatake Matsubara'nın 1979 tarihinde yaptığı saha çalışmalarına dayandırdığı, *Çoşlu Yörüklerinin Etnografyası Göçebeliğin Dünyası* isimli çalışmasında, Antalya'nın Güzle bölgesinde yaşayan yörüklerin, göç döngüsü ve sosyal ilişkilerinin yanı sıra özellikle hayvanların idaresi, otlatma teknikleri, süt sağımı gibi hayvancılığın ekonomik faaliyetleri üzerine de yoğunlaştığı görülür. Muhtar Kutlu'nun, 1987'de yayımlanan *Şavaklı Türkmenlerinde Göçer Hayvancılık* adlı kitabında da, Tunceli İli ve çevresinde yarı-göçebe yaşayan Şavaklı aşiretinin göç ve hayvancılık faaliyetlerinin yanı sıra oba yaşantısının gelenek ve görenekleri ile giyim ve dokumacılık gibi diğer özellikleri ele alınmıştır.

Pastoral göçebeliği maddi kültür bağlamında ele alan en önemli çalışmalardan biri Roger Cribb'in 1991 yılında yayımlanan *Nomads in Archeology* isimli kitabıdır. Cribb, bu çalışmada, göçebeliği Toroslardan İran'a kadar uzanan geniş bir coğrafyada ele almaktadır. Cribb'in pastoralizm ile göçebelik arasında kesin bir tipolojik ayrım yapmadığı, yerleşik yaşam ile göçebeliğin sürekli bir değişken olduğunun altını çizerek, hayvan sayısının niceliğine bağlı olarak her iki yaşam tarzı arasında birinden diğerine geçişin mümkün olduğunu belirtir. Cribb, pastoral göçebelerin görünmez olmadığını, bu toplulukların da iz bıraktığını ancak bunları köy toplumlarından ayırt etmenin güçlüklerini vurgular. Pastoral göçebelerden kalan materyal kaydı nitelik ve nicelik açısından belgeleyen Cribb, pastoral göçebelerden kalan atıkların farklı göçebe gruplara göre, hatta aynı grubun farklı mevsimlerdeki kamp yerlerinde bile değişkenlik sergilediği öne sürülmüştür ki, benzer durum bu çalışmada da gözlenmiştir.

Anadolu'da birçok etnoarkeolojik araştırma gerçekleştirmiş olan Jak Yakar'ın "*Traits of Nomadic People: Ethnoarchaeological and Archaeological Research in Turkey*" isimli makalesinde Anadolu'da pastoral göçebeliğin arkeolojik ve etnoarkeolojik yönünü ve bu kapsamda yapılan çalışmaları ele almıştır. Bu makalede Yakar, Anadolu'da pastoral göçebeliğin etnoarkeolojisi tartışmalarını özetlerken tespit ettiği olası sonuçları 7 madde halinde sıralamıştır:

1-Anadolu arkeolojisinde sabit mimari öğelerin olmadığı derme çatma mimari, avcılık ve küçük ölçekli tarımla uğraşan pastoral göçebelik veya yarı göçebelikle ilişkilendirilmektedir. Osmanlı dönemindeki pastoral göçebeleri ele aldığımızda bile topluluğun belli kesiminin yerleşik yaşama geçtiği tarımla uğraştığı fakat pastoral göçebe olanlarla ilişiğini kesmeden ekonomik ve kültürel birliktelikleri devam ettirdiği görülür. Bu durumu yerleşik ve göçebenin ekonomik eksen temelinde birbirini desteklemesi olarak niteleyebiliriz. Bu durumun daha eski dönemlerde de benzer olması olasıdır.[5]

2- Doğu Anadolu yaylaları, Orta ve Doğu Karadeniz bölgesinde iskân edilen eski yerleşimlerde görülen ani iskan kesinti, pastoral göçebelerin veya yarı göçebelerin bölgeye düzenledikleri akınlarla ilişkilendirilmektedir.[6]

3-Politik güven ortamının çökmesi, savaşlar, iklimsel değişiklikler vb. olaylar halkın ev ve arazilerini terk ederek hayvanlarıyla birlikte yer değiştirmeye, mobil ekonomiye yönlendirmiştir. M.Ö. 12. yy başlarında Hitit krallığının çökmesi ve akabinde yerleşim birimlerinin terk edilmesi süreci bu duruma örnek teşkil etmektedir.[7]

4- Ortalama bir yerleşik çiftçi topluluğuna göre pastoral göçebe topluluğun nüfusu ve iş gücü daha fazla ve aktiftir. Bu fazla nüfus kendi iç dinamiklerinin etkisiyle savaşçı niteliğe sahiptir. Bu bireyler, sürüleri ve otlakları korumakla görevlidir. Ayrıca paralı asker olarak yerleşikler tarafından kullanıldıkları da görülür. Anadolu'daki zengin buluntulara sahip silahlı gömülerin, bu pastoral göçebe savaşçılarla ilişkilendirildiği çok sayıda örnek vardır.[8]

---

[5] Jak, Yakar, "Traits of Nomadic People: Ethnoarchaeological and Archaeo- logical Research in Turkey", *Orientwissenschaftliche Hefte 21*, 2006, s. 58.
[6] Gös. yer.
[7] Gös. yer.
[8] Jak, Yakar, *a.g.m., s.* 59.

5- Taştan inşa edilmiş fakat ev mimarisine benzemeyen yüksek bölgelerde yer alan yapıların pastoral göçebelerin geçici olarak hayvan barınağı olarak kullandığı kamp yerleri olduğu belirtilir. Pastoral göçebelerin terk edilmiş yerleşimlerde kamp yeri kurduğu ve eski yapıları pragmatik bakış açısıyla kullandıkları pek çok örnekte görülmektedir. (Bu tez kapsamında yapılan saha çalışmasında da Tol ve Çat Köyleri kırsalında pastoral göçebeler tarafından kullanılan benzer yapılar tespit edilmiştir. Bkz. s.77)

6- Anadolu'da MÖ 3. binyılın ortasından itibaren ortaya çıkmaya başlayan prenslikler, bölgeleri sınırları içinde kontrolsüz göçebe güçlerinin varlığına müsaade etmemişlerdir. Böylece Pastoral göçebelerin kamp alanları, tarım arazileri ve kentle olan konumları sınırlanmıştır. Bu durumun Hitit, Helenistik devletler ve Osmanlılarda da benzer olduğu düşünülebilir.[9]

7 –Pastoral göçebe toplulukların kendi içlerindeki politik birliktelikleri genelde durağan olmayan bir karakter sergiler bu sebeple küçük gruplara bölünme eğilimi gösterir. Topluluk sürekli küçük birimlere ayrıldığından ana kavim coğrafyasına bağlılığını sürdürmez. Diğer yandan politik olmayan geçici mevsimlik parçalanma topluluğun bütünlüğünü ve sosyal yapısını etkilemez.[10]

Anadolu'da pastoral göçebelerin arkeolojik olarak belgelenmesine ilişkin de bazı çalışmalar bulunmaktadır. M.Ö 2. bin yılda Doğu Anadolu'da yaşanan kültürel değişim ve bu değişimin maddi boyutları Pastoral Göçebeliğin arkeolojik algısına ve sorunsalına yönelik önemli veriler ve bakış açıları sunacak niteliktedir. Doğu Anadolu Bölgesi avantajlı coğrafi konumu ile pek çok kültürün yayılım alanında kalmış, çağlar boyu önemli yaşam merkezlerinden olmuştur. Bölgede yapılan incelemelerde, çok sayıda höyüğün bulunduğu ve çok erken dönemlere uzanan höyükleşme sürecinin varlığı görülmektedir. Fakat M.ö 2. binyıla gelindiğinde İlk Tunç Çağı yerleşimlerinde köklü değişikliklerin olduğu, uzun süreli iskan edilen çok katmanlı höyüklerde, höyükleşmenin durduğu ve bu yerleşimlerin 1000 yıl kadar terk edildiği görülmüştür. Bu köklü değişim hemen hemen Doğu Anadolu'nun tamamına

[9] Jak, Yakar, *a.g.m., s.* 59.
[10] Jak, Yakar, *a.g.m., s.* 61.

yayılmıştır.[11] İlk Tunç Çağı'nda yerleşik yaşam formuna sahip bu topluluklar yerleşim yerlerini terk etmiş ve göçebe yaşamaya başlamıştır.[12] Bu değişimin sebeplerinin ne olduğu ve değişimin ne tür maddi izler bıraktığı tartışma konusudur. Söz konusu değişimin sebeplerine yönelik yapılan incelemelerde bu değişimin kaynağı olarak iki etken ön plana çıkarılmıştır. Bunlardan birincisi farklı bölgelerden gelen farklı etnisiteye sahip toplulukların istilası, ikincisi bölgesel iklim değişikliğidir.[13] Bir diğer etken olarak ise yerel halkın kendi iç dinamikleriyle bir değişim geçirdiği görüşüdür.[14] Yaşanılan değişimin maddi izlerine baktığımızda mevcut yerleşimlerde höyükleşmenin durduğu, yaylalarda harçsız duvarlarla yapılan ve dokuma çadırların kullanıldığı yerleşim alanlarının oluşturulduğu, bu alanların ise fiziki nitelikleriyle höyükleşmediği ve günümüzde arkeolojik açıdan tespitinin pek mümkün olmadığı belirtilmiştir.[15] Dönemin göçebe mimarisini harçsız duvar kalıntıları, yuvarlak planlı ve derme çatma hasır vb. malzeme ile desteklenen yapılar, dal örgü tekniğiyle yapılan yuvarlak planlı yapılar ve taş, ahşap vb. malzeme ile desteklenen çadırlar temsil etmektedir.[16] Bu yapılarda ahşap direk dikmelerin olduğu örneklerde mevcuttur.[17] Ayrıca delikli tutamakları olan açkılı çanak çömlekler, taşınabilir ocak altlıkları, 2. bin yılda yaşanan göçebeliğe geçiş döneminin önemli maddi kalıntıları olarak karşımıza çıkmaktadır.[18]

A. Tuba Ökse'nin "*Salat Tepe IV Mevsimlik Barınakları: Yukarı Dicle Havzasında Orta Çağ ve Sonrasında Göçerler*" isimli makalesi, Pastoral göçebelere dair somut arkeolojik kanıtların bulunarak yorumlandığı önemli çalışmalardan biridir.[19] Ökse, arkeolojik kazıların yaylalardaki düz yerleşimlerden ziyade, ovalardaki çok katmanlı höyüklerde yoğunlaştığını, bu nedenle göçebelikle ilişkili

[11] Fecri, Polat, *Doğu Anadolu Yayla Kültürü ve Yayla Mimarisi,* Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2013 s. 99.
[12] Fecri, Polat, *a.g.e.,* S.100.
[13] Fecri, Polat, *a.g.e.,* S.101-102.
[14] Fecri, Polat, *a.g.e.,* S.102.
[15] Fecri, Polat, *a.g.e.,* S.106-107.
[16] Gös. yer.
[17] Sagona,A ; Erkmen, M.;Sagona, C., S. Howells, "Excavation at Sos Höyük 1997. Fourth Preliminary Report", *Anatolica, xxıı*, s.184.
[18] Sagona,A ; Erkmen, M.;Sagona, C., I. Thomas "Excavation at Sos Höyük 1995. Second Preliminary Report", *Anatolica* XLVI,1996 s.37.
[19] Ayşe Tuba, Ökse, ""Salat Tepe Iv Mevsimlik Barınakları: Yukarı Dicle Havzasında Orta Çağ ve Sonrasında Göçerler*", Tüba-Ar*, 21, Eylül 2017, Ankara, s.149-174.

ovada bulunan kalıntıların kışlık barınaklara ait olduğunu belirtilmiştir. Ayrıca bu çalışmada, göçebelerin gündelik yaşam ve barınma amaçlı kullandıkları malzemelerin niteliğinin höyükleşmeye uygun olmadığı, bu durumun kısa süreli göçebe yerleşimlerinin tespitini olumsuz etkilediği, eski yaylaların saptanması için tüm alanın sık aralıklarla taranarak yoğun yüzey araştırmalarının yapılması gerektiği, ancak bu kapsamda yapılan çalışmaların genellikle dar alanlarda yapılabildiği bu sebeple tespit edilen mevsimlik konaklama alanlarının sayısının az olduğu irdelemiştir. Pastoral göçebelere ait kısa süreli yayla yerleşimleri kullanılan malzemelerin etkisiyle normal konutlara göre çok daha ince bir kültür tabakası oluşturmaktadır. Ökse, bu durumu Salat Tepe'deki kazı çalışmalarından örnek vererek somutlaştırır. Söz konusu höyükte, yerleşik kültür tarafından 100 yıl iskan edilmiş olan Orta Tunç Çağı 2. Tabakasının 1.5-2.00 metre kalınlığa sahip olduğu, göçebelikle ilişkili 1800 yıl kullanılan III. ve IV. tabakalarının ise kalınlığının 2.50 metre olduğu belirtilmiştir[20] Bu veriler göçebe ve yerleşik toplumların maddi kültüre olan yansımalarının farklılığına dair somut bir tablo oluşturması açısından son derece önemlidir.

Salat Tepe'de pastoral göçebelerle ilişkili saptanan arkeolojik kanıtlardan mimari bağlamda; ocak yapıları, tandırlar, depolama çukurları, çadırların çevresini saran koruyucu harçsız duvar kalıntıları, toprağa saplanarak dikey çubuklarla elde edilmiş çitler saptanmıştır. Gündelik yaşama dair kanıtlar arasında da, yiyecek artıkları, kırılan araç gereçler delinmiş veya kırılmış su kapları, taş dibekler, öğütme taşları, ahşap balyozlar, hasır, sepet benzeri dokuma eşyalar sayılmaktadır. Salat Tepe'de bulunan kanıtların benzerleri olarak da, Hierapolis ve Laodikeia antik kentlerinde 13. yy'a tarihlenen Ortaçağ göçebelerinin harçsız biçimde birkaç sıra taşın dizilmesiyle oluşturduğu duvarlar[21] (Lev.48) ve Elazığ merkeze bağlı Esenkent Köyünde yer alan Han İbrahim Şah yerleşimi[22] A1 tabakasında açığa çıkan ocak ve duvar kalıntıları örnek verilmiştir. (Lev.49)

[20] Ayşe Tuba, Ökse,; *a.g.m.*, S. 152.
[21] A. Tuba, Ökse,; *a.g.m.*, S. 156.
[22] *Han İbrahim Şah Yerleşimi,* http://www.tayproject.org/TAYmaster.fm$Retrieve?YerlesmeNo=1119&html=masterdetail.html&layout=web (Mart 2018).

Pastoral göçebelerin arkeolojik olarak belgelenmesine ilişkin bir diğer örnek olarak da İsrail'de yapılan çalışmalar verilebilir. S. Roosen ve G. Avni'nin "The Edge of the Empire: The Archaeology of Pastoral Nomadism in the Southern Negev Highlands in Late Antiquity" makalesinde geleneksel arkeolojideki göçebelik fenomeni konusunda arkeoloji disiplininin donanımlı olmadığı, arkeologların eski göçebe toplumları tanımlamak için yazılı metinleri ve modern bedevilerle ilgili yapılan karşılaştırmaları kullandıkları fakat bu tanımlama için yazılı metinlerin ve modern etnografinin yeterli olmadığı belirtilmiştir.[23]

Roosen ve Avni'ye göre; antik kaynaklarda erken göçebeleri tanımlayan antik yazarlar politik durumların etkisiyle göçebelikle ilgili tarihsel olaylara değinirken çoğu zaman taraflı ve karşıt bir dil kullanmıştır. Etnografik açıdan bakıldığında ise, eski gruplar ve modern gruplar arasında yapılan karşılaştırmanın bir öngörü oluşturduğu ancak modern topluluklar eski toplulukları birebir yansıtmadığı için her zaman sağlıklı veriler oluşturmadığının altı çizilmiştir. [24] Roosen ve Avni, yüzey araştırmalarından ve arkeolojik kazılardan elde edilecek verilerin pastoral göçebeye yönelik daha sağlıklı veriler oluşturacağını öne sürerek, Giv'ot Reved, Nahal Oded, Bigat Hisun, (Lev. 1-a), Be'er Karkom, (Lev. 1-b), Har Oded (Lev. 2 a-b) ve diğer kamp alanlarında çalışma yürütmüştür. M.s 6-8. yüzyıllar arasına tarihlenen bu alanlarda yapılan çalışmalar ufak çaplı kazıların yanında, yüzeyin sıyrılıp elekten geçirilmesi şeklinde yürütülmüştür. Buluntuların %90'ını seramik, %10'u metal, cam, öğütme taşı vb. malzemedir. Bu kamp alanlarından Giv'ot Reved'de genellikle 1 ya da 2 sıra taş dizisinden oluşan duvarlar, küçük depo ambarları ve yükseltilmiş platformlar ortaya çıkarılmıştır. Ocak ve diğer taş kümlerinin çadırın önünde olduğu alanın tümünü, 10 çadıra ve birkaç ağıla ait olabilecek kalıntıların oluşturduğu öne sürülmüştür.[25] (Lev. 3-a) Nahal Oded'de ortaya çıkartılan toplam 25 yapı kalıntısının ise, 25 - 30 cm derinliğinde zemin

[23] Steven A. Rosen,; Gideon, Avni, "The Edge of the Empire: The Archaeology of Pastoral Nomadism in the Southern Negev Highlands in Late Antiquity", The Biblical Archaeologist, Sayı 56, 1993, s. 189.
[24] Gös. yer
[25] Steven A. Rosen, Gideon, Avni, *a.g.m.*, S. 193.

kazıldıktan sonra etrafının çakıl ve yassı taşlarla çevrildiği ve 75 cm yüksekliğinde duvarın örüldüğü yapıları oluşturduğu tespit edilmiştir.[26] (Lev. 3-b, 4-a-b)

Pastoral göçebelere ait kamp yerlerinin keşfine yönelik yüzey araştırmaları, söz konusu kamp yerlerinde yüzey sıyırma, elekten geçirme ve kısmi kazı gibi çoklu yöntemleri kullanan bu çalışma, belki Anadolu yaylalarında daha erken göçebe toplulukların arkeolojik olarak belgelenmesine dönük çalışmalar için model oluşturabilir.

Amaç ve Yöntem

Pastoral göçebe yaşam formunun maddi kültürle olan ilişkisi; bu kültürlerin anlaşılmasında, yorumlanmasında ve tarihsel süreçlerinin incelenmesinde son derece önemli bir konudur. Bu tez çalışması, Sarıkeçilileri model alarak pastoral göçebeliğin iskân ve terk sürecinin maddi kültüre nasıl yansıdığını araştırmayı amaçlamaktadır. Pastoral göçebe yaşam, çağımızın değişen dinamikleri, ekonomi politikaları ve toprak yönetim sistemi içinde varlığını sürdürmekte zorlanmaktadır. Ayrıca teknoloji ve ulaşım imkânlarının gelişmesi de göçebe kültüre dair pek çok durumun değişmesine neden olmuştur. Bu değişim göçebe kültürün kendine özgü yaşam tarzını tehdit etmektedir. 19.yy'ın başlarından itibaren dünya nüfusunun kırsal köy ve kasaba yerleşimlerinden metropol şehir merkezlerine göç ettiği, şehirleşmenin giderek arttığı görülmektedir. Bu değişimden göçebeler de etkilenmiş gerek devlet politikası gerekse ekonomik ve sosyal baskılar sonucu yerleşik hayata geçmiştir. Son yıllarda göçebe toplulukları incelediğimizde halen göçebe yaşama devam eden grupların yok denecek kadar azaldığı, var olan grupların bazılarının da kültürel yozlaşmayla karşı karşıya olduğu ve yarı göçebeliğe evrilen bir yaşam tarzına geçişlerin olduğu görülmektedir.

Günümüzde göçebe toplulukların yok denecek kadar azalmış olması ve bu azalışın 40-50 yıl gibi kısa bir sürede meydana gelmesi yapılacak bilimsel saha çalışmalarını zorlaştırmıştır. Bu çalışmada Sarıkeçililerin araştırma konusu olarak seçilmesinin önemli nedenleri bulunmaktadır. Konya, Antalya, Karaman, Mersin

[26]Steven A. Rosen, Gideon, Avni, *a.g.m.*, S. 193.

illeri sınırları içinde yılın 12 ayında da göçebe yaşamlarını sürdüren Sarıkeçililerin öncelikle günümüz Anadolu coğrafyasında göçebe kültürlerini en iyi koruyan ve pastoral göçebe yaşamı kadimden gelen geleneklerle sürdüren özgün bir topluluk olması, Sarıkeçililerin araştırma konusu olarak seçilmesine dair en önemli etkendir diyebiliriz. Ayrıca dışarıdan bir araştırmacı olarak Sarıkeçililerle iletişim kurulmasını kolaylaştıran imkanlar bulunmaktadır. Sarıkeçililer, kültürlerini korumak, sosyal haklarını savunmak amaçlarıyla Sarıkeçili Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği'ni kurmuşlardır. Bu dernek sayesinde Sarıkeçililerle ilgili çalışma yapmak isteyenlerin doğrudan iletişime geçebilecekleri kişiler mevcuttur. Nitekim bu tez çalışması kapsamında yapılan araştırma öncesi de bu dernek üzerinden Sarıkeçili ailelerle iletişime geçilmiştir. Bu dernek ile aileler arasında karşılıklı güven ilişkisi bulunduğundan, bu durum araştırmacı ile aileler arasındaki iletişimi de kolaylaştırmaktadır. Son olarak Sarıkeçililer üzerine yapılmış birçok bilimsel araştırmanın bulunması da, bu topluluklar hakkında daha ayrıntılı bilgi edinilmesini kolaylaştıran bir diğer faktördür.

Sarıkeçililerin kamp yerlerinin iskân ve terk sonrası süreçlerde incelenerek, ilk süreçten terk sonrasına ne tür maddi kültür kalıntılarının kaldığının belgelenmesi ve nihayetinde arkeolojik çalışmalar için bir model oluşturulmaya çalışılması, bu tezin ana eksenini oluşturmaktadır. Bu amaçla yürütülen çalışmada, Sarıkeçililerin kamp yerleri üç farklı dönemde ziyaret edilerek incelenmiştir. Birinci dönem, Sarıkeçililerin kışlak merkezlerden yazlık merkezlere gitmek için başlattıkları göç sürecini ve kurulan kısa süreli yerleşimleri ele almaktadır. Bu süreçte incelenen kısa süreli çadır yerleşimleri "Ara İstasyon" olarak isimlendirilmiştir. İkinci dönemi, göç sürecinin sonunda uzun süreli iskân edilen yazlık kamp yerleri temsil etmektedir. Bu uzun süreli çadır yerleşimleri "Ana İstasyon" olarak adlandırılmıştır. Son dönem ise, ara ve ana istasyonlarda ikametin sona erip başka bir alana göçüldüğünde, kamp yerlerinin terk süreci ve sonrasının maddi kültüre yansıması bağlamında yapılan araştırmaları içermektedir. Ara istasyon olarak adlandırılan geçici kamp yerlerinde toplam üç hane (Hane; A-B-C), uzun süreli kamp yerleri olan ana istasyonlarda ise iki hane (Hane C-D) çalışılmıştır. İlk önce ara ve ana istasyonlarda iskân süreci, daha sonra ise hem ara istasyonlar hem de ana istasyonlarda terk sürecine yönelik

belgeleme çalışmaları yürütülmüştür. Bu belgelemeler 3 farklı dönemde 12 gün süren saha çalışması yapılarak, Sarıkeçili aileleriyle birlikte kalınarak gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda saha çalışmasının tamamı göçün yıllık döngüsünün etkisiyle Mayıs 2015, Eylül 2015 ve Haziran 2017 süreçlerine yayılmıştır.

Tezin, "Göçebelik ve Pastoral Göçebelik kavramlarının irdelenmesi" başlıklı ilk bölümünde göçebelik ile pastoral göçebelik arasındaki kavramsal ayrım tartışılmış farklı tanımsal yaklaşımlar incelenmiştir. II. Bölümde, tez konumuzu oluşturan pastoral göçebeliğin tarihsel kökenlerine ilişkin farklı görüşler ele alınmıştır. "Etnografik Modeller Işığında Pastoral Göçebeliğin Kültürel ve Sosyo-ekonomik Açıdan Karşılaştırmalı Olarak Değerlendirilmesi" başlıklı III. Bölüm'de, Dukha Türkleri, Kaşkaylar ve Alikan Aşireti olmak üzere farklı iklim ve coğrafyalarda yaşayan üç pastoral göçebe topluluk ele alınmıştır. Söz konusu topluluklar, çadır ve kamp yeri gibi maddi kültür özelliklerinden, toplumsal inanç ve örgütlenmeleri, birey ilişkileri ve statüleri, yerleşik toplumla olan ilişkileri, politik yapı, göçebe yaşamın coğrafya ve iklimle ilişkisine dek uzanan farklı perspektiflerden irdelenerek bu topluluklar arasındaki benzerlikler ve farklılıklar ortaya konulmaya çalışılmıştır. Aslında bu bölümde, pastoral göçebelerin de, yerleşik topluluklar gibi, kültürel açıdan basite indirgenemeyecek kadar zengin bir çeşitliliğe sahip olduğu tartışmaya açılmak istenmiştir. IV. Bölümde ise, ilk önce Sarıkeçililerin kökeni, inanç sistemleri ve örgütlenme modelleri gibi diğer araştırmalardan elde edilen veriler sunulmuş, daha sonra da bu çalışmada Sarıkeçililere ait geçici ve uzun süreli kamp yerlerinde yürütülen saha çalışmaları ele alınmıştır. Değerlendirme ve Sonuç bölümünde, hem saha çalışmalarından elde edilen sonuçlar ve bunun arkeolojik açıdan anlamı tartışılmış hem de Sarıkeçililerden elde edilen sonuçlar, diğer pastoral göçebe topluluklar ile karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir.

1. GÖÇEBELİK VE PASTORAL GÖÇEBELİK KAVRAMLARININ İRDELENMESİ

İnsanlık, bilinen en eski tarihlerden günümüze uzanan süreçte yaşamını sürdürmeye yönelik, farklı etkenlerin şekillendirmesiyle farklı yaşam biçimleri oluşturmuştur. İnsanoğlunun yaşam biçimini şekillendiren etkenler arasında coğrafya, iklim, çevresel koşullar, teknoloji, kültürel birikim ve ekonomik faaliyetler sayılabilir. Göçebelik de bilinen en eski dönemlerden günümüze kadar varlığını sürdürmüş hemen hemen dünyanın pek çok coğrafyasında izlerini gözlemleyebildiğimiz ve bahsedilen etkenlerle şekillenen yaşam biçimidir.

Türkçe'de göçebelik kavramını etimolojik olarak incelediğimizde "göç-oba","göç-er-mek"[27] ve Farsça "göç-ave" kelimelerinden türediği bilgisini pek çok kaynakta görmekteyiz.[28] Türkiye'de "göçebelik" kelimesi "konar-göçerlik", "göçerlik", "göçküncülük" kavramlarıyla eş anlamda kullanılmaktadır.[29]

Göçebelik kavramı üzerine pek çok tanım yapılmış ve grupların göçebe olarak tanımlanmasına yönelik bazı çerçeveler oluşturulmuştur. Ana Britannica Ansiklopedisi'nde göçebelik: "*Belirli bir yerde sürekli yaşamayan, çeşitli dönemlerde ya da düzenli aralıklarla yer değiştiren toplulukların yaşam biçimidir*." şeklinde tanımlanır.[30]Yapılan bu tanım göçebelik kavramının çok yönlü değerlendirilmesini sağlamakta ve kapsamını genişletmektedir.

Ülkemizde 26301/26.09.2006 tarihinde yayımlanan 5543 sayılı İskân Kanunu'nun 3. maddesinde göçebe kavramı: "*Yerleşik tarımsal faaliyetler dışında kalmış, sabit ve daimi bir konuta bağlı olmadan geçimlerini göçer hayvancılıkla sağlayan, tabiat ve iklim şartlarına göre yurt içinde yaylak ve kışlaklar arasında göçen, bu hayat tarzını kadimden beri sürdüren, aralarında hısımlık ilişkileri*

---

[27] Şeyda, Sayılır, Büyükcan, , "Göçebelik, Konar-Göçerlik Meselesi ve Coğrafi Bakımdan Konar-Göçerlerin Farklılaşması", Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, 12, 2012, s.568.

[28]Erdal, Aksoy, *Yörük ve Türkmenlerin Sosyo-Kültürel Yapısı Kırıkkale Karakeçili Aşireti Örneği*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Hacattepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Ankara, 2001, s. 96.

[29]*TDK Eş Anlamlı Kelimeler Sözlüğü,* http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_esanlamlar&arama=esanlam&guid=TDK.ESA.54b533b186a926.48725765 (Ekim 2017)

[30]*Ana Britannica*, Cilt 9, Ana Yayıncılık, 1986 s. 573.

bulunan ve hayvancılık faaliyetlerini bir grup halinde yürüten Türk vatandaşlarıdır" diye tanımlanır. Göçebeliğin farklı kaynaklardaki diğer tanımları aşağıdaki gibidir:

"*Yaşamlarını sürdürme amacıyla hayvanları ile birlikte mevsimlere bağlı olarak sürekli yer değiştirme alışkanlığı veya hareketli yaşam biçimidir. Göçebe ise toprağa bağlı olmayıp, hayvanları ile birlikte mevsimlere göre yer değiştiren kimse veya topluluktur. Göçebelik bir yaşam biçimi iken göçebe ise bu yaşam biçimini sürdüren kimsedir*".[31]

"*İnsanların, hayvanları ile birlikte durmadan uzun mesafeler boyunca yaptıkları yer değiştirmeler, mevsimlere uyarak çok defa belli bir güzergahı izler. Daimlik karakteri taşıyan bu yer değiştirmelere göçebelik denir*".[32]

"*Değişik şartlara bağlı olarak belli bir yöre içinde çadır, hayvan ve öteki araçlarla yer değiştiren yerleşik olmayan topluluk*".[33]

Göçebelik kavramı üzerine yapılan tanımsal çalışmalardan biri Anatoly Khazanov'a aittir. Khazanov, bir gruba göçebe denilebilmesi için grubun bazı özelliklere sahip olması gerektiğini öne sürmüştür. Bu özellikler arasında; grubun yayılması gereken hayvan sürülerinin olması, periyodik olarak sürekli belirli güzergâhta hareket halinde olmaları, yapılan göç hareketine grubun tamamının ya da büyük çoğunluğunun katılması, gereken ihtiyaçlara göre üretimin yönlendirilmesi yani üretimin öncelikle kendi geçimlerine yönelik planlanması sayılabilir[34] Fakat Khazanov, "*Nomads and the Outside World"* kitabında göçebelik (Nomadism) kavramını İlkel Göçebelik (Primitive Nomadism) ve Pastoral Göçebelik (Pastoral Nomadism) olarak ikiye ayırmıştır. Hayvancılığın esas alındığı, yukarıda sayılan özelliklere sahip göçebeliğe "Pastoral Nomadism" yani hayvancı, otlakçı, çoban,

---

[31] Mehmet, Tan, *Göçebelikten Kent Hayatına Geçiş: Siirt Duderan Aşireti Örneği*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim dalı, Diyarbakır, 2013, s.9.

[32]Sami, Öngör, "Ortodoğu Ülkelerinde Göçebe Hayatın Bugünkü Şartları ve Göçebe Nüfusun Sedantarizasyonu*", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 9, Ankara, 1964, s.145.

[33]Adnan, Baysal, "Doğu Anadolu Arkeolojisinde Göçebelik ve Yaylacılık Kültürü (M.Ö II.Bin): Veriler Işığında Yeni Düşünceler", *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 23, 2012, s.258-259.

[34]Anatoly M., Khazanov, *Nomads and the Outside World*, The University of Wisconsin Press, 1996, s.16.

pastoral göçebelik kavramını kullanmıştır. "Primitive Nomadism" kavramı ise hayvancılığın merkeze alınmadığı, avcılık ve toplayıcılık gibi ekonomik faaliyetlerin merkeze oturtulduğu bir göçebelik anlayışı olarak belirtilmiştir.[35]

Yapılan tanımları incelediğimizde göçebelik kavramı üzerinde yüzde yüz mutabık kalınan bir tanım birlikteliğinin olmadığı görülmektedir. Yapılan tanımların pek çoğunda ortak noktalar mevcuttur. Fakat tanımların birbirinden ayrıldığı en önemli nokta göçebelik kavramının temelinde ve merkezinde, hayvancılık faaliyetinin yer alıp almadığı meselesidir. Görüldüğü üzere bazı tanımlarda hayvancılık faaliyeti göçebeliğin merkezine yerleştirilmiş ve göçebe yaşamı var eden en önemli etken olarak nitelenmiştir. Diğer tanımlarda ise hayvancılık faaliyetinin esas alınmadığı ve göçebeliğin, belirli bir konumda ikamet etmeden yapılan yer değiştirme faaliyetinin süreklilik arz etmesi şeklinde ele alındığı dikkati çeker. Ayrıca göçebelik kavramı belirli bir ekonomik faaliyetle kısıtlanmamış, daha kapsayıcı olarak ele alınmıştır.

Hayvancılık merkezli göçebe tanımlarını incelediğimizde karşımıza bazı problemler çıkmaktadır. Etnografik ve arkeolojik çalışmalar değerlendirildiğinde bazı toplulukların hayvancılıkla uğraşmadığını, ancak belirli bir yere bağlı kalmadan sürekli yer değiştirerek yaşadıklarını görmekteyiz. Özellikle avcı toplayıcı ekonomi ile uğraşan toplulukları ve gezgin zanaatkârlar olarak nitelenen grupları bu kapsamda değerlendirmek mümkündür[36]. Gerek avcı toplayıcıların gerekse gezgin zanaatçıların

---

[35]Anatoly M., Khazanov, *a.g.e.*, s.15.

[36] Gezgin zanaatkârlar olarak nitelenen grupların pek çok etnolojik ve arkeolojik örnekleri vardır. Günümüzde halen Çingene grupları tarafından devam ettirilen kalaycılık mesleği bu duruma örnek oluşturmaktadır. Bu ekonomi anlayışı; belirli bir yerleşim konumu olmayan Çingene topluluklarının, yerleşim yerlerine aileleriyle uğrayarak bakır kap ve aletlerin kalaylamasını yapmaları ve uygun gördükleri yerlerde çadır kurarak geçici konaklama yapmalarıyla gerçekleşmektedir. Gezgin zanaatçıların karşımıza çıktığı arkeolojik verilere de ulaşmak mümkündür. Bu konuda, Fransa'da çakmaktaşından dilgi üreten göçebe ustalar, önemli bir örnek teşkil etmektedir. Fransa'nın güneyinde Rhone vadisinde M.Ö. 5000 yıllarına tarihlenen çok kaliteli çakmak taşından üretilen bıçak olarak kullanılan dilgiler bulunmuştur. Bu dilgiler Güney Fransa'da Rhone vadisinden Prieneler'e kadar yayılmıştır. Uzmanların dilgiler üzerinde yaptıkları incelemeler, dilgilerin normal kişiler tarafından yapılamayacak kadar ustalık gerektiren bir üretim olduğunu ortaya koymuştur. Bölgede yapılan araştırmalarda dilgilerin üretiminde kullanılan çakmaktaşı blokları bulunmuştur. Bu veriler ışığında zanaatkarların küçük çakmaktaşı bloklarıyla göçebe bir yaşam sürdüğü, uğradıkları merkezlerde isteğe göre bu dilgileri yonttukları anlaşılmıştır. Benzer bir örnekte ise Tunç Çağı Avrupası'nda, maden külçeleriyle birlikte yerleşimlere uğrayan talep doğrultusunda üretim yapan maden işleyicileri görmekteyiz. (Gordon, Childe, *Tarihte Neler Oldu*, Yeni Alan Yayıncılık,1995, s.72.-Andre, Langaney - Jean, Clottes, *İnsanın En Güzel Tarihi,* İş Bankası Yayınları, 2000, s. 113.)

belli bir merkeze bağlı kalmadan, sürekli yer değiştiren bir yaşam biçimine sahip oldukları görülmektedir. Buna rağmen yapılan bazı tanımlara göre, ekonomik uğraşlarının merkezinde hayvancılığın olmaması sebebiyle göçebe kavramının dışında değerlendirilmeleri, bu tanımların ve yaklaşımların mutlaka sorgulanması gerektiğini ortaya koymaktadır. Hayvancılık merkezli göçebe tanımlarında kaşımıza çıkan bir diğer sorun ise göçebe toplulukların sadece hayvancılıkla sınırlandırılmasıdır. Örnekleri incelediğimizde hayvancılıkla uğraşan bazı göçebe toplulukların aynı zamanda tarım, avcı-toplayıcılık gibi ekonomik faaliyetlerle de uğraştığını görebiliyoruz[37]. Bu durum hayvancılıkla uğraşan göçebelerin tek bir ekonomik uğraşa bağımlı kalmadıklarını, ihtiyaçları doğrultusunda hayvancılığın yanında farklı ekonomik faaliyetlerde de bulunduklarını, böylece yapılan tanımlarda sadece hayvancılıkla sınırlanmalarının uygun olmadığını göstermektedir. Göçebe olarak nitelenen toplulukların büyük bir kesiminin, ekonomik faaliyetlerinin merkezinde hayvan yetiştiriciliğinin yer almasına rağmen bu durumdan farklı örneklerin de mevcut olduğu görülmektedir.

Göçebelik üzerine yapılan tanımlar değerlendirildiğinde ve göçebelik hakkında model oluşturan etnografik veriler incelendiğinde, göçebelik tanımının kesin bir düzleme oturtulmasının kolay olmadığı görülmektedir. İncelenen modelleri ve tanımlara yönelik yapılan eleştirileri esas aldığımızda göçebeliğin; "**Aile veya kan bağıyla birbirleriyle bağlantılı insan topluluklarının, ekonomik faaliyetlerinin etkisiyle, belli bir konuma bağımlı olmadan yaptıkları sürekli ve döngüsel yer değiştirme faaliyeti, kültürel ve sosyal hayatın ise kadimden gelen geleneklerle şekillendiği yaşam biçimi"** olarak tanımlanması daha uygun olacaktır. Göçebeliğin bir türü olan ve genel tanımdan ekonomik uğraş özeliyle ayrılan, hayvancılıkla uğraşan göçebe topluluklar için "Pastoral Göçebe" veya "Çoban Göçebe" kavramlarının kullanılması gerekmektedir. Göçebe toplulukların büyük bir bölümünün hayvancılıkla uğraşması yani pastoral göçebe olmaları, göçebelik ve

[37]Göçebe olarak hayvancılıkla uğraşmalarına rağmen farklı ekonomik yaklaşımları da benimseyen topluluklara Etiyopya'nın Sudan sınırında yaşayan göçebe Nuerler örnek verilebilir. Nuerler sığır yetiştiriciliğinin yanı sıra balıkçılık ve avcılıkla uğraşmaktadırlar. Ayrıca küçük alanlarda darı yetiştirmektedirler. Yine benzer bir örnekte Batı Anadolu'da göçebe yaşam süren Yörüklerdir. Yörükler yaz aylarında kıyı kesiminden kuzeye, Toros yaylalarına göç etmektedirler. Yaylalara yakın köylerden bahçe kiralayarak kısa süreli bahçe tarımı yaptıkları bilinmektedir.

pastoral göçebelik kavramlarının karıştırılmasına, bazı yayınlarda da eş anlamlı kullanılmasına, dolayısıyla anlam karmaşasına neden olmuştur. Bu karmaşanın önüne geçilerek pastoral göçebeliğin ve göçebeliğin ayrı tanımlanması gerekmektedir. Göçebelik kavramı farklı ekonomik uğraşları içine alan, ekonomik uğraş özeline indirgenmeyen bir kavramdır. Pastoral göçebelik ise göçebelik ile aynı tanımsal çerçeveye sahip olan fakat ekonomik uğraş özeline indirgenerek sadece hayvancılıkla uğraşan göçebeleri tanımlamak için kullanılan bir kavramdır.

Pastoral göçebeliğin daha doğru algılanması ve tanımlanması için pastoral göçebeliğe benzer faaliyetler olan Yarı-Göçebelik, Yaylacılık ve Transhumans kavramlarının da açıklanması ve hangi sebeplerle pastoral göçebelikten ayrı değerlendirildikleri konularının da incelenmesi gerekmektedir.

Yarı-göçebelik: Belli bir yerleşimde ikamet eden fakat belli mevsimlerde aile bireyleriyle birlikte kısa süreli sürdürülen göçebe yaşamdır. Göçebelikten yerleşik yaşama geçiş aşaması olarak kabul edilmektedir.[38] Göçebe yaşamdan ayrılan en önemli yönü daimi bir yerleşim yerine bağımlı olunmasıdır. Yarı-Göçebelikte sadece bazı mevsimlerde göçebe yaşam vardır.

Yaylacılık: Belirli bir yerleşimde ikamet eden, tarım ve hayvancılıkla uğraşan kişilerin yaz aylarında hayvanlarını daha iyi beslemek için sürüleriyle birlikte kısa süreli olarak yaylalara çıkması ve belirli bir çevrede hayvanlarını otlatmaya yönelik yaptıkları ekonomik faaliyettir.[39] Yaylacılık faaliyeti yerleşik köylüler tarafından yapılmaktadır. Yaylalarda bazen geçici bazen de kalıcı konutlar inşa edilir. Yaylalar genelde belli bir köyün mülkü sayılır ve köylünün ortak kullanımına aittir. Yaylacılığı göçebelikten ayıran en önemli unsur kişilerin birincil köy yerleşiminde ve ikincil yayla yerleşimlerinde yerleşik konumda yaşamalarıdır.

Transhumans: Mevsimsel etki ile hayvanların otlak ihtiyacını gidermek için büyük hayvan sürüleriyle uzun mesafelerde gerçekleşen, hayvanların sahiplerinin katılmadığı, hayvanların ücretli çobanlar kontrolünde idare edildiği

[38]Mehmet, Tan, *a.g.e.*, s. 11.
[39]İsmail, Beşikci, *Doğu'da Değişim ve Yapısal Sorunlar (Göçebe Alikan Aşireti)*, Yurt Kitap-Yayın, Ankara, 1992, s.39.

göçlerdir.[40] Transhumans kavramını göçebelikten ayıran en önemli durum Transhumans'ın ücretli çobanlar tarafından, sürülerin kontrol edilmesiyle yapılan bir faaliyet olmasıdır.[41] Yani sürülerin sahipleri daimi yerleşim yerlerinden ayrılmaz ve göç etkinliğine katılmazlar.[42]

[40]Ayşe Hilal, Tuztaş Horzumlu, *"Konup-Göçmek, Yerleşmek ve Yaşamak: Sarıkeçili'lerde Mekân Ve Anlatı",* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Antropoloji Anabilim Dalı, İstanbul, 2014, s.75.
[41]Şeyda, Sayılır, Büyükcan, , *a.g.e.*, s. 566.
[42]Muhtar Kutlu, *Şavaklı Türkmenlerde Göçer Hayvancılık,* Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınevi, Ankara, 1987, s. 27-28.

2. PASTORAL GÖÇEBELİĞİN KÖKENİ

Göçebe toplumların tarihsel sürecini incelemeye yönelik yapılan araştırmalarda maalesef arkeolojik nitelikli yazılı kaynak bulmak oldukça zordur. Mevcut yazılı kaynaklar ise genelde göçebe toplumların kendilerinin ürettiği kaynaklar değildir. Yerleşik topluluklar tarafından üretilmiş, göçebe toplumla olan ilişkilerini yüzeysel olarak aktarıldığı kaynaklardır. Fakat bu kaynakların bazılarının yerleşik zihinlerde üretilmiş olmakla beraber önyargı ve propaganda etkisi ile kaleme alınmış olmaları da olası görünmektedir. Arkeolojik verileri incelediğimizde ise göçebe yaşamın sosyal ve fiziki özelliklerinden dolayı bilgi üretmekte sıkıntı çekilmektedir. Bu durumun temel sebebi materyal, buluntu eksikliğidir. Göçebe yaşamı araştırmaya yönelik pek çok alanda bu durum yaşanmakla beraber, bilgi ve belge eksikliğinin yaşandığı alanlardan biri de pastoral göçebe yaşamın nasıl ve ne zaman başladığı sorunsalıdır. Bu başlangıca etki eden faktörlerin neler olduğu, pastoral yaşamın varlığına sebep olan etkenlerin neler olabileceği gibi konular bilim insanlarının uzun zamandır araştırdıkları ve cevaplamak istedikleri konulardır.

Veri kısıtlılığına rağmen yapılan araştırmalar sonucu pastoral göçebeliğin kökenine yönelik pek çok tez ortaya atılmıştır. Bu araştırmalar yapılırken araştırmaları yapan bilim insanlarının farklı disiplinler üzerinden konuya eğilmeleri ve incelenen arkeolojik, etnografik toplulukların farklılık göstermesi farklı coğrafyalarda araştırmalar yapılması gibi pek çok etken pastoral göçebeliğin kökenine dair tezlerin çeşitlilik göstermesine sebep olmuştur. Ortaya çıkan tezleri genel olarak incelediğimizde pastoral göçebeliğin kökenini, tarım topluluklarından önceye dayandıran ve insanlığın tarım yapmaya başlamasından sonraya dayandıran tezler olarak iki ana eksende şekillendiğini görürüz. Bu iki ana eksenin ortaya koyduğu farklılık pastoral göçebeliğe ait yapılan araştırmaların kırılma noktasıdır. Çünkü bu farklılık binlerce yılı kapsayan zamansal tarihleme değişimine ve toplum şekillerinin biçimlenme kronolojisine dair keskin etkilere sebep olmaktadır.

Pastoral göçebeliğin avcı toplayıcılıktan türediğini ve tarım toplumuyla hiçbir ilişkisinin olmadığını öne süren köken teorisinin, bazı araştırmacılar nezdinde

önemli bir yeri olmuş ve kabul görmüştür[43]. Bu teoriye göre avcılık amaçlı sürüleri takip eden seyyar avcı toplayıcılar, zaman içerisinde sürülerin göç güzergâhını ve dönemlerini öğrenmiş ve bu alanda sağlanan kontrol, kişilerin bu yabani hayvanları ehlileştirmelerini sağlayarak pastoral göçebeliğe geçişe etken olmuştur. Ren geyiği yetiştiriciliği yapan göçebeler bu konuda örnek olarak gösterilmektedir. Ancak bilim dünyasında bu teorinin; yanlış veya eksik olduğunu savunan önemli bilim insanları da vardır. Teoriye yönelik eleştirilerin başında avcı toplumların hareketli yaşam tarzının yabani hayvanları ehlileştirmeye elverişli olmadığı görüşü gelmektedir. Hayvan sürülerini ehlileştirmek ve kontrol edebilmek için yem stoklamak gerektiği, avcı toplayıcıların ise bu olanağı sağlamasının pek mümkün olmadığı şeklindeki eleştiridir.[44]

Pastoral göçebeliğin ortaya çıkışını tarım toplumuyla ilişkilendiren ve tarımdan sonraya dayandıran pek çok tez vardır. Bu yaklaşımlardan biri tarım toplumunun ehlileştirdiği hayvan sürülerinin zaman içinde kontrolsüz büyümesi, böylece hayvanlar için gerekli olan yemin temin edilememesinin bir sonucu olarak hayvan sürüleriyle birlikte otlak alanlara yönelimdir. Bu yönelim sonucu sürekli yeni otlak alanı arayışı içinde olan çobanlar, göçebe yaşama uyum sağlayarak, tarım faaliyetinden uzaklaştırmıştır.[45] Bu görüşün eleştirisi ise etnografik modeller üzerine yapılan araştırmalara dayandırılmaktadır. Bu araştırmalara göre en ilkel pastoralistlerin bile sürü büyüklüğünü kontrol edebildikleri görülmektedir. Bu sebeple sürülerin kontrolsüz büyümelerinin pek mümkün olmadığı düşünülmektedir.[46]

Tarım toplumuyla ilişkilendirilen pastoral göçebeliğin kökenine dair bir diğer teori ise "yerinden etme teorisi" olarak adlandırılan görüştür. Bu görüşe göre tarımla uğraşan toplulukların kendilerinden daha güçsüz olan diğer tarım topluluklarının topraklarını ele geçirmek için baskı yapmaları ve bu baskı sonucu

[43]Anatoly M., Khazanov, *Göçebe ve Dış Dünya,* Doğu Kütüphanesi, İstanbul, 2015, s.181.
[44]Anatoly M., Khazanov, *a.g.e.,* s.183.
[45]Anatoly M., Khazanov, *a.g.e.,* s.185.
[46]Gös. yer.

güçsüz toplulukların mevcut hayvanlarıyla çöllere, bozkırlara yönelerek pastoral göçebe yaşamı başlatmış olabileceği savunulmaktadır.[47]

Tarımla uğraşan fakat hayvan yetiştiriciliği de yapan pastoral tarımcı toplulukların hayvan sürülerinin avcı toplayıcı grupların eline geçmesiyle avcı toplayıcıların pastoral göçebeliğe geçiş yaptığı da pastoral göçebeliğin kökenine dair ortaya atılan görüşlerdendir.[48]Ancak bu görüş kendine fazla taraftar bulamamıştır.

Sulu tarıma geçilmesinin pastoral göçebeliğe doğrudan etkisinin olduğunu belirten teoriler, pastoral göçebeliğin köken tartışmalarında önemli yer tutmaktadır. Kuru tarım ve hayvancılığın karma yapıldığı aşamadan sulu tarıma geçilmesiyle tarımsal uzmanlaşmaya geçildiği önemli bir veridir. Bu geçiş tarımsal ürün miktarını artırmış, uzmanlaşmayı zorunluluk haline getirmiştir. Böylece zaman yönetimi zorlaşmış, hayvancılık ve tarımı birlikte yürütmek zamansal uyumsuzluğa sebep olmuştur. Bu durum hayvancılığın ve tarımın birlikte yürütülmesine engel olup birbirinden ayrıştırarak iki ayrı ekonomik modele dönüşmesini tetiklemiştir. Böylece tarım ekonomisinden bağımsız pastoral göçebe toplum yapısı oluşmuştur.[49]

Sulu tarımın yaygınlaşmasıyla ovaların değerlenmesi tarımsal alanlar ile hayvancılık yapılabilecek alanları birbirinden ayırmıştır. Bu durumun sonucu olarak hayvancılık faaliyetleri, tarıma elverişsiz bozkırlara ve dağlara yönelmiş olabilir. Bu yönelişin pastoral göçebeliğe geçişe ortam hazırladığı ve pastoral göçebeliğe geçişte sulu tarımın etkin olduğunu savlayan bir başka görüştür.[50]

Kent toplumunun ortaya çıkışı ve kent merkezlerinin gelişmesiyle uzmanlaşmış ekonomi sosyal hayata hâkim olmuştur. Bu durum kent toplumunda hayvansal üretimin azalmasına neden olarak, gerekli olan hayvansal ürünlerin karşılanması ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Böylece bazı grupların kent dışında hayvansal ürün elde etmeye yönelik faaliyetler oluşturmasına neden olmuştur.[51] Bu

---

[47] Allan S., Gilbert, "On the Origins of Specialized Nomadic Pastoralism in Western Iran", World Archaeology, Vol 15, s.70.
[48]Anatoly M., Khazanov, *a.g.e.*, s.188.
[49]Roger, Cribb, *Nomads in Archaeology,* Cambridge University Press, New york, 1991, s.12.
[50] Roger, Cribb, *a.g.e.*, s.13.
[51]İran'da bazı bölgelerde göçebeliğin toplumsal seviyede yerleşiklere göre pozitif statüye sahip olduğu durumlar vardır.

faaliyetlerin oluşması, pastoral göçebeliğe geçişin bir başka sebebi olarak öne sürülmektedir.[52]

Pastoral göçebeliğin sürdürülmesinde ve dönemlik faaliyetlerinde en önemli etken iklimdir. Göçebe yaşamın iklime göre şekillendiği yadsınamaz bir gerçektir. İklimin bu denli önemli olduğu göçebe yaşam modelinin kökeninde de, iklimin etkin olabileceğine yönelik görüşler öne sürülmüştür. Özellikle yaşanan kuraklıkların tarımı olumsuz etkilemesi toplulukları pastoral hayvancılığa yönlendirmiş olabilir. Öte yandan değişen iklim şartlarının göçebeliğe uygun ortamı hazırlaması da göçebeliğin yayılımına önemli etken olabilir. İklim göçebe yaşamın ayrılmaz parçasıdır. Hayvanların ihtiyacı olan ot veya insanların yaşanabilir sıcaklıktaki çevresel ortamı iklimsel etkinin sonucuna göre şekillenir. Göçebe yaşamın ortaya çıkışında tek başına iklimin etkili olduğunu öne sürmek aynı coğrafyada, aynı dönemlerde tarımcı toplumlarla göçebe toplumların yakın ilişkiler içinde olduğu verileriyle ters düşmektedir. İklim pastoral göçebe yaşamın olmazsa olmazıdır. Bununla birlikte tek başına sebebi olması çok sıra dışı bir durum olarak nitelenebilir. Göçebe yaşamın kökenini hangi görüşe bağlarsak bağlayalım iklimsel etkinin önemini yok saymak imkânsız gibi görünmektedir.

Göçebeliğin kökeni konusunda önemli araştırmalar yapan Anatoly Khazanov göçebeliğin kökenini üç ana başlık altında açıklamıştır. İktisadi-teknolojik ön şartlar, göçebeliğe geçişi tetikleyen sebepler ve içtimai-siyasi arka plan. Khazanov'a göre göçebeliğe geçiş öngörülebilir bir durum değildir. İç dinamiklere göre ortaya çıksa bile belli normlara uygun gerçekleşmez. Khazanov göçebeliğin kökenine dair; **"*Göçebelik çoğu durumda diğer besin üretim ekonomisi çeşitlerinden kopuş, şartların zorlamasıyla olur… Pastoral göçebeliğin gerçek anlamda ortaya çıkması için tetikleyici bir unsurun olması gerektiğine inanıyorum. İncelediğimizde çoğu durumda gördüğümüz kadarıyla bu unsur genelde iklim değişikliği olmuştur… Pastoral göçebeliğin ilk ortaya çıkışının***

Bu statünün kaynağı kentleşen toplumun yün,deri,peynir,et vb. gıda gibi ihtiyaçları için göçebe topluma olan bağımlılığı ve göçebelerin bu ticaretten elde ettikleri zenginlik olabilir.

[52]Roger, Cribb, *a.g.e.*, s.12.

***sosyal çevreye değil, doğal çevreye uyum sağlamak şeklinde gerçekleştiğini düşünüyorum.*"** şeklinde bir yaklaşımla hareket etmiştir.[53]

Pastoral göçebeliğin nasıl ortaya çıktığı sorunsalı, pastoral göçebeliğin nasıl yayıldığı sorunsalıyla da ilişkilidir. Bu kapsamda pastoral göçebeliğin yayılımıyla ilgili veriler, köken araştırmalarına farklı perspektifler sunabilmektedir. Pastoral göçebeliğin yayılımının en önemli etkeni çevresel koşullar yani iklimdir. İklimsel etki yayılım alanını daraltan veya genişleten temel unsurdur. Bu kapsamda Rusya'nın orta bölümlerinde göçebe olarak ren geyiği yetiştiriciliği yapan toplulukların 18. ve 19. yüzyıllarda yaşadıkları değişim örnek verilebilir. 18. yy.'ın başlarında havanın soğuması ren geyiği yetiştirilebilir alanları artırmıştır. Bu durum göçebe yaşamın sürdürüldüğü çevreyi de genişletmiş farklı bölgelere de yayılımını sağlamıştır.[54]

Göçebe yaşamın yayılımında kendini gösteren önemli bir unsur da siyasi ortamdır. Çünkü siyasi baskılar ve askeri güç göçebe yaşamın yayılımına yön çizmiş etkenlerdir. Özellikle Anadolu'nun MS 1.binyılına baktığımızda yaşanılan otorite boşluğu ve güçsüz devlet mekanizmasının, Orta Asya'nın göçebe toplumlarını Anadolu bozkırlarına yayılmasına imkan tanıdığı anlaşılmaktadır. Tabi bu durumun bir diğer önemli etkeni de göçebelerin yerleşik toplumlara karşı oluşturdukları askeri üstünlüktür. Göçebeliğin yayılımı konusunda Khazanov'a göre belli temel aşamalar vardır. Khazanov bu durumu; "***Öncelikle belli bir coğrafi bölgedeki sınırlı merkezlerde göçebeliğe geçişler görülür, daha sonra göçebelik kendine uygun ekolojik alanlara yayılmaya başlar ve kimi zaman bunu diğer iktisadi yapıları buralardan sürerek gerçekleştirir. Daha sonra zincirleme bir reaksiyon olarak bölgeye yayılır"*** şeklinde açıklamıştır.[55]

Pastoral göçebe toplumların sahip oldukları hayvanlar üzerine yapılan araştırmaların, göçebeliğin kökenine dair önemli veriler ortaya koyabileceği düşünülmektedir. Bu kapsamda pastoral göçebelerin besledikleri, koyun, keçi, sığır, ren geyiği, at, eşek, deve gibi hayvanların ilk evcilleştirildiği dönemleri, pastoral

[53]Anatoly M., Khazanov, *a.g.e.,* s.220-221.
[54]Anatoly M., Khazanov, *a.g.e.,* s.216.
[55]Anatoly M., Khazanov, *a.g.e.,* s.222.

göçebeliğin tarihsel süreciyle ilişkilendiren yayınlar mevcuttur.[56] Koyun, keçi ve sığırın Yakın Doğu'da günümüzden yaklaşık 11.500 binyıl önce evcilleştirildiği[57], atın ise evcilleştirilmesinin en erken örneğine Kazakistan'da MÖ 3500'lere tarihlenen Botai kültüründe rastlandığı belirtilmektedir.[58] Bir başka yayında ise atın evcilleştirilerek ilkel biniciliğin Orta Asya'da MÖ 4.ve 3. binyılda karşımıza çıktığı belirtilmiştir.[59] Benzer bir yayında ise Aral Gölü çevresinde MÖ 3. binyılda atın evcilleştirildiği belirtilmiştir.[60] Bazı kaynaklar, devenin MÖ 3. binyılda Orta Asya'da evcilleştirildiğini,[61] diğer yayınlarda ise bu tarihin 4. binyıl kadar geriye çekildiği saptanmaktadır.[62]

Pastoral göçebelerin geçim ekonomisi ile ilişkilendirilen hayvanların, özellikle koyun ve keçinin evcilleştirilmesi çok eskiye dayansa da, bu süreci geçim ekonomisi hayvancılığa dayalı göçebeliğin başlangıç tarihi olarak kabul etmek olası görünmemektedir. Pastoral göçebeliğin uzmanlaşmış bir ekonomik geçim modeli olarak tarihsel süreç içinde ortaya çıkışı olasılıkla A. Sherrat tarafından önerilen "ikincil ürün devrimi" (Secondary Product Revolution) ile ilişkili olmalıdır.[63] İkincil Ürün Devrimi, hayvanların sadece et tüketimi ve deri üretimi için beslenmediği, süt, süt ürünleri, yün ve fiziki çekim gücünden de yararlanılmasını ifade etmektedir. Göçebe kültürlerin geçim ekonomisinde süt ürünlerinin çok önemli bir yeri olduğu yapılan araştırmalarla sabittir. Yün ise kıyafet, çadır, ip vb. pek çok malzemeyi üretmek için kullanılmaktadır. Pastoral göçebe yaşamın sürdürülebilmesi için ikincil

---

[56] Anatoly M., Khazanov, *a.g.e.,* s.182-183, 200.
[57] Cemal, Ün, "Keçi Medeniyeti", Schola, İstanbul, 2014, s.14; M. Murat, Baskıcı, "Evcilleştirme Tarihine Kısa Bir Bakış", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 53, Sayı 1, 1998, s. 85; Ayanoğlu, İhsan Cihan, "Revealing the history of Anatolian sheep domestication by using retrovirus integrations / Retrovirüs entegrasyon polimorfizmi kullanarak Anadolu koyunlarındaki evcilleştirme sürecinin anlaşılması", (Yayımlanmamış Yükseklisans Tezi), Ortadoğu Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Biyoloji Anabilim Dalı, Ankara, 2013. s.1-3; Michael Balter, http://www.sciencemag.org/news/2014/04/how-sheep-became-livestock (Şubat 2016).
[58] Alan, Outram, http://humanities.exeter.ac.uk/archaeology/research/projects/horsedomestication/ (Haziran 2016).
[59] Anatoly M., Khazanov, *a.g.e.,* s.190.
[60] M. Murat, Baskıcı, *a.g.m.,* s.88.
[61] M. Murat, Baskıcı, *a.g.m.,* s.87.
[62] Richard W., Bulliet, *The Camel and the Wheel*, Columbia UniversityPress, New York, 1990, s.23.
[63] Andrew Sherratt, "The Secondary Exploitation of Animals in the Old World", *World Archaeology Vol. 15, No. 1, Transhumance and Pastoralism (Jun., 1983),* s.90.

ürünlerin çok önemli niteliğe sahip olduğu görülmektedir. İkincil ürünleri üretemeyen bir pastoral göçebe topluluğun bu yaşam formunu sürdürebilmesi oldukça zor ve karsızdır. Bu durum pastoral göçebeliğin ortaya çıkışının ikincil ürünlerin kullanımıyla doğrudan ivmelenmiş olabileceği görüşünü akla getirmektedir. Seramiklerden alınan lipit analizleri, sütün MÖ 7. binyılın sonlarından itibaren işlendiğini gösterirken[64] hayvan kemiklerinin analizlerinin de bazı yerleşmelerde sütün yanı sıra hayvanların yününden de MÖ 6. ve 5. binyıllarda yararlanılmış olabileceği önerilmektedir[65]. Ancak yine de Neolitik dönemde ikincil ürünlerin öneminin az olduğu, hayvanların daha çok birincil ürünler için kullanıldığı ve ikincil ürün kullanımının Kalkolitik Çağ ile yayılım gösterdiği görüşü büyük oranda kabul edilmektedir.[66] 5. binyılda ikincil ürünlerin üretildiği fakat üretimin büyük bölümünün birincil ürünlerden oluştuğu görülmüştür. 4. Binyıl ile birlikte tablonun değiştiği ikincil ürünlere yönelik yapılan üretimin çok daha önemli seviyelere geldiği görülmektedir.[67] Böylece ikincil ürünlerin yayılımının MÖ 4. binyıla tarihlendiği, dolayısıyla pastoral göçebeliğinde bu tarihlerde ivme kazanan bir ekonomik model olabileceği düşüncesi pastoral göçebeliğin kökenine dair farklı bir perspektif sunmaktadır.

Son yıllarda lipit ve hayvan kemiklerinin analizi, ikincil ürünlerin kullanımını Neolitik dönem kadar geriye çekse de, bu ürünlerin yoğun ve yaygın kullanımının MÖ 4. binyıldan önceye gitmediği yolunda yaygın bir kanının olduğu gözlenir. Bununla birlikte Flannery, Narr, Manson gibi araştırmacılar, MÖ 7. binyılda Zagros dağlarında pastoralizmi benimseyen yarı göçebelerin bulunduğunu öne sürerken, Toynbee, Kupper, Gelb gibi araştırmacılar ise Yakındoğu'da göçebeliğin, MÖ 3. ve 4. binyılda ortaya çıktığı görüşüne sahiptirler.[68] Avrasya bozkırlarında yapılan araştırmalarda pastoralizmin M.Ö 3. bin yılda Kelteminar kültürde ortaya çıktığı görüşü vardır. Avrasya bozkırlarında pastoralizmin gerek

[64] Haskel j., Greenfield, "The Secondary Products Revolution: The Past, The Present And The Future", *World Archaeology,* Vol 42, s. 29-54.
[65] De Bea, Cupere; Refik, Duru; Gülsün, Umurtak; "Animal husbandry at the Early Neolithic to Early Bronze Age site of Bademağacı (Antalya province, SW Turkey): evidence from the faunal remains", Travaux de la Maison de l'Orient et de la Méditerranée, Lyon, 2008, s. 368-405.
[66] Anatoly M., Khazanov, a.g.e., s.196.
[67] M. Murat, Baskıcı, *a.g.m.,* s.82.
[68] Anatoly M., Khazanov, a.g.e., s.197.

Kelteminar gerekse Afanesavo kültüründe ciddi öneme sahip olduğu önemli veridir. Ancak bu pastoralistleri göçebelikle ilişkilendirebileceğimiz herhangi bir bilgi henüz mevcut değildir. Arkeolojik veriler, bu bölgelerde 3. binyılda yerleşik yaşamın varlığını ortaya koymaktadır. Khazanov Avrasya bozkırlarında pastoral göçebeliğin 2. binyılın ortalarında tam anlamıyla yayıldığını belirtmektedir.[69]

Hayvanların evcilleştirilmesi ve pastoral yaşamın başlamasının tarihi ile göçebe yaşamın başlangıcının tarihine yönelik elimizde bulunan arkeolojik veriler dikkate alındığında pastoral göçebeliğin kökeninin yerleşik tarım toplumunun ortaya çıkışından sonraya dayandığı açıkça görülmektedir. Yine aynı verilere bakıldığında hayvanları yerleşik toplumların evcilleştirdiği, ikincil ürünlerin kullanımının yaygınlaşmasının daha sonra gerçekleştiği ve olasılıkla ortaya çıkışı değilse bile, pastoral göçebe yaşam tarzının yaygınlaşmasının MÖ 4 binyıldan önce olmadığı önerilebilir. Bununla beraber pastoral göçebeliğin ortaya çıkış sebebinin ne olduğuna dair kesin veriler ortaya koymak pek mümkün değildir. Bu ortaya çıkışın farklı coğrafyalarda farklı topluluklarda birbirlerinden bağımsız etkenlerle gerçekleşebileceği önemli varsayımdır. Ayrıca birden fazla etkenin de göçebe yaşama geçişi tetiklemiş olabilmesi de mümkündür. Fakat göçebe yaşamın kökeni ve devamlılığına dair asla göz ardı edilemeyecek diğer önemli faktör iklimdir. İklimsel etki göçebe yaşamın en önemli unsurudur ve göçebe yaşama imkân tanıyan, böylece göçebe yaşamı var eden etkendir. Bazen göçebe yaşama geçilmesini zorunlu kılan iklimin bazen de toplumların sosyal kültürel etkilerle göçebe yaşama yönelmesine imkân tanıdığı görülmüştür.

[69]Anatoly M., Khazanov, a.g.e., s.192.

3. ETNOGRAFİK MODELLER IŞIĞINDA PASTORAL GÖÇEBELİĞİN KÜLTÜREL VE SOSYO-EKONOMİK AÇIDAN KARŞILAŞTIRMALI OLARAK DEĞERLENDİRİLMESİ

Pastoral göçebe olarak sınıflandırdığımız yaşam tarzı ve geçim ekonomisine sahip olan Sarıkeçililer bu tezin merkezini oluşturmaktadır. Bununla birlikte, pastoral göçebelik kavramı toplumların özelinde değerlendirildiğinde; farklı kültürel yapıları bünyesinde barındırdığı, birbirinden farklı kültürel dokuya sahip toplulukların bu genel tanım içinde nitelendiği görülmektedir. Buradan hareketle çalışmanın bu bölümünde, pastoral göçebelik kavramının içinde barındırdığı farklı ve benzer kültürel yapılanmayı daha açık görebilmek ve nihayetinde diğer modelleri, Sarıkeçililer ile karşılaştırmalı olarak ele alabilmek amacıyla burada farklı coğrafyalarda ikame eden üç farklı pastoral göçebe topluluk incelenmiştir.

Aşağıda Dukha Türkleri, Kaşkaylar ve Alikan Aşireti ayrıntılı olarak ele alınarak pastoral göçebeliğin karmaşık yapısı, farklı ve benzer yanları irdelenmeye çalışılacaktır.

3.1. Dukhalar

3.1.1. İklim ve Coğrafya

Dukhalar bugünkü Moğolistan Devleti'nin kuzeyinde, Sayan dağlarının çevresinde yaşamaktadır. Bölge Rusya Devleti'ne bağlı Tuva Özerk Bölgesi ile sınır olmakla birlikte Dukhaların yaşadığı bu bölgenin kuzeyi Sayan dağlarıyla, batısı ve güneyi Altay Dağlarıyla çevrilidir. Ortalama yüksekliğin 2000 m'nin üstünde olduğu bölgenin doğusunda ise Orhun vadisi yer almaktadır. (Lev. 41-B) Bu alan Moğolistan'ın en soğuk ve dağlık bölgesidir. Bölge yağışın az olduğu soğuk bir iklime sahiptir. Kış aylarında sıcaklık -29/-53 dereceye kadar düşmekte, yaz

aylarında ise 12/23 derecelere kadar çıkmaktadır.[70] Bölgenin bitki örtüsü tayga denilen ormanlar oluşturmaktadır ve yıllık yağış miktarı 320 mm'dir.[71]

3.1.2.Geçim Ekonomisi ve Göç Döngüsü

Dukhalar geyik yetiştiriciliğine dayalı geçim ekonomisine sahiptir. Ekonomilerinin temelini geyik yetiştiriciliği oluşturmaktadır. Geyiklerin sütünden, derisinden ve boynuzlarından yararlanılmaktadır. Geyikler ekonomik ürün elde etmenin yanında taşımacılıkta ve binek olarak da kullanılmaktadır. Zor durumda kalınmadıkça geyikler et için kesilmemektedir. Et ihtiyacı doğal yaşamda avlanarak sağlanmakta olup gıda ihtiyacının bir bölümünü de doğadan topladıkları bitki ve meyvelerden elde edilmektedir.[72]

Son on yılda Dukhalar'ın yaşam tarzının dünya gündemine gelmesi ve insanların bu yaşamı merak etmeleri sebebiyle bölgede turizm hareketlenmiş, bölge önemli bir turizm alanı halini almıştır. Dış dünyanın bölgeye olan bu ilgisi Dukhaların yaşantısını da etkilemiştir. Bölgenin turizm potansiyelinin artmasıyla Dukhalar da gelen turistlerin ilgisini çekecek, kendilerine özgü geyik boynuzu ve derisinden ürettikleri süs eşyaları çanta, tarak, takı gibi ürünleri satmaya başlamışlardır. Böylece Dukhaların ekonomik hayatına turizm yeni bir geçim kaynağı olarak dâhil olmuştur.[73]

Dukhalarda pastoral göçebe yaşam, diğer göçebe kültürlerde olduğu gibi mevsimsel döngüye göre yapılmaktadır. Dukhalar bir yıl içinde 6-7 farklı noktaya göç etmektedirler. (Lev. 6-A) Göç edilen yerler; kışlak, ilkbaharlık, yazlık, sonbaharlık diye isimlendirilir. Bazen birden fazla kışlağa ve yazlığa göç edilmektedir (Lev. 6-B). Bu durum geyik sürüsünün sayısına bağlıdır. Çok fazla geyik varsa otlaklar çabuk tükenir ve yeni bir kışlağa veya yazlığa gidilebilir. Aynı durum sonbaharlık ve ilkbaharlıklar için de geçerlidir.[74]

---

[70]Bülent, Gül; Ankhbayar, Danuu, "Erimekte Olan Türk Boyu: Moğolistan Duhalarının (Tsaatanlar) Kültürüne Dair", *Türk Moğol Araştırmaları Prof. Dr. Tuncer Gülensoy Armağanı,* Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, s. 178.

[71] Tayga: Dünya'nın orta kuşağı denilen bölgede soğuk ve ağaçsız tundraların güneyinde yer alan iğne yapraklı, seyrek ağaçlı orman kuşağıdır.

[72] Selcen, Küçüküstel, "Kaybolmakta Olan Bir Türk Diline Tanık Olmak: Dukha Dili", *TDD/JOFEL,?,* s. 112-125.

[73]Selcen, Küçüküstel, "Kayıp Türkler Dukha Halkı", *Atlas*, 236, 2012, s. 80.

[74] Bülent, Gül, *a.g.e.,* s. 182.

Dukhalar nisan ve mayıs aylarında ilkbaharlıklara göç ederler. Göç edilecek ilkbaharlık yerler genelde otların erken çıkacağı ve dağların güneş alan yönündeki eteklerinden seçilir. İlkbaharlıklarda geyikler sabah bir, öğleyin iki, akşamda bir kere toplam bir günde dört kere sağılırlar. Bu sebeple geyiklerin sağılabilmesi için insanların çadırlarını kurdukları alan ile geyiklerin otladıkları alan arasında en fazla 7-8 km mesafe olur.[75] Temmuz ayının gelmesiyle hava iyice ısınır ve alçak kesimlerde sinekler ortaya çıkar. Geyiklerin bu sineklerden rahatsız olmasıyla birlikte ve elde edilen süt ürünlerinin sıcaktan etkilenmemesi için daha serin dağ zirvelerine, yazlıklara göç edilmektedir. İlkbaharlık ve yazlık yerler arasında 30-40 km mesafe bulunmaktadır. Yaz aylarında geyikler günde 3 kere sağılmaktadır.[76] Eylül ayının gelmesiyle havalar iyice soğur ve sonbaharlık yerlere göç edilir. Sonbaharlık yerler yazlıklara göre daha alçakta ve bol mantarın yetiştiği yerlerdir. Geyikler sonbaharlıklarda mantarla beslenirler. Böylece vücutları yağ depolar ve kilo alırlar. Geyikler depoladıkları yağ sayesinde, kış aylarında soğuktan korunurlar. Sonbaharlıklarda geyikler günde 2 kere sağılırlar. Eylül ayının sonuyla birlikte geyiklerin çiftleşme dönemine girilir ve geyikler sağılmaz.[77] Kasım ayının başlarında kışlağa göç edilir. Kışlaklar alçak kesimlerde, otların olduğu yerlerden seçilir. Soğuktan ve sert esen rüzgârlardan korunmak için ağaçlık alanlar tercih edilir. Geyikler sağılmaz ve herhangi bir barınak yapılmaz. Bazı dönemlerde geyikler doğaya salınır ancak ilkbahara doğru çadırların olduğu alana dönerler.[78] (Lev.7-B)

Dukhalar sürekli farklı coğrafyalara, mevsimsel döngü içinde göç ederler. Yapılan bu göç faaliyetleri inanç dünyasının ve sosyo-kültürel yapının durumuna göre şekillenmiştir. Göç faaliyetlerini incelediğimizde, töre denilen yazılmamış fakat her Dukha'nın bildiği kanunlar, alışkanlıklar çerçevesinde göçün yapıldığı bilgisine ulaşılmaktadır.

Göçün yapılacağı zaman geldiğinde, kadınlar ve erkekler beraber çalışırlar ve görev dağılımı yapılır. Sabahın erken saatlerinde çadırlar, eşiğin karşısında yer alan ve ata ruhlarını temsil eden çaputların olduğu kutsal alandan sökülmeye

[75] Gös.yer.
[76] Bülent, Gül, *a.g.e.,* s. 183.
[77] Gös. Yer.
[78] Gös. Yer.

başlanır. (Lev. 7-A) Çadırların sökülen parçaları geyiklerin üzerine eyer olarak konulur. Kutsal alanın üstünü örten çadır parçasının eyer olarak konulduğu geyikte, sadece kutsal, dini eşyalar taşınır.[79] Diğer eşyalar geyiklere yüklenir, çocuklar geyiklere bindirilir ve düşmemeleri için bağlanırlar. Çadır direkleri taşınmaz, olduğu yerde bırakılır. Göç bazen 2-3 çadır ile birlikte gerçekleştirilir ve tüm obadaki çadırlar yavaş yavaş 2-3 günlük arayla göçe başlarlar. Göç edilecek yere gelindiğinde, daha önceden kendileri tarafından bırakılmış çadır direği yoksa ağaçlardan kesilerek yeniden hazırlanır. Çadır ilk olarak eşiğin karşısında yer alacak olan kutsal alandan başlanarak kurulur.[80] Dukha Türkleri çadırlarını kuracakları yerin daha önce başkaları tarafından kullanılmamış olmasına dikkat ederler, başkaları tarafından daha önce kullanılmış yerlere çadırlarını kurmazlar. Aileden birinin vefat ettiği yerden göç edilir ve oraya bir daha çadır kurulmaz. Dukhalar akarsu, göl, şelale gibi doğal oluşumları kutsal sayarlar ve asla yakınlarına göç etmezler. (Lev. 5)

Son yıllarda bölgede turistik hareketlerin artmasıyla, Dukhalar turizmden gelir elde etmeye başladığı ve bu durumun Dukhaların göç yaşantılarını da etkilediği daha önce belirtilmişti. Özellikle yaz aylarında göç edilen yazlıkların eskisi kadar yüksek dağ zirvelerinde değil de, turistlerin ulaşabilecekleri konumlardan seçilmesi bu duruma örnek olarak gösterilebilir.

3.1.3.Kültürel ve Sosyal Yapı

Dukhalarda kadın ve erkek eşitliğine dayanan sosyal bir yapı vardır. Kadının ve erkeğin farklı görevleri olsa da, genelde birçok işi beraber üstlenmektedirler. Sosyal yapıda hiçbir statü ve sınıf yoktur. Toplum eşit bireylerden oluşmaktadır. Dukhalar, obalar halinde yaşar ve bu obaları genel olarak kan bağı ile bir arada kalan aileler oluşturur. Obaların belirlenmiş bir lideri olmadığı gözlemlenmiş olmakla birlikte yaşlıların tecrübeleri sayesinde ön planda oldukları görülür.[81]

---

[79] Bülent, Gül, *a.g.e.,* s. 183.
[80] Gös. yer.
[81] Selcen, Küçüküstel, *a.g.m.,* s.72.

Dukhaların ekonomik geçimi ren geyiği yetiştiriciliğine dayansa da, avcılık da önemli bir geçim faaliyeti olarak yer tutmaktadır. Av etkinliği grup halinde yapılır ve avlanan hayvanlar ava katılsın katılmasın tüm çadırlara eşit şekilde dağıtılır.[82]

Dukhaların dini yaşam ve inançlarının temelini Şamanizm oluşturmaktadır. Şamanizm genel olarak ata ruhlarına, doğa ruhlarına tapınmayı veya onlarla iletişime geçmeye dayalı inanç sistemidir. Bazı düşüncelere göre Şamanizm bir din iken, görüşlere göre ise bir ideoloji ve öğretidir.[83] Şamanizm özelikle Orta Asya'da olmak üzere çok farklı coğrafyalara yayılan bir inançtır. Özellikle göçebe toplumlarda bu inancın yaygın olması önemli bir veridir. Türk tarihinin önemli yazılı kaynaklarından olan **Divan-ı Lugati Türk**'te[84] Şamanizm doğa güçlerini etkilemeyi amaçlayan bir eylem olarak anlatılmaktadır.[85] Şamanizm inancının temelini Türklerin **Kam** ve **Baksı,** Tunguz ve Mancu halklarının **Sa-Man** dediği, genel olarak bilim litaretüründe şaman şeklinde isimlendirilen kişiler oluşturmuşlardır. Şamanizm farklı coğrafyalarda farklı kültürel etkilerle farklı özelliklere bürünmüştür. Dukhaların Şamanizm anlayışı Türk Şamanizm'inin günümüze ulaşmış en özgün örneklerindendir. Başlıca özellikleri şunlardır:

- Dukha şamanları arasında cinsiyet ayrımı yoktur. Kadın şamanlar olduğu gibi erkek şamanlar da vardır. Kadın ve erkek şamanlar arasında herhangi bir statü farkı yoktur.
- Dukha şamanlarının toplum içinde herhangi bir statüsü yoktur. Kişiler, gündelik hayatta şaman olduklarını belirten bir olgu taşımazlar.[86] Şamanlar sadece ayin zamanında ve ihtiyaç duyulduğunda özel kıyafetlerini giymektedirler. Bu durum Dukhaların toplumsal yapısında herhangi bir ruhban sınıfın olmadığını, dini bir otorite kabul edilmediğini göstermektedir.
- Şamanlar yaşadıkları toplumda dini görevlerinin yanında, hekimlik, kâhinlik ve psikologluk görevlerine de sahiptirler.

---

[82] Selcen, Küçüküstel, *a.g.m.,* s.80.
[83] Mömin, Samire, "Şamanizm ve Günümüzdeki Kalıntıları", *Ulakbilge 1*, 2013, s.80
[84] 1072-1074 Tarihinde Kaşgarlı Mahmut tarafından yazılan Türkçe'nin Arapça'dan üstünlüğünü belirtmek ve Araplara Türkçe'yi öğretmek amacıyla yazılan, bilinen ilk Türkçe sözlük ve ansiklopedidir.
[85] Mömin, Samire, *a.g.m.,* s.83
[86] Selcen, Küçüküstel, "Kayıp Türkler Dukha Halkı", *Atlas,* 236, 2012, 88.

- Şaman olmak için doğuştan gelen yeteneklerin, eğitimle şekillendirilmesi gerekmektedir Küçük yaşlarda kişilerin hal ve hareketleri, hastalıkları gözlemlenir ve şaman olabilecek özelliklere sahip çocuklar, yaşlı bir şamanın yanında eğitim alarak şaman olurlar[87].

Dukhaların yaşamlarını şekillendiren en önemli inançları, Şamanizm'in etkisiyle doğaya atfedilen kutsallıktır. Doğada var olan her varlığın bir ruhu olduğuna inanılır ve doğada bu inanç gözetilerek yaşanır. Örneğin bir ağaç kesilecekse önce ağaçtan izin istenip, özür dilendikten sonra kesilir. Doğaya hiçbir şekilde zarar verilmez; ihtiyaç olan bitkiler gereği kadar toplanır ve fazlasını toplamak ayıplanır. Küçük hayvanlar avlanmaz, nehirlerde el yıkanmaz ancak nehirden su alınmak suretiyle faydalanılır. Nehir kenarlarında avlanılmaz ve yakınlarına yerleşilmez.[88]

Türkler tarih boyunca birçok dine geçiş yapmış olsalar da, Şamanist etkilerini, kabullendikleri dine uyarlamışlardır. Günümüzde Türkler, büyük oranda İslam dinini seçmişlerdir. Bununla birlikte yaşanan İslam anlayışını incelediğimizde Şamanist öğelerin, İslam inancının içine de eklendiği gözlemlenmektedir.[89] İslam inancının içindeki Türklere özgü Şamanist öğeler aşağıdaki gibi özetlenebilir. Şamanist öğelerin İslam dinine dâhil edildiğinin en önemli örneği, İslam'ın farklı bir mezhebi olan Aleviliktir. Alevilik, İslam'ın Türklük yorumu şeklinde tanımlanmaktadır. Alevi inanışında kadın ve erkeklerin beraber yaptıkları semah törenleri Şamanizm'in etkisidir.[90] Dünyadaki hiçbir Müslüman toplulukta kadın ve erkeklerin beraber semah şeklinde bir ibadet yaptığı örnek yoktur. Bu yalnız Müslüman Türklere özgüdür. Semah törenlerinin içeriği de Şamanizm'deki törenlere benzer niteliktedir. Şamanizm'de törenler; kopuz, dombra ve davul gibi enstrümanlar eşliğinde yapılır. Alevi inancında yapılan törenler müzik eşliğinde yapılır ve müzik

[87] Cemal, Şener, http://www.kulturelbellek.com/nasil-saman-olunur/ (2014)
[88] Selcen, Küçüküstel, *a.g.m.,* s.80.
[89] Orhan, Yılmaz, "Alevilikte Eski Türk Dini(Göktanrı İnancı) ve Şamanizm'in Etkileri", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi,4, Aralık 2014, s.7.*
[90] Gös. Yer.

aletleri olarak davul, zil, bağlama kullanılır. Ayrıca semah törenlerinde giyilen kıyafetlerin renkleri ile şamanların ayinde kullandığı renklerde de benzerlik vardır.[91]

Şamanizm'in toplumumuzdaki en önemli etkilerinden biri mezar kültüdür. Türk toplumundaki mezar anlayışı diğer Müslüman topluluklardan özelliklede Araplardan çok farklıdır. Arap kültüründe mezar inşa etmek yoktur ve defin yapılan yer belirsizdir. Türk kültüründe ise mezar yapıları inşa edilmiş ve defin yapılan yer gösterişli şekilde belirgindir. Bu gelenek İslamiyet öncesi Şamanist mezar geleneğinin günümüze yansımasıdır.[92]

Dukhalarda Şamanist inanç gereği olarak ata ruhlarını temsilen ağaçlara çaput bağlanmaktadır. Ayrıca Dukha çadırlarında eşiğin karşısında yer alan kısım kutsal alan kabul edilir ve ruhları temsil eden çaputlar bağlanmaktadır. Bu gün Anadolu'da da Şamanizm'den kalma bir inanç olarak dilek amacıyla ağaçlara, türbelere çaputlar bağlanmaktadır.

Şamanizm'in günümüz Türkiye'sindeki belirgin inançları ve etkileri toplumumuzda birçok konuda karşımıza çıkmaktadır. Gidenin arkasından su dökmek, istenmeyen bir olay duyulduğunda tahtaya el ile üç kere vurulması, olumsuz durumlardan korunmak için kurşun dökme, nazar inanışı gibi inançlar başlıca örneklerdir.[93]

3.2. Kaşkaylar

Kaşkay Türkleri, İran'ın güney bölgelerinde yaşayan, göçebe yaşam biçimini sürdüren topluluklardandır. Bugünkü İran coğrafyası Türklerin binlerce yıldır var oldukları, pek çok devlet kurdukları, Türkler açısından önemli bir coğrafyadır. İran'daki Türklerin büyük bir çoğunluğu Oğuz Türkçesi konuşmaktadır.[94] Konuşulan Türkçe, Türkiye Türkçesine çok yakındır.[95] İran Türkiye'den sonra en

[91] Orhan, Yılmaz, *a.g.m.,* s.7.
[92] Gökalp, Ziya, "Türklerde Totemizm, Animizm, Manizm ve Maturizm", *Edebiyat Fakültesi Mecmuası, Cilt I, sayı 5,* İstanbul, 1917, s. 457-458.
[93] Orhan, Yılmaz, *a.g.m.,* s.8.
[94] Babek, Cavanşir, *Kaşkay Türklerinin Tarihi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, İstanbul, 2011, s.237.
[95] Gös. yer.

çok Türkün yaşadığı ülkedir. Günümüzde İran'da 20-30 milyon Türk'ün yaşadığı bilinmektedir.[96] Kaşkay Türklerinin nüfusu ise bazı kaynaklarda 2 milyon[97] bazılarında ise 3,5 milyon olarak belirtilmektedir.[98] 18. yy'da Kaşkay Türklerinin büyük çoğunluğu göçebe yaşam tarzını sürdürürken, günümüzde toplam Kaşkay nüfusunun %10-%15'inin göçebe yaşamı sürdürdüğü belirtilmektedir[99]. Kaşkay Türklerinin yaşam tarzındaki bu değişim kuşkusuz İran devletinin siyasi baskılarla göçebeleri yerleşik hayata geçirmeye zorlaması ve asimile politikalarından kaynaklanmaktadır.

3.2.1. İklim ve Coğrafya

Kaşkay Türkleri İran'ın güneyinde ve güneybatısındaki Zagros bölgesinde yaşamlarını sürdürmektedirler. Bölgenin kuzeyinde İsfahan eyaleti, güneyinde Basra Körfezi, doğusunda Kirman eyaleti, batısında ise Dogonbedan ve Boyer Ahmet vilayeti vardır.[100] Kaşkay Türklerinin yaşadığı bu geniş alan 186.180 kilometrekaredir[101] ve bu bölge Vilayet-i Kaşkayi olarak adlandırılan idari bir bölgedir.[102] (Lev. 42)

İran, farklı iklim özelliklerini görüldüğü büyük yüzölçümüne sahip bir ülkedir. Kaşkay Türklerinin yaşadığı bölgenin güneyinde, Basra Körfezi'nden gelen sıcak havanın etkisi hâkimdir. Kuzey bölgede ise daha kurak ve düşük sıcaklık söz konusudur. Bölgede ortalama yıllık yağış miktarı 120 mm'dir.[103] Bölgede yükselti 1000 m ile 3500 m arasında değişmektedir.[104]

---

[96] *İran Türkleri'nin Nüfusu* http://tr.wikipedia.org/wiki/İran_Türkleri#N.C3.BCfus (Mart 2015).
[97] *Kaşkaylar* http://tr.wikipedia.org/wiki/Kaşkaylar (Mart 2015).
[98] Babek, Cavanşir, *a.g.e.*, s. 20.
[99] Mehmet, Karaaslan, Kaşkay Türklerinde Geçiş Dönemleri Doğum- Evlenme- Ölüm, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Van, 2010, s. 25.
[100] Babek, Cavanşir, *a.g.e.*, s. 36.
[101] Babek, Cavanşir, *a.g.e.*, s. 37.
[102] Mehmet, Karaaslan, *a.g.e.*, s.12.
[103] *İran Ülke Raporu* http://birlesmismarkalar.org.tr/file/hedef-ulke-raporlari/Iran.pdf (Mart 2015).
[104] *İran Coğrafyası* http://www.gunaskam.com/tr/index.php?option=com_content&task=view&id=308 (Mart 2015).

3.2.2. Geçim Ekonomisi ve Göç Döngüsü

Kaşkay Türklerinin nüfus olarak kalabalık olması ve yaşadıkları coğrafyanın genişliği, yazlak ve kışlakların çok geniş alanlara yayılmasına sebep olmuştur. Genel olarak değerlendirildiğinde Şiraz kentinin kuzeyi, Sepidan, Gomşe, Burucen, Semirum, Abade, Mervdeşt vilayetleri yazlakların olduğu bölgelerdir. Kışlaklar ise Şiraz'ın güneyi ve güneybatısında yer alan Lar, Cehrum, Firuzabad, Kazerun, Memeseni, Behbahan, Ramhormoz, Buşehr, Kengan, Deyir vilayetlerinde konumlanmaktadır. Şiraz kenti Kaşkay Türklerinin göçebe yaşamlarını sürdürdüğü geniş coğrafyanın ortasında, göç yolları üzerinde yer almaktadır.[105] Şiraz bu konumuyla gerek göçebeler gerekse yerleşikler için bölgenin en önemli ekonomik merkezlerinden biridir. Kaşkay Türklerinin ekonomisinin merkezinde hayvancılık ve dokumacılık (halı, kilim, seccade) yer almaktadır.[106] Özellikle koyun temelli hayvancılık ekonominin merkezini oluşturmaktadır. Ayrıca at ve deve de yetiştirilmektedir.

Kaşkay Türkleri'nde kışlaklardan yazlaklara göç, 21 Nisan - 21 Mayıs tarihlerinde başlamaktadır. Yazlaklardan kışlaklara dönüş ise 23 Eylül - 23 Kasım tarihleri arasında gerçekleşmektedir.[107] Kışlak ve Yazlak arasında göç ortalama 20-30 gün sürmektedir. Günde ortalama 15-20 km yol kat edilir[108] ve her grubun kendine ait bir göç yolu vardır.[109] Bu göç yollarına "El yolu" denilmektedir. El yollarının çok eski dönemlerden, atalardan beri kullanıldığı düşüncesi hâkimdir. Göçebe gruplar başka göçebe gruplara ait diğer göç yollarını (El yolu) kullanmaktan çekinmektedirler. Buradan anlaşılacağı gibi, göç yolları göçebe grupların mülkiyetinde gibi bir izlenim ortaya çıkmaktadır. Bu mülkiyetin meşruluğu ise ataların çok eski dönemlerden beri aynı yolu kullanıyor olmasıdır. Aslında daha geniş perspektiften bakıldığında göç yolunun belirli bir aidiyetle nitelenmesi doğal olarak yazlak veya kışlak yerleşimlerinde belli bir aidiyetle nitelenebileceği izlenimi oluşturur. Coğrafyanın geniş olması ve göç yollarının belli grupların kullanımına ait

[105] Babek, Cavanşir, *a.g.e.*, s. 38.
[106] Mehmet, Karaaslan, *a.g.e.*, s.21.
[107] Babek, Cavanşir, *a.g.e.*, s. 38.
[108] Babek, Cavanşir, *a.g.e.*, s. 39.
[109] Babek, Cavanşir, *a.g.e.*, s. 38.

olması, obaların kurulacağı bölgelerin de yolu sahiplenen gruba ait olduğu sonucunu ortaya koyabilir. Ancak yapılan araştırmalarda buna dair açık bir bilgi verilmemiştir.

3.2.3.Kültürel ve Sosyal Yapı

Kaşkay Türklerinde geçim ekonomisi ve kan bağıyla ilişkili bir toplumsal tabakalanmanın bulunduğu sosyal bir yapı görülmektedir. Son yıllarda büyük oranda (%90-85)[110] yerleşik yaşama geçilmesi, bu geleneksel yapıda da değişimlere sebep olmuştur. Önceleri kan bağı ve ekonomiyle ilişkili yönetimsel bir tabakalanma göze çarparken, son zamanlarda mesleki temellere dayanan sosyal bir tabakalanmanın gerçekleştirildiği göze çarpmaktadır.

Geleneksel toplumsal yapıyı incelediğimizde Kaşkay Türklerinin çok köklü hiyerarşik bir örgütlenmeye sahip olduğu görülmektedir. Binlerce yılda şekillenen göçebe Türk kültürünün örgütlenme ve idare anlayışını muhafaza etmektedirler. Kaşkay Türklerinin yaşadığı coğrafyaya tarihsel süreç içinde baktığımızda, bölgenin pek çok devletin egemenliğine girdiği, din ve mezhep savaşlarının yaşandığı çetin bir coğrafya olduğu görülmektedir. Bu durum Kaşkay Türklerinin örgütlenme yapısını da etkilemiş, Kaşkay Türklerinin kendi iç hukuklarına dayalı, askeri birliklerle destekli merkezi örgüt yapısına sahip olmasını sağlamıştır. [111]

Bu örgütlenmeyi küçükten büyüğe doğru şu şekilde sıralayabiliriz

- Aile< Bonku (Oba)< Tire< Tayfa(Boy)<İl

Örgütlenmemin en alt birimini aile oluşturmaktadır. Kastedilen aile kavramı genelde çekirdek aile değil, yakın akrabaların da dahil olduğu geniş ailedir.[112] Ailelerin bir araya gelmesiyle bonku oluşur. Bonkularda aileler büyük oranda akrabadır. Az da olsa akraba olmayan aileler de görülebilir. Bonku'nun lideri Aksakaldır.[113] Aksakallık babadan oğula geçen bir yapıya sahiptir ve aksakalın

[110] Mehmet, Karaaslan, *a.g.e.,* s.25.
[111]Dilek, Erenoğlu," Kaşkay Türkleri'nde Sosyal Tabakalaşma", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 6/4*, 2011, s. 128.
[112] Dilek, Erenoğlu, *a.g.e.*, s. 130.
[113] Dilek, Erenoğlu, *a.g.e.*, s. 130.

seçiminde özel bir kaide yoktur.[114] Grup içindeki saygınlık, bilgelik en önemli etkendir. Aksakalın görevleri; bonku içinde sosyal düzeni sağlamak, iç hukuk işleri, mera işleri, düğün işleri vb sıralanabilir.[115] Bonkuların akrabalık bağıyla bir araya gelmesiyle Tire oluşur. Tire Kethüda tarafından yönetilir. Kethüda üst düzey yönetim toplantılarına katılır ve bu sebeple Tire siyasi bir birim olarak karşımıza çıkar. Kethüda İlhan tarafından zengin, nüfuslu, soylu ailelerden seçilir ve kelanter tarafından denetlenir. Çok sayıda Tire'nin bir araya gelmesiyle Tayfa oluşur. Tayfaların oluşmasında akrabalık bağı koşulu yoktur. Fakat bazı tirelerin ortak ata kavramı ile birbirine bağlanarak tayfaya dâhil olduğu durumlar olağandır. [116] Tayfalar, ortak atanın ismi, tayfanın politik tutumu ve yaşadıkları bölge ile ilişkili olarak isimlendirilir.[117] Tayfa kelanter tarafından yönetilir. Kelanter direk ilhana bağlıdır ve onun temsilcisidir. Kelanter halk tarafından bey olarak da isimlendirilmektedir.[118] Tayfa içindeki hukuki, idari, sosyal ve ekonomik işlerden sorumludur.[119] Tayfaların birleşmesi İli meydana getirmektedir. Normalde sosyal bir tabaka olan il zamanla hükümetlerin baskılarına karşı savunma gücü geliştirmiş siyasi ve askeri nitelikleri olan bir güç halini almıştır.[120] İl, İlhan tarafından yönetilir ve İlhan siyasal bir lider olduğu gibi, aynı zamanda başkomutandır.[121]

Kaşkay Aile yapısını incelediğimizde genelde bir iş bölümü vardır. Bu iş bölümü pek eşitlikçi değildir. İş yükü, büyük oranda kadınların üzerindedir. Tüm ev işlerinden, temizlik, çocukların bakımı, hayvanların bakımı ve hayvansal üretim, iplik ve halı dokunması, saklama kaplarının üretimi gibi işlerden kadınlar sorumludur.[122] Erkekler ise avcılık, hayvanların kesilmesi, yazlak ve kışlakların belirlenmesi, dışarıdan sağlanacak ürünlerin temini, hayvanların ve çadırın güvenliği,

---

[114] A. Ağdam, Akbar, "Göç ve Yol: Modern Çağın Oğuz Göçebeleri Kaşkaylar", *Cıepo 6. Ara Dönem Sempozyumu*, 2011, s. 43.
[115] Dilek, Erenoğlu, *a.g.e.*, s. 130.
[116] Dilek, Erenoğlu, *a.g.e.*, s. 129.
[117] Kaşkay Türkleri'nde bazı tayfa isimleri: Safihanlı, Karaçalı, Nemedi, Şeşbeyli, Dreşörlu, Amele, Büyük keşküllü. (Dilek, Erenoğlu, *a.g.e.*, s. 129.)
[118] A. Ağdam, Akbar, "Göç ve Yol: Modern Çağın Oğuz Göçebeleri Kaşkaylar", *Cıepo 6. Ara Dönem Sempozyumu*, 2011, s. 43.
[119] Dilek, Erenoğlu, *a.g.e.*, s. 129.
[120] Dilek, Erenoğlu, *a.g.e.*, s. 128.
[121] Dilek, Erenoğlu, *a.g.e.*, s. 129.
[122] Mehmet, Karaaslan, *a.g.e.*, s.27.

tire ve tayfa ilişkilerine katılma gibi işlerden sorumludur.[123] İdari işlerden erkekler sorumlu olsa da, kadınlarında oba içi meselelerin görüşüldüğü aksakal meclisinde tartışmalara katıldığı bilinmektedir.[124]

Kaşkaylarda mülkiyet kavramı diğer göçebelerden farklıdır. Faruk Sümer'in Diyanet Vakfı Ansiklopedisi'ndeki yazısında, göçebe Kaşkayların tarlalarının olduğu ve köylülerin bedel karşılığı bu toprakları işlediği bilgisi verilmektedir. Köylülerin bu hizmetine "Raiyyet-i Kaşkai" denildiği belirtilmektedir. Köylülerin bu karşılıklı iş anlaşmasından ekonomik kazancın yanında, Kaşkayların himayesinde olarak hükümetin kötü muamelesinden de korundukları belirtilmiştir.[125]

Kaşkay Türkleri'nin sosyal ve kültürel hayatını etkileyen önemli unsurlardan biri de, kendi içlerinde giriştikleri politik mücadelelerin yanı sıra, İran devletine karşı verdikleri politik mücadeledir. Özellikle 1920'li yıllardan itibaren Kaşkay Türkleri, İran devletinin müdahalesine maruz kalarak 1930'dan itibaren yerleşik hayata geçmeye, asimile edilmeye çalışıldılar. Pek çok kez ilhanları tutuklanan, liderleri sürülen ve hapsedilen Kaşkaylar, yerleşik hayata zorla geçirilse de, her defasında göçebe yaşama geri dönmeyi sürdürdüler. İran'daki her iktidar değişikliği ve rejimsel değişiklikler Kaşkayları fazlasıyla etkilemiş ve Kaşkaylar askeri güç oluşturarak çeşitli isyanlar düzenlemiştir. Özellikle İran İslam devrimi olarak isimlendirilen sürecin ardından Kaşkay Türkleri'ne yönelik asimile hız kazanmıştır.

Kaşkay Türkleri İslam dininin Şia mezhebi 12 imam anlayışına sahiptir. [126] Muhafazakâr bir dindarlığın olmadığı belirtilmektedir. Bazı kaynaklarda İslamiyet öncesi Türk dini anlayışlarının özellikle Şamanizm etkilerinin bugünkü dini hayatın içinde gözlemlemenin mümkün olduğu belirtilmiştir.

---

[123] Mehmet, Karaaslan, *a.g.e.,* s.27.
[124] Mehmet, Karaaslan, *a.g.e.,* s.31.
[125] Faruk, Sümer, "İran'nın Fars Eyaletinde Yaşayan Bir Türk Topluluğu: Kaşkaylar", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 25, 2002, s. 21.
[126] *Kaşkaylar* http://tr.wikipedia.org/wiki/Kaşkaylar (Mart 2015).

3.3. Alikan Aşireti[127]

Alikan aşireti Türkiye'nin doğusunda, Bitlis, Batman ve Siirt il sınırları içinde göçebe yaşamı sürdüren, bölgedeki büyük göçebe topluluklardan biridir. Alikan Aşireti mensupları Kürtçe konuşmaktadır.

3.3.1.İklim ve Coğrafya

Bölgenin coğrafi yapısı göçebe yaşama uygun fiziki şartları içermektedir. Aşiretin hareket alanı, Dicle nehrinin kolları olan Silvan, Botan ve Garzan, akarsularına paralel güzergâhtadır.[128] Karasal iklime sahip olan bölgede, yaz aylarında göç edilen yaylalarda sıcaklık 20-25 dereceye kadar yükselirken, kış aylarında -20 dereceye kadar düşmektedir. Yaylalar Van Gölü'ne yakın konumda olduğu için gölün bölgede mikro klima etkisi yarattığı göz ardı edilmemelidir. Kış aylarının geçirildiği kışlaklarda sıcaklık 0'ın altına pek düşmez, yaz aylarında ise 35 dereceye kadar çıktığı görülmektedir[129] (Lev. 43).

3.3.2. Geçim Ekonomisi ve Göç Döngüsü

Alikan aşiretinin geçim ekonomisi küçükbaş hayvancılığa dayanmaktadır. Hayvanların %12-15'ini keçiler, geri kalanını ise koyunlar oluşturmaktadır.[130] Aşiret kış aylarını Batman, Beşiri, Gerzan, Siirt, Şırvan, İdil, Pervari bölgelerinde geçirmektedir. Bu bölgeler güneyden gelen ılık havanın sıcaklığı yüksek tutması ve yükseltinin kuzeydeki bölgelere göre daha düşük olmasının sıcaklığa olan olumlu etkisinden dolayı tercih edilmektedir[131]. Nisan ayının sonlarına doğru kışlaklar terk

---

[127] Alikan aşiretiyle ilgili bilgiler 1960'lı yıllarda İsmail Beşikçi'nin "Doğuda Değişim ve Yapısal Sorunlar: Göçebe Alikan Aşireti" isimli doktora tezinden edinilmiştir. Yapılan araştırmada aşiretle ilgili yapılan başka bir bilimsel çalışma bulunamamıştır.

[128] İsmail, Beşikçi, *Doğu'da Değişim ve Yapısal Sorunlar: Göçebe Alikan Aşireti,* Yurt Kitap-Yayın, Ankara, 1992, s. 76

[129] İsmail, Beşikçi, *a.g.e.,* s. 77.

[130] İsmail, Beşikçi, *a.g.e.,* s. 160.

[131] Kışlakların seçiminde başlıca iki önemli faktör vardır. Bunlardan biri insanlar ve hayvanlar için gerekli olan yaşamsal ortamdır. Bir diğeri ise güvenliktir. Kış aylarından iklimsel nedenlerden dolayı hayvanların otlatılacağı alanlar çok sınırlıdır. Bu sebeple kışlaklardaki imkanların ekonomik kullanılması gerekmektedir. Kışlaklarda daha çok köylerin mülkiyetinde olan meralar hayvanların otlatılması için kullanılmaktadır. Bu sebeple yaylaklarda 30-40 çadır birlikte hareket edilirken kışlaklarda 4-5 çadır birlikte hareket edilmektedir. Bunu sebebi köy mülkiyetine ait olan alanların kısıtlı sayıdaki göçebenin otlak ihtiyacını giderecek nitelikte olmasıdır. Bu durumda ise güvenlik problemini ortaya çıkarmaktadır. Çünkü az sayıdaki insan bölgedeki eşkıyalar veya düşman kişiler

edilmeye başlanır ve 1-2 ay sürecek olan, 200-250 km mesafenin kat edileceği göç başlar.[132] Alikan aşireti yaylak olarak Bitlis, Tavan, Güroymak, Ovakışla, Adilcevaz bölgeleri ve Süphan Dağı çevresindeki yaylaları tercih eder. Göç başlamadan 3-4 gün önce hazırlıklara başlanır ve göçün kaba bir planı yapılır.[133] Göç iki ayrı grup şeklinde sürdürülür. Birinci grup çobanların ve küçükbaş hayvanların yer aldığı gruptur. İkinci grup ise aile bireyleri ve aileye ait eşyaların taşındığı gruptur. Alikan aşireti taşımacılıkta katırlardan yararlanmaktadır.[134] Göç iki ayrı grup şeklinde sürdürülse de, grupların arası fazla açılmaz. Bunun sebeplerinden biri hayvanların sabah akşam sağılmasının gerektiğidir. Bir diğer sebep ise yeni doğmuş kuzuları insanlar sırtlarında taşımaktadır. Bu kuzuların beslenmesi için süt emmesi sağlanmakta, sürüyle buluşması gerekmektedir.

Yaylaklarda kışlakların aksine daha kalabalık toplu çadır yerleşimlerinin yani obaların kurulduğunu görüyoruz. Kışlaklarda 1-5 çadır birlikte toplu halde konaklarken, yazlaklarda bu sayı 20 ile 40 arasında değişmektedir. Bu durumun en önemli sebebi yaylaların çok sayıda hayvanı bünyesinde barındıracak şekilde geniş otlaklara sahip olmasıdır. Yazlaklarda ortalama 4,5-5 ay kalınmaktadır. Bu süre içinde 2-3 farklı konuma göç edilmektedir.

Sonbahar aylarının gelmesi havaların soğumasıyla yüksek dağ zirvelerinden kademeli olarak daha alçak bölgelere, dağ eteklerine doğru bir hareket başlar. Bir ay gibi kısa bir sürede yaylaklardan kışlaklara geçilmiş olur. Bu göçün bir ay sürmesindeki en önemli etken, hayvanların gebe olmasıdır. Ayrıca yazlaklarda üretilen peynir, yün gibi ürünler bu süreçte şehir pazarlarında satılır. Hayvan sürülerinin şehirlere yakın geçmesi trafik, güvenlik gibi bazı problemleri ortaya çıkarmaktadır.

---

tarafından hedef alınabilir hayvanları çalınabilir. Bu güvenlik problemini çözmek için kışlaklar köylere yakın alanlarda kurulmaktadır. Bu bağlamda göçebeler köy ağasıyla sözlü bir anlaşma yapar ve güvenliklerinden köyün ağası sorumlu olur. Kışlakların köylere yakın konumda kurulmasının bir diğer avantajı göçebelerin ürettikleri ürünleri pazarlara ulaştırmasını kolaylaştırmasıdır. (İsmail, Beşikçi, *a.g.e.*, s. 83-84)

[132] Bu göçün 1 aya yayılan bir süreç olmasında hayvanların yayıla yayıla yol alması önemli bir yer tutmaktadır.

[133] İsmail Beşikçi yapmış olduğu çalışmada göçün başlamasını anlattığı bölümde kışlık çadırın sökülerek köyden bir aileye teslim edildiğini belirtmiştir. (İsmail, Beşikçi, *a.g.e.*, s. 91.)

[134] 8-9 kişilik bir ailenin yükünü 8-10 katır ancak taşıyabilmektedir

3.3.3. Kültürel ve Sosyal Yapı

Alikan aşiretinin sosyal yapısı incelendiğinde kendi içinde hiyerarşik politik örgütlenmeye sahip olduğu görülmektedir. Bu örgütlenmeyi en küçük oluşumdan en büyüğüne kadar şu şekilde sıralayabiliriz.

Çadır<Oba<Kabile<Aşiret<Ulu kişi

Görüldüğü gibi sosyal yapıda en alt birimin karşılığına çadır gelmektedir. Burada çadır aileyi yani haneyi temsil etmektedir. Çadırların bir araya gelerek oluşturduğu konaklama yerine oba denilmektedir. Oba halkı sabit değildir. Aile reislerinin tercihine göre, farklı obalara dâhil olabilmek mümkündür ve aileler bu konuda özgürdür. Bu durumun başlıca sebebi obaların geçici olmaları, fiziki faktörlerin obaları şekillendirmesidir.[135] Her obanın bir reisi vardır ve bu reis her yıl değişmektedir.[136] Kabile birbirine tamamen kan bağıyla bağlı ailelerden meydana gelmektedir. Oba, fiziksel ve ekonomik etkilerin şekillendirdiği bir birimken, kabile tamamen kan bağıyla akrabalıkla ilişkili bir örgütlenmedir. Obalarda farklı kabilelerden ailelerin birlikte olması mümkündür.[137] Alikan aşiretinde kabile yapısı evlilik yoluyla korunur. Daima kabile içi evlilikler yapılır. Aile şecereleri bireylere iyi şekilde öğretilir.[138] Kabilenin genel bir reisi vardır. Kabilelerin birleşmesi aşireti oluşturur. Kabile reislerinin üzerinde genel bir aşiret reisi vardır. Aşiret reisi kabileler arasındaki dostluğu korumakla sorumludur. Aşiret siyasi nitelikli bir yapıdır. Ulu kişi ise aşiretin de üzerinde bir konumda yer alır ve ulu bir ata olarak kabul edilir.[139] Ulu kişi başka aşiretleri de nüfusu içine alabilir. Ulu kişiye aşiretler konfederasyonunun başkanı da denilebilir.[140]

Alikan aşiretinde kişilerin veya aşiretin toprak anlamında herhangi bir mülkü yoktur. Mülkiyet kavramı sadece çadır, yatak, kap vb. yaşamsal eşyalar ve

---

[135] İsmail Beşikçi obaların oluşumunda aile reislerinin dikkat ettiği hususları şu şekilde sıralamıştır. Yakın akrabalık, kan davaları ve düşmanlık, zengin ve güçlü ailelerle beraber olma isteği, Türkçe bilenlerle beraber olma isteği.(İsmail, Beşikçi, *a.g.e.*, s. 102.)

[136] İsmail Beşikçi bu değişmenin sebebini her yıl farklı ailelerin obaya dahil olması ve obadaki çadır sayısının her yıl değişmesi şeklinde belirtmiştir. Böylece obadaki güç dengesinin değişmesi olarak belirtmiştir.

[137] İsmail, Beşikçi, *a.g.e.*, s. 102.

[138] İsmail, Beşikçi, *a.g.e.*, s. 103.

[139] Ulu kişinin meşruiyetini kaynağının ne olduğuna dair net bir bilgi verilmemiştir.

[140] İsmail, Beşikçi, *a.g.e.*, s. 104.

hayvanlardan ibarettir.[141] Alikan aşiretinin çevresiyle olan ilişkisine baktığımızda, bölgedeki insanlarla aynı dili konuşmalarına ve aynı etnik kökene sahip olmalarına rağmen dışlandıkları ve göçebe olmalarından dolayı saygı gösterilmediği tespit edilmiştir. Aşiret açısından baktığımızda ise yerleşik insanlar güvenilmemesi gereken kişiler olarak nitelendirilmektedir.[142]

Alikan aşiretinde aile yapısı ve kadın erkek ilişkileri konusuna baktığımızda kadın ve erkek arasında eşitliğin olmadığı görülmektedir. Kadınların miras hakkı yoktur.[143] Gündelik hayata baktığımızda da bu eşitsizlik göze çarpar hemen hemen her türlü iş yükü kadınlara aittir. Erkeklerin sadece idari sorumluluğu vardır.[144] Bununla birlikte verilecek önemli kararlarda evin kadınının düşüncesi çok önemlidir.

Alikan aşireti İslam dininin Sünnilik mezhebine mensuptur. Sünniliğin içinde değerlendirilen Şafiliği benimsemişlerdir.[145] İsmail Beşikçi yapmış olduğu çalışmada herhangi bir imam ve hocanın aşiret içinde olmadığını belirtmiştir.[146] Fakat Beşikçi çalışmasının farklı bölümlerinde nikâh kıyılmasını ve cenaze işleri hakkında bilgi verirken ve örnek olayları anlatırken hocalardan bahsetmektedir.[147] Özellikle bazı cenazelerin yerleşik köy mezarlarına defnedildiği ve o yerleşimin imamı tarafından gerekli işlemlerin yapıldığı belirtilmektedir.[148] Bazı durumlarda ise hacca gitmiş kişilerin cenaze işlerini yürüttüğü, ölü yıkama gibi dini vecibeleri yaptığı belirtilmektedir. Buradan göçebelerin dini anlamda yerleşiklerle ilişki halinde oldukları sonucu çıkarılabilir.

[141] İsmail, Beşikçi, *a.g.e.*, s. 107.
[142] İsmail, Beşikçi, *a.g.e.*, s. 126.
[143] İsmail, Beşikçi, *a.g.e.*, s. 208.
[144] İsmail, Beşikçi, *a.g.e.*, s. 209.
[145] İsmail, Beşikçi, *a.g.e.*, s. 231.
[146] İsmail, Beşikçi, *a.g.e.*, s. 231.
[147] İsmail, Beşikçi, *a.g.e.*, s. 293.
[148] İsmail, Beşikçi, *a.g.e.*, s. 232.

3.4. Yerleşim, Mekan (Çadır) ve Organizasyonu

Pastoral göçebe yaşamın maddi kültür bağlamında en önemli unsurlarından biri çadırdır. Günlük yaşantının büyük bir bölümü doğada geçse de, önemli bir bölümü de çadır ve çadır çevresindeki aktivite alanlarında geçmektedir. Çadırın fiziksel yapısı ve kullanım özelliklerine yönelik yapılacak çalışmalar, çadırda yaşayan hanenin sosyo-kültürel dünyasını anlamamıza ortam hazırlamaktadır. Pastoral göçebe yaşamda çadır, sadece 4 tarafı kapalı iç mekân olarak sınırlandırılmamalıdır. Çadırda yaşayan hane halkının kullandığı ocaklar, çöp çukurları, ağıllar, arklar, yalaklar, çitler, vb. çadırın bir parçası niteliğindedir. Bu bağlamda yukarıda incelenen pastoral göçebe toplulukların çadır ve mekân ekseninde daha derinlemesine incelenmesi, göçebe yaşamın daha iyi algılanmasına ve maddi kültürle olan ilişkisinin anlaşılmasına doğrudan pencere aralayacaktır.

Dukha Türklerinin çadırları dairesel planlıdır. Dukha çadırları, uzunluğu 2.5 - 3.5 m olan ahşap sırıkların tepede tek bir noktada birleştiği, ahşap direklerin üzerine deri ve dokuma kumaş parçalarının atılarak sabitlendiği çadırlardır. (Lev. 5) Çadırların içinde Şamanizm inancıyla ilişkili kutsal bir alan vardır.[149] (Lev. 7-A) Çadırların çevresinde ağıl ve çitler pek görülmez. Dukha çadırlarında, çadırın ısıtılması ve ocak olarak kullanmak için basit sobalar vardır. Bu sobaların dumanı borularla çadırın tepesinden dışarıya çıkar. Dairesel planlı, konik biçime sahip çadırların kullanım alanları yaklaşık 10- 20 metrekaredir.

Kaşkay Türklerinin çadırları dikdörtgen planlıdır. Genelde keçi kılından çok sayıda parçanın birbirine dikilmesiyle elde edilir. (Lev. 8) Kaşkay çadırları 20-40 ahşap direğin, düzenli şekilde dikdörtgen bir iskelet oluşturmasıyla kurulur. Çadır, çok sayıda gergi ipiyle çadır dışındaki ahşap kazıklara sabitlenir. (Lev. 9-A-B) Kaşkay çadırlarında çadırın 3 tarafı yaklaşık 1 metre yüksekliğe sahip ahşap çıtalarla sarılır böylece çadır sağlamlaştırılmış olur. (Lev. 11-A-B, 12-A) Ahşap çıtaların yerine birbirine bağlanmış kamışların kullanıldığı örnekler de mevcuttur. Çadırın kurulduğu alanlar uzun zamanlı, periyotlar halinde yılın belli dönemlerinde kullanıldığından, dönemsel iskâna sahiptir. Bu alanlarda zemin düzenlemesi

[149] Selcen, Küçüküstel, *a.g.m.*, s.87.

yapılarak, normal zeminden yüksek bir platform oluşturulmaktadır. Bu platform düzgün taşlar kullanılarak yapılır. Çadır bu platformun üzerine kurulur.[150] Topoğrafyaya göre çadırın bazı bölümleri taş duvarlarla desteklenmektedir. Kaşkay çadırları dışarıdan semerdam çatılı dikdörtgen görünümlü 35-45 metrekare alana sahip görece büyük mekânlardır. Kaşkay çadırlarında çadırın içinde ve dışında olmak üzere iki ocak vardır. Bu ocakların dışarıda olanı daha büyüktür. Ocaklar taş örgü şeklinde yapılmıştır. (Lev. 10-a-b)

Alikan aşiretinin çadırları keçi kılından yapılmış, dikdörtgen planlıdır. Çadırların ölçüleri 4-5 m x 8-9 m arasında değişir ve kapladıkları alan yaklaşık 35 ile 40 m^2dir.[151] Keçi kılından dokunan 70 cm eninde 8-9 m boyunda olan dokuma bantların birleştirilmesiyle çadır oluşturulur. Bu bantlar eskidikçe parça parça değiştirilir. Her yıl 1-2 bandın değiştirildiği gözlemlenmiştir. Alikan aşiretinin çadırlarında direk sayısı hanenin toplumsal statüsü ve ekonomik durumuyla doğrudan ilişkilidir. Ekonomik durumu daha iyi olan ve toplumsal statüde daha üst bölümlerde olanların (obanın reisi ve yakınları gibi) çadırları daha büyüktür ve direk sayısı daha fazladır. Normal hanelerin çadırlarında 4-5 direk vardır. Daha büyük çadırlarda ise direk sayısı 6-7'ye ulaşmaktadır. Çadırlar çok sayıda gergi ipiyle ahşap kazıklara bağlanmıştır.[152] Alikan aşiretinde hane halkı çadırı kurmadan çadır yerinde ön düzenleme yapar; özellikle çadırın yağmur sularından etkilenmemesi için su arkları, hendekler yapılır. Çadırın etrafının sağlamlaştırılması için taş sırası, küçük duvarlarla desteklenir. Bu destekleme kamışlardan elde edilmiş unsurlarla veya dal parçalarıyla da yapılır. Çadırın içinde tam ortada ocak vardır.

Burada ele alınan üç pastoral göçebe topluluktan elde ettiğimiz verileri karşılaştırmalı olarak bir tablo da incelediğimizde, benzerliklerin yanı sıra aralarında bir çok farklılığın da bulunduğu gözlenmektedir. (Bkz. Tablo 1)

---

[151] İsmail, Beşikçi, *a.g.e.,* s. 108.
[152] İsmail, Beşikçi, *a.g.e.,* s. 110.

	DUKHALAR	**ALİKAN AŞİRETİ**	**KAŞKAYLAR**
Çadır Boyutu	10-20 m^2	35-45 m^2	30-60 m^2
Çadır Formu	Dairesel	Dikdörtgen	Dikdörtgen
Çadır Malzemesi	Deri, Dokuma Kumaş	Kıl Çadır (Keçi kılı)	Kıl Çadır (Keçi kılı)
Destek Malzemesi	Ağaç dalları	Taş duvar, Kamış Çit, Ağaç dalları	Taş duvar, Kamış Çit, Ahşap çıta
Ocak	Çadır içi soba	Çadır içi ocak	Çadır içi ocak, Çadır dışı ocak
Çadır Dışı Kazıklarla Sabitlenmiş Gergi İpi	Yok	Var	Var
Toplumsal Örgütlenme	Zayıf (Eşitlikçi, lidersiz, paylaşımcı toplum)	Güçlü (Akrabalık ve soy bağıyla ilişkili, ulu kişinin hiyerarşide en tepede olduğu örgütlenme)	Çok Güçlü (Devlet mekanizması gibi işleyen politik, askeri, diplomatik mülkiyet sahibi güç örgütlenmesi)

(Tablo 1)

Bu durum pastoral göçebe yaşamın kendi içinde çok farklı yaklaşımlar, farklı seçenekler ortaya koyduğunu göstermektedir. Çadır; hane halkının ihtiyaçlarını, sosyal konumlarını, bilişsel algılarını, aile içi birey ilişkilerini vb. pek çok veriyi bize sunacak niteliktedir. Bununla birlikte arkeolojik açıdan yapılan araştırmalarda, çadır hayatının maddi kültüre yansımasının tespiti kısıtlı olduğundan bu verileri elde etmek bir hayli zordur. Elde edilen verilerin yorumlanması da ayrıca zor bir süreçtir. Örneğin Alikan aşiretinde çadır kenarında ne kadar çok kül varsa, o

çadırın misafirperverliğinin göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır.[153] Bununla birlikte farklı bir toplulukta çadır kenarındaki bir kül yığını herhangi bir anlam verilmeden atık olarak birikmiş olabilir. Bu sebeple etnografik araştırmaların sunacağı farklı perspektifler pastoral göçebe kültüre dair üretilecek arkeolojik yorumlara farklı bakış açıları sunacaktır. Bu örnekte de görüldüğü üzere materyal kültüre yansıyan verilerin topluluklarda hatta hanelerde farklı, soyut algı ve durumların yansımaları olabileceği varsayımı üzerinden hareket etmek gerekmektedir.

Göçebe yaşamın periyodik dönemleri ve yıllık döngüsü ele alındığında, bazı etnografik örneklerde çadırın kurulduğu yerin yılın belli dönemlerinde aynı hanenin iskânında süreklilik arz ettiğini gözlemliyoruz. Bu süreklilik çadırın kurulacağı zeminin sağlamlaştırılması, sahiplenilmesi, daha korunaklı ve işlevsel bir yapıya kavuşturulmasını sağlamaktadır. Özellikle çadırın kurulacağı yerin sahiplenilmesi aynı zamanda meraların da sahiplenilmesini gerektirdiğinden son derece önemlidir. Çadırın her yıl belli dönemlerde aynı yere kuruluyor olması hanenin mevcut yere uzun vadeli fiziki değişiklikler yapmasına sebep olmaktadır. Örneğin kışlak olarak konakladığı yere bir sene sonra tekrar gelip çadırını kuracağını düşünen hane halkı, bu alanda daha kapsamlı fiziki çalışmalar yapmaktadır. Özellikle çadırın etrafına örülen duvarlar, çadır zeminin düzgün taşlarla örülen bir platform haline dönüştürülmesi veya yağmur sularının çadıra olumsuz etkisini en aza indirmek için yapılan su arkları ve hendekler, sabit büyük taşlarla örülmüş daha işlevsel ocaklar bu duruma verilecek en önemli örneklerdir. Arkeolojik perspektiften bakıldığında göçebe kültürün yansıdığı maddi kalıntıların önemli bir bölümü bu örneklerden oluşmaktadır. Pastoral göçebe bir topluluğun yıllık göç döngüsü içinde aynı coğrafyada hareket edip her yıl aynı konuma çadır kurması, bu sebeple çadır kuracağı alana uzun vadeli fiziki müdahalelerde bulunması son derece önemli olduğu kadar belli şartları gerektiren bir durumdur. Bir hane belli bir alanı sahiplenip her sene aynı alana çadır kuracağını düşünerek hareket edebiliyorsa, özellikle güvenlik ve hukuki problemleri aşmış olabilmelidir. Örneğin bir hanenin göç döngüsü içinde yılın belli dönemlerinde yıllardır çadır kurduğu ve uzun vadeli fiziki iyileştirme

[153] İsmail, Beşikçi, *a.g.e.*, s. ?.

yaptığı bir alana başka bir hanenin gelip çadır kurmaması gerekmektedir. Bu durum ancak hukuksal bir kabulle sağlanabilir. Göçebe toplumlarda bu durum töre denilen yazısız hukuk kurallarıyla aşılmıştır. Bir diğer örnekte ise farklı bir göçebe kültür veya yerleşik kültür hanenin devamlılık arz eden yerine müdahale edebilir ve çadır kuracağı yerle birlikte meraları da elinden alabilir. Bu duruma karşı politik ve askeri güç olarak aşiret örgütlenmesi karşımıza çıkmaktadır. Buradan anlaşılacağı üzere göçebe toplumların örgütlenmesi ve hukuk sistemleri doğrudan maddi kültürle ilişkilendirilebilir niteliktedir. Şöyle ki göçebe toplumun hukuk ve güvenlik ihtiyacını karşılayan aşiret sistemi bu doğrultuda hane halkının fiziki faaliyetlerini artırmasına imkân tanıyarak, göçebe kültürün maddi kültürde görünürlüğünü artırmaktadır. Bu durumu yukarıda fiziksel verilerle incelediğimiz Dukha Türkleri Alikan Aşiret ve Kaşkay Türklerinin göçebe kültürleri üzerinden örneklemek mümkündür. Bu üç toplulukta aşiret sisteminin ve örgütlenmenin en güçlü olduğu topluluk Kaşkay Türkleridir. Bunu Alikan aşireti son olarak da Dukha Türkleri izler. Yine bu üç topluluğun fiziksel verileri incelendiğinde sıralamanın değişmediği, göçebe kültürü maddi kültüre en çok yansıtan, daha kalıcı fiziksel izler bırakan topluluğun ilk sırada Kaşkay Türkleri, sonrasında Alikan Aşireti ve sonuncu olarak Dukha Türkleri olduğunu gözlemliyoruz. Bu sıralama yukarıda da belirtildiği üzere göçebe toplumların politik ve hukuksal örgütlenmesinin materyal kültürle doğrudan ilişkili olduğunu göstermektedir.

Genel olarak bakıldığında göçebe yaşamın, çadır ve çevresindeki aktivite alanlarına materyal kültür bağlamında yansıdığı görülmektedir. Bu yansımalar göçebe kültürlere dair önemli veriler ve gözlemler elde etmemizi sağlamaktadır. Ancak göçebe toplumların farklı kültür yapılarının maddi kültüre değişik yansımalarının olduğu farklı özelliklerin maddi boyutta farklı nitelikler kazandığı görülmektedir. Bu farklılıklar göçebe toplumlara yönelik yapılacak çalışmalarda mutlaka dikkate alınmalıdır. Göçebe toplumların tek bir başlık altında standart özellikler içeren gruplar gibi nitelemek yanlış bir yaklaşım olacaktır.

4. ETNOARKEOLOJİK SAHA ÇALIŞMASI: PASTORAL GÖÇEBE SARIKEÇİLİLER ÖRNEĞİ

4.1. Sarıkeçililer

4.1.1. Sarıkeçililerin Kökeni ve Günümüzde Sarıkeçililer

Sarıkeçililerle ilgili yapılan akademik araştırmalar incelendiğinde Sarıkeçililerin kökenleri ile ilgili bilgilerin sınırlı olduğu görülmektedir. Bu araştırmalarda Sarıkeçililerin; Oğuz Türklerinin İki büyük kolundan biri olan Bozok kolunun, Kayı boyuna mensup göçebe topluluk olduğu belirtilmektedir.[154] Fakat bu bilgiyi bilimsel anlamda destekleyen yazılı ve bilimsel nitelikli hiçbir tarihi belge bulunamamıştır. Sarıkeçili göçebeleriyle yapılan söyleşilerde kendilerini Kayı boyuna mensup olarak tanımladıkları saptanmıştır.[155] Fakat bu durum Sarıkeçililerin kökenlerine dair yeterli bilimsel veriyi ortaya koymamaktadır. Nitekim Anadolu'da günümüzde varlığını sürdüren göçebe ve yerleşik Türklerin çoğunun kendini Kayı boyuna mensup olarak tanımladığı görülmektedir.

"Sarıkeçili" isminin yazılı kaynaklarda en erken kaçıncı yüzyılda karşımıza çıktığına dair kesin veriler mevcut değildir. Özellikle Osmanlı devletine ait Tahrir defterlerinde bu kapsamda detaylı bilgi yoktur. "Sarıkeçili" isminin etimolojik olarak da nereden geldiği bilinmemektedir. Tarafımca yapılan saha çalışmalarında bu konu ile ilgili Sarıkeçililer: tüm keçilerinin siyah olduğunu, sarı keçilerinin olmadığını fakat fizyolojik olarak Sarıkeçili göçebelerinin sarışın olduklarını isimlerinin de bu durumla ilişkili olabileceğini belirtmişlerdir.

Sarkıkeçililerin kökenleri daraltılmış bir tarihi analizden daha çok Türklerin Anadolu'daki göçebelik tarihiyle ilişkilendirilmelidir. Bu bağlamda Sarıkeçili

---

[154] Gizem, Koçak, "Yerleşik ve Göçer Yörükler Arasındaki Yapısal Farklılıkların Karşılaştırılması: Sarıkeçililer Örneği", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Ankara, 2006, S. 33.

[155] Tarafımca yapılan saha çalışmaları sonucu edinilen bilgidir. Konuya ilişkin izlenilen belgesellerde de pek çok Sarıkeçili bu söylemleri doğrular açıklamalarda bulunmuştur.

göçebelerinin tarihsel sürecini Anadolu yörüklüğünün tarihsel süreci içinde ele almak daha doğru bir yaklaşım olabilir.

Sarıkeçilileri günümüzde yerleşik yaşama geçenler ve pastoral göçebeliği sürdürenler olarak iki grupta incelemek gerekmektedir. 1980'li yıllarda devlet tarafından "Sarı Evler Projesi" adı ile uygulamaya geçirilen proje ile pek çok göçebe Sarıkeçili yerleşik yaşama geçiş yapmıştır. Bu süreç 1990'lı yıllarda ivme kazanmıştır. Yerleşik yaşama geçen bazı aileler göçebe yaşama geri dönse de, bu yerleşik yaşama geçiş süreci hızla devam etmiştir. Bugün Karaman, Burdur, Antalya, Isparta, Konya, Aydın gibi illerde yerleşik yaşama geçmiş Sarıkeçililerin yaşadığı çok sayıda yerleşim vardır.[156]

Günümüzde göçebe yaşama devam eden 130-150 haneden oluşan Sarıkeçili topluluğu vardır.[157] Göçebe Sarıkeçililer Mersin, Konya, Karaman, Antalya illerinin sınırları içinde Toros yaylalarında ve Akdeniz sahillerinde yaşamlarını sürdürmektedirler. (Lev. 44-45) Bu aileler Sarıkeçililer Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği'ni kurarak göçebe kültürlerini korumaya yönelik faaliyetler yapmaktadır. Bu kapsamda göçebe kültürün tanıtımı ve korunmasına yönelik pek çok etkinlik düzenlenmektedir. Ayrıca üniversitelerin Sosyoloji, Antropoloji gibi bölümlerinde Sarıkeçililerle ilgili çok sayıda akademik çalışma yapılmıştır. Hilmi Dulkadir'in 1993 yılında *"Toros Sarıkeçilileri'nde Göçer Hayat ve Bu Hayatın Etrafında Teşekkül Eden Folklor, Halk Edebiyatı ve Etnografya",* isimli yüksek lisans tez çalışması, Ahmet Yüncü'nün *Kayı Boyundan Sarıkeçili Yörükleri* isimli *1998'*de yayınlanan kitabı, Hüseyin Aksoy'un *"Göçebelikten Yerleşikliğe Geçiş Sürecinde Sosyo-Kültürel Bağlamda Sarıkeçili Yörükleri",*isimli yüksek lisans tez çalışması (2012), Gizem Koçak'ın*"Yerleşik ve Göçer Yörükler Arasındaki Yapısal Farklılıkların Karşılaştırılması: Sarıkeçililer Örneği",* isimli yüksek lisans tezi *(2006),* Nil Yalçın'ın*"Konar-Göçerlik ile Yerleşik Yaşamın Sosyo-Kültürel İncelemesi: Sarıkeçililer Üzerine Niteliksel Çalışma isimli* yüksek lisans tez çalışması *(2013),* Ayşe Hilal Tuztaş Horzumlu'nun *"Konup-Göçmek, Yerleşmek ve*

[156] Gizem, Koçak, *a.g.e., s.* 47.
[157] Gizem, Koçak, *a.g.e., s.* 47.

Yaşamak: Sarıkeçililerde Mekân ve Anlatı" isimli doktora çalışması (2014) Sarıkeçililerle ilgili yapılan akademik çalışmalardan bazılarıdır.

Günümüzde pastoral göçebe yaşama devam eden Sarıkeçililerin yaşam tarzları tehdit altındadır. Bu durumun başlıca nedenleri göçebe yaşamın giderek zorlaşması ve çağın sosyo-kültürel sisteminin göçebe yaşama uyarlanmamasından kaynaklanan sorunların fazlalığıdır. Bu nedenler, Sarıkeçililerin yerleşik yaşama geçmelerine yönelik toplumsal ve kamusal soyut baskının etkinliğini artırmaktadır.

Göçebe yaşam doğa ve çevre ile her anlamda ilişkili ve mutlak uyumlu bir yaşam biçimidir. İnsan eliyle doğal çevreye yapılan her müdahale doğanın dengesini bozmaktadır. Sarıkeçililerin göçebe yaşamlarına devam ettiği bölgede son yıllarda tarımsal faaliyetler hız kazanmış ekili alanlar çok geniş bölgelere yayılmıştır. Bu durum karşısında göç zorlaşmaktadır. Çünkü göç yolu üzerinde yer alan köylülerin ekili alanları; hayvanların rahat hareket etmesini engellemekte, hayvanların ekili alanlara girmesi gibi durumlarda ise köylüler ile göçebeler arasında sorunlar ortaya çıkmaktadır. Bu durumlar bazen kavgalara neden olmakta çoğu kez ise tarafların maddi ödeme yapmak zorunda bırakılmasıyla sonuçlanmaktadır. Benzer bir diğer durum ise göç yolu üzerindeki pek çok alanın devlet eliyle ağaçlandırma sahasına çevrilmesidir. Bu durum nedeniyle keçilerin bu alanlara girmesi yasaklanmaktadır. Böylece çok sayıda keçisi olan Sarıkeçili hanelerinin göç güzergâhları iyice daralmaktadır.[158] Göç yollarının daralması göçü zorlaştırmakta, geçilen köylerde ödenen cezalar ve ayakbastı[159] paraları nedeniyle maliyetini artırmaktadır.

4.1.2. Pastoral Göçebe Sarıkeçililerde Ekonomik ve Sosyo-Kültürel Yapı

4.1.2.1. Göç Döngüsü ve Geçim Ekonomisi

Sarıkeçililer, sürekli aynı göç güzergâhını kullanılmakta ve periyodik bir düzen içinde göç etmektedirler. Nisan ayıyla birlikte kışlak olarak kullanılan bölgelerden, yaylak (yayla, yazlık) olarak adlandırılan yazlık bölgelere doğru bir

[158] Ortalama 4-5 kişilik bir hanenin hayvan sayısı 400 ile 900 arasında değişmektedir.
[159] Köylüler, Sarıkeçililerin kendi sınırlarından geçip, köy meralarını kullandıklarını gerekçe göstererek hayvan sayısına göre para veya hayvan talep etmektedir.

hareket başlar. Kışlaklardan başlayan göç hareketi 1.5 – 2 ay kadar sürer ve yaklaşık 200-250 km yol kat edilerek yazlık alanlara ulaşılır. Ulaşılan yazlıklarda 3-4 ay kadar kalınır. Bu süre içinde en fazla 3 farklı konuma yerleşilse de, yapılan gözlemler sonucu genelde tek yerleşimde bu sürenin geçirildiği gözlemlenmiştir. Ekim ayıyla birlikte yazlık bölgelerden kışlak bölgelere doğru, yine 200-250 km süren geri göç hareketi başlar ve bu süre 2-3 ay kadar sürerek kışlak bölgelere ulaşılır. Kışlak bölgelerde Aralık ayından Nisan ayına kadar kalınır ve Nisan ayıyla birlikte tekrar göç hareketi başlar. (Lev. 13-A-B, 14 A-B) Sarıkeçililer, yazın (Temmuz-Ekim) ve kışın (Aralık-Mart) uzun süreli ikame ettikleri yerleri, "Yazlık Yurt" veya "Oturak Yurdu" olarak tanımlarken, bu iki ana iskân alanı arasında göç güzergahı üzerinde 3-10 gün arası kısa süreli konakladıkları yerleri de "Konalga" olarak adlandırmaktadır. Bu kısa süreli konaklama merkezleri daimi değildir. Gün içinde mevsimsel ve topografik şartlara göre belirlenmektedir.

Sarıkeçililerin göç güzergahını genel hatlarıyla incelediğimizde; Silifke, Mut, Gülnar, Aydıncık bölgesinden kuzeye doğru göç hareketinin başladığı sırasıyla Karaman Ayrancı Çumra bölgelerine doğru devam ettiği Akören, Seydişehir, karaman bölgesinde yaz döneminin geçirilerek Bozkır Hadim, Taşkent Ermenek güzergahı ile yeniden başlangıç bölgelerine dönüldüğü gözlemlenmektedir. (Lev. 44, 45)

Pastoral göçebe Sarıkeçililerde ekonominin merkezinde keçi yetiştiriciliği vardır. Yıl boyunca yetiştirilen hayvanlar kurban bayramında veya farklı dönemlerde toplu olarak kasaplara ve hayvan toplayan tüccarlara satılır. Elde edilen kazanç Sarıkeçililerin geçimlerini sağlayan en önemli geliri oluşturmaktadır. Sarıkeçililer ayrıca keçilerin kıllarını da satarak ekonomik gelir elde ederler. Günümüzde elde edilen keçi kılının büyük bölümü satılmaktadır. Fakat daha önceki dönemlerde keçi kılları çadır, kilim, çuval, ip gibi pek çok eşyanın üretiminde kullanılmaktaydı ve bu nedenle üretilen kılların hane ihtiyaçlarına yönelik kullanım oranı çok daha fazlaydı. Günümüzde bu eşyaların çoğu sentetik malzemelerden yapılmış olup hazır alınmaktadır[160].

[160] Yapılan saha çalışmalarında gözlemlenmiştir.

Sarıkeçililer kıl keçisi yetiştirmektedir. Kıl keçilerinin süt verimi düşük, et verimi yüksektir. (Lev. 12-B) Ayrıca kıl keçisinin zor coğrafyalarda göçebe yaşama uygun, dayanıklı olması tercih edilmesinde önemli bir etkendir. Keçilerden elde edilen peynir, yoğurt gibi süt ürünlerinin satışı çok nadir görülür. Bu ürünler daha çok hane halkının kendi tüketimleri için ürettiği gıdalardır. Yılın büyük bölümünde hayvanların sağılmaması da, bu durum için önemli bir etkendir.

4.1.2.2. İnanç Dünyası ve Din[161]

Göçebe toplumların en önemli özelliklerinden biri manevi kültürel öğelerin yerleşik toplumlara nispeten toplumsal yaşama daha hâkim olmasıdır. Yerleşik toplum, düşüncelerini, inançlarını maddi kültüre aktarma ihtiyacı duyar. Bunun en güzel örnekleri devasa boyutlardaki heykeller, anıtsal kamusal ve dini yapılardır. Göçebe toplumlar da kendi imkânları doğrultusunda bu girişimlerde bulunmuş özellikle petroglif dediğimiz kaya resimleriyle inançlarını, sosyal yaşamlarını taşlara yansıtmışlardır.[162] Fakat bu yansıtma yerleşik toplumlarla kıyaslanamayacak şekilde zayıftır. Göçebe yaşam tarzının hareketliliği ve hızı bireylerin maddi kültürden çok manevi kültüre yönelmelerine sebebiyet vermektedir. Bu kapsamda sözlü edebiyatın göçebe kültürlerde çok gelişkin olduğunu görmekteyiz. Göçebe toplumların sözlü edebiyatını incelediğimizde sosyal, politik, dini, vb. pek çok konuda destanlar, koşuklar, savlar, sagular, türküler üretildiğini görmekteyiz. Genel olarak parçaları

[161] Sarıkeçililer ile yaptığım saha çalışmasında gündelik hayatta dini motifleri ve yaşantıyı gözlemlememe rağmen çalışmamın bu bölümünü kaleme alırken bu konuya spesifik veriler eklemeyi uygun görmedim. Bu kapsamda din konusunu göçebe toplumların genel dinsel yaklaşımlar ve zihniyeti üzerinden ele aldım. Halihazırda yaşayan kişilerin gündelik özel hayatlarında gözlemlediğim dinsel davranış ve yaşam biçimlerini yayınlamayı etik bulmuyorum. Günümüzde göçebe yaşamı sürdüren kişilerin dinsel anlamda göçebe bakış açısına ne kadar sahip oldukları da sorgulanması gereken bir durumdur. Günümüzde göçebe yaşamı sürdüren kişiler dini ibadetler kapsamında yerleşik toplumla çağın getirdiği ulaşım imkanları sayesinde çok daha fazla iletişim ve etkileşim içinde oldukları gözlemlenmiştir.

[162] Neslihan, Kıyar, "Orta Asya'dan Anadolu'ya Değişen Coğrafyalarda Petroglifler",*Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı* 26, 2008,Ankara, s.177-190, ; Mannay, m. H., "Tuva'da Eski Dağ Keçisi Tasvirleri", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı 21,* Erzurum, s. 169-179.

birleştirdiğimizde göçebe toplumların inanç dünyası ve dinsel hayatlarının maddi kültürden daha uzak manevi kültürel öğelere dayalı olduğunu görmekteyiz.[163]

4.1.2.3. Politik Yapı

Pastoral göçebe toplumların farklı politik örgütlenme modellerine sahip olduğu bir önceki bölümde ele alınmıştı. Göçebelerin politik yapısında hiyerarşik bir örgütlenmenin mevcut olduğu (çadır+oba+aşiret+boy) çoğu etnografik örnekte görülmektedir. Sarıkeçililer'de yapmış olduğum incelemelerde hane halkının yakın akrabalarıyla birlikte ortak hareket ettiği politik bir boy örgütlenmesinin mevcut olmadığı gözlemlenmiştir. Bu durumun daha önceki dönemlerde nasıl olduğuna dair yapılan saha araştırmasında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Fakat Anadolu'daki pastoral göçebelerin tarihsel süreçteki konumlarını incelediğimizde, politik bir örgütlenmenin varlığından söz edilmektedir. Özellikle Osmanlı devletinin yörüklerle olan ilişkisini incelediğimizde bölge valilerinin karşılarında aşiret reislerini, boy beylerini bulduğu görülmektedir. Günümüzde devlet sisteminin en ücra yerlerde bile hissedilir olması ile değişen yaşam koşulları bu örgütlenmenin günümüze ulaşmasını engellemiş gibi görünmektedir.

Anadolu'da göçebeler gerek Osmanlı gerekse Cumhuriyet dönemlerinde yerleşikliğe geçilmeye yönlendirilmiştir. Bu yönlendirme zaman zaman zorlama şeklinde de olmuştur. Bu durum Anadolu yörüklerinin politik örgütlenmesini de etkilemiştir. 21 Haziran 1934'de ilan edilen İskan Kanunu'nun II. Bölümü 10. Maddesinde; *"A- Kanun aşirete hükmi şahsiyet tanımaz. Bu hususta herhangi bir hüküm varsa, vesika ve ilama müstenit de olsa tanınmış haklar kaldırılmıştır. Aşiret reisliği, beyliği, ağalığı ve şeyhliği bunların herhangi bir vesikaya veya görgü göreneğe müstenit her türlü teşkilat ve taazzuvları kaldırılmıştır*."[164] şeklinde hükmü

[163]Şamanizm göçebe toplumların çoğunda gözlemlenen bir inanç biçimidir. Şamanizm'in doğayla olan dengeli, koruyucu ve kutsaliyet atfeden düşünce yapısının göçebe toplumların yaşam biçimleriyle mükemmel bir uyum ortaya çıkarmasıyla açıklanabilir. Ayrıca Şamanizm diğer dinsel inançlardan daha farklı olarak sözlü, manevi kültüre dayalı olması göçebelerin yaşam tarzıyla uyuşan bir başka durumdur. Şamanizm'in semavi dinlerden ne gibi farklılıklar barındırdığı konusunda sohbet ettiğim Kırgız Türkü bir Şaman *"Semavi dine inananlar kendi dinlerini yayma ihtiyacı hisseder bunun için tarihsel süreci incelediğimizde gerek savaşlar gerekse iletişim yoluyla semavi dinlerin yayılmaya çalışıldığı görülmektedir. Fakat bir Şaman'nın veya Şamanizm'i benimseyen birinin böyle bir ihtiyacı ve amacı yoktur."* demiştir.

[164] Resmi Gazete Sayı 2733, 21 Haziran 1934.

vardır. Yine aynı maddenin "B" bölümünde aşiret reisi ve aşirete tanınmış kayıtlı kayıtsız tüm gayrimenkullerin devlete geçeceği hükmü vardır.[165] Bu hükümler göçebe aşiretleri de kapsamış ve politik aşiret yapısının değişimine neden olmuştur.

4.1.2.4 Yerleşiklerle Olan İlişkiler

Göçebe toplumların yerleşik toplumla olan ilişkileri çok kapsamlı şekilde ele alınması gereken bir konudur. Göçebe yaşam tarzının hareketliliği ve hızı yerleşik toplumun durağan yaşam tarzıyla pek çok açıdan ters düşse de, iki farklı tarzın birbirini tamamladığı durumlar da mevcuttur. Pastoral göçebe toplumları incelediğimizde kendi içinde kapalı ve yerleşik toplumla pek ilişki içinde olmayan örnekler olduğu gibi, ekonomik üretim ve pazar açısından yerleşik topluma bağımlı örneklerin olduğu da görülmektedir. Bu nedenle göçebeler ile yerleşik grupların ilişkileri toplumlar ve coğrafyalar arasında farklılık gösteren bir durumdur. Ekonomik olarak göçebe ve yerleşiğin birbirini tamamlayan unsurlar olarak görüldüğü modelin tam karşısında yer alan model ise ekonomik uyumsuzluk olarak ele alınabilir. Özellikle pastoral göçebelerin hayvan sürülerinin ekili alanları tehdit etmesi veya yerleşiklerin göçebelerin göç güzergâhları üzerinde yaptığı tarımsal faaliyetler iki tarafı da ekonomik anlamda zarara sokacak niteliktedir. Bu durum sonucunda göçebe yerleşik çatışması kaçınılmaz olmaktadır.

Göçebe ve yerleşik toplumların ilişkilerinin en kilit unsurlarından biri güvenliktir. Yerleşik toplumlar göçebeleri tarih boyunca tehdit olarak görmüş ve bu kapsamda önlemler almaya çalışmıştır. Yakın tarihe yönelik incelemeler yaptığımızda yerleşik toplum yapısının göçebeleri yerleşik yaşama geçirmeye yönelik girişimleri en bariz güvenlik önlemi olarak nitelenebilir. Göçebe toplulukların kontrol edilmesinin zor oluşu ve yaşamsal hızları, yerleşik toplumu ekonomik, askeri ve de kültürel anlamda tehdit etmiştir. Bu durumun örneklerini antik metinlerde ve yakın tarihe ait yazılı kaynaklarda görmekteyiz.

---

[165] Matsubara, Masatake, *Göçebeliğin Dünyası,* Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, 2012, s. 267.

Göçebe yaşamı benimsemiş kültürlerin büyük bir bölümünde göçebe yaşam, kendine özgü bir insan modeli oluşturur. Bu model; özgürlüğüne düşkün, ekonomik açıdan bağımsız, kendi kendine tüm ihtiyaçlarını karşılayabilen diğer şahıs ve kurumlara muhtariyeti en aza indirgenmiş bireyler yetiştirir. Bu durumun farklı olduğu örekelerde yok değildir. Yerleşik toplumun, devlet sistemine muhtaç ekonomik ve kişisel ihtiyaçlarını bireysel olarak karşılayamayan, bağımlı fakat fazlasıyla uzmanlaşmış ekonomiye sahip bireyleriyle göçebe toplumun bireylerinin mental farklılıkları yaşamsal olarak her alanda karşımıza çıkmaktadır. Bu farklılıklar iki kültürün kesişim gösterdiği alanlarda kendisini fazlasıyla göstermekte ve uyum içinde hareket edilmesine engel olmaktadır.

Ekonomik anlamda göçebe toplulukların kısa zamanda uzun mesafeler kat etmesi bu göç yolu üzerinde yerleşiklerle bir şekilde etkileşim halinde olması ekonomik ve kültürel anlamda göçebelere farklı bir görev yüklemektedir. Özellikle yatay göçebelik olarak adlandırılan topluluklar bu konuda önemli örneklerdir.[166] Bu göçebelik formunda daha çok develerin kullanıldığını ve çöl bölgelerinde yatay hareketlerle farklı yerleşimlere uğranarak yapıldığını görüyoruz.[167] Bu durum yazın yükseklere kışın alçaklara doğru dikey bir hareketin olduğu dikey göçebelikten farklı olarak mevsimsel etkilerle yatay coğrafi güzergah üzerinde yapılan faaliyetleri kapsar[168]. Yatay göçebe hareketlerde toplulukların en önemli özelliği takas veya satın alma usulüyle ticaret yapmalarıdır.[169] Bu topluluklarda hayvan yetiştiriciliği ikinci plandadır. Yapılan ticaret yerleşik dünyada üretilen ürünlerin göçebeler eliyle geniş alanlara yayılmasına imkân tanımaktadır. Bu durum yerleşik üretimin artmasına böylece ekonomik canlılığa sebep olmaktadır ve aynı durum hammadde kaynağı açısından da geçerlidir. Yine pek çok teknolojik ürünün göçebelerin ticari hareketleri sonucu yayılım gösterdiği tarihsel verilerde karşımıza çıkmaktadır

Sarıkeçili pastoral göçebelerinin günümüzde yerleşik toplumla olan ilişkisine baktığımızda ekonomik ilişkilerin fazlasıyla iç içe geçmiş olduğu

[166] Bu tarz yatay göçebe yaşama "Sahra Göçebeliği" de denilmektedir.
[167] Şeyda, Sayılır, Büyükcan, , *a.g.e.*, s. 573.
[168] Denker, Bedriye, "Güneydoğu Toroslarda Göçebelik Dr. Wolf-Diester Hütteroth' Göre", Türk *Coğrafya Dergisi, Sayı 20,* 1960, s. 138.
[169] Şeyda, Sayılır, Büyükcan, , *a.g.e.*, s. 573.

görülmektedir. Sarıkeçililer ürettikleri hayvanları ve hayvanlardan elde ettikleri ürünleri toptancılara satmaktadırlar. Özellikle çadır kurulan yerlere yakın pazarlar ve kent merkezlerinden, Sarıkeçili erkeklerinin sık sık giderek alışveriş yaptıkları gözlenmiştir. Son yıllarda gelişen teknoloji, ulaşım şartları ve ürünlerin ucuzlaması Sarıkeçililerin gündelik kullanılan eşyalara yönelik üretimlerini azaltmıştır. Bu ihtiyaç kent merkezlerinden satın alma yoluyla giderilmektedir. Örneğin daha önceki tarihlerde çadırlar elde dokunurken günümüzde çadır dokuyan kasaba işletmelerinin olduğu ve çadırların bu işletmelerden satın alındığı görülmüştür. İp, kıyafet, çuval, halı, kilim, örtü, vb. ürünlerde de aynı durum gözlemlenmektedir. Mutfak araç gereci olarak nitelediğimiz eşyalarda da plastiğin yaygınlaşması kişilerin ahşap ve kilden üretimlerini durdurma noktasına getirmiştir. Sarıkeçililer günümüzde traktör, motorsiklet ve otomobil kullanmaktadırlar. Bu durum kent merkezleriyle olan ilişkilerini fazlasıyla artırmıştır. Yapmış olduğum saha çalışmasında hanenin erkeklerinin sadece gezmek amaçlı bile sık sık kent merkezine gittiği gözlemlenmiştir. Kadınların erkeklere oranla kentle, yerleşiklerle etkileşimi çok daha azdır. Bu durumun temel sebebi kadınların sürekli hayvanların peşinde çobanlık yapması ve ev işlerinde yoğun şekilde uğraşmasıdır.

Sarıkeçililer ile yerleşiklerin ilişkisinde göç yolları üzerinde anlaşmazlıkların çıktığı gözlemlenmiştir. Özellikle mera alanlarının daralarak tarımsal ekili alanın artması, göç yolunu daraltmaktadır. Bu durum hayvan sayısı 700- 1000'i bulan sürülerin ekili alanlara zarar vermesi gibi iddialara neden olmakta ve yerleşik köylüler ile Sarıkeçilileri karşı karşıya getirmektedir. Pek çok anlaşmazlığın çıktığı bu durumun sonucu adli olaylar çıkmakta veya köy muhtarlığı tarafından hayvan başına haraç alınmaktadır. Köy halkının göçebelere karşı olumsuz bakış açısı vardır. Yapmış olduğum saha çalışmalarında bu durumu gözlemledim. Bu gözlem göçebe yerleşik ilişkisinin tarihi sürecine benzer niteliktedir.

Sarıkeçililerin yerleşik toplumla olan ilişkilerini devlet mekanizmasından soyutlamak mümkün değildir. Tarihsel süreç içinde göçebe toplumlar, yerleşik devlet sistemiyle hiçbir zaman uyum göstermemiştir. Sarıkeçililerde de bu durum farklı değildir. Devlet mekanizmasının yaptırımları göçebe toplumların yaşayış tarzıyla ters düşmektedir.

Sarıkeçililerin yaşam alanlarını daraltan önemli bir etken meralara yapılan ağaçlandırma çalışmaları ve devamında bu alanlara keçilerin girmesinin yasaklanmasıdır. Ayrıca keçilerin orman oluşumuna olumsuz etkisi olduğu düşünülerek pek çok alan göçebe yaşama kapatılmıştır. Fakat Sarıkeçilileirn iddiasına göre keçileri ormana zarar vermemekte, hatta ormanın sağlıklı büyümesine sebep olmakta orman yangınlarını engellemektedir.[170] Yapmış olduğum saha çalışması sırasında misafir olduğum çadıra Orman Genel Müdürlüğü'nün yetkilileri gelerek orman yangınları konusunda Sarıkeçilileri bilinçlendirmeye yönelik çalışma yapılmıştır Ancak yapılan konuşmalar "yaktığınız ateşleri söndürün, ormana yakın yerlerde ateş yakmayın" gibi basit söylemlerden öteye gidememiş, konuşmada rahatsız edici ve suçlayıcı üslup kullanılmıştır. Sarıkeçili hanesi ise orman yangınlarını mutlaka yetkililere bildirdiklerini, pek çok orman yangınını da kendi imkânlarıyla söndürdüklerini belirtmişlerdir. Sarıkeçililer, bu konuda bakış açılarını "Burası sizin için sadece orman, bizim için ise evimiz, vatanımız" cümlesiyle dile getirmişlerdir.

Sarıkeçililerin hayvanlarıyla ilgili olarak da, ilgili kamu birimlerinin zorunlu küpe uygulamasından rahatsız oldukları gözlemlenmiştir. Küpe takılan hayvan başına maddi yardım ve kredi olanakları olmasına rağmen küpe takılmasını istememektedirler. Bu durumun nedeni takılan küpelerin keçilerin kulağını çürütmesi ve ağaçlara takılarak keçilere zarar vermesi olarak açıklarlar. Ayrıca kamu birimlerinin zorunlu olarak yaptığı aşıların da, hayvanlara zararlar verdiğini söyleyerek rahatsızlıklarını dile getirmişlerdir.

Yerleşik toplum ve devlet mekanizması göçebe toplumu yerleşik zihinsel algılarla değerlendirmektedir. Bu durum yerleşiğin göçebeyi anlama imkânını zorlaştırmaktadır. Göçebelik bir yaşam biçimidir. Kendine özgü direnç noktaları kadimden gelen kültürel birikimi ve düşünce yapısı vardır. Göçebe yerleşik ilişkilerinde bu durum mutlaka dikkate alınmak zorundadır. Özellikle devlet mekanizması ve bürokrasi, göçebe topluma dair atılan her adımda bu farkındalığı göz

[170] Ağaç diplerine dökülen kuru yaprakların keçilerin ezmesiyle yanıcı özelliklerini kaybettiği iddia edilmektedir. Ayrıca keçilerin ağaçların alt dallarını koparark kısmen budama yaptığı bu sayede ağaçların sağlıklı büyüdüğü ve geliştiği belirtilmektedir.

önüne almak zorundadır. Aksi halde pek çok sorunla karşılaşılması ve yeni sorunların ortaya çıkması kuvvetle ihtimaldir.

4.2. Saha Çalışması; Pastoral Göçebelerin Terk ve İskân Sürecinin Materyal Bağlamda Değerlendirilmesi

Sarıkeçililerin, göç sırasında kurdukları kısa süreli çadır yerleşimleri ile göç öncesi ve sonrası kurdukları uzun süreli çadır yerleşimlerini farklı isimlendirdikleri tespit edilmiştir. Nitekim yaptığımız araştırmalar sırasında da söz konusu kamp yerlerinin fiziksel olarak bazı farklılıklar sergilediği anlaşılmıştır. Söz konusu geçici ve daha uzun süreli kamp yerlerinde; çadır boyutu, kullanılan malzeme vb. pek çok farklı nitelik yapılan saha çalışmalarını da bu bağlamda iki farklı boyutta ele alınmasına sebep olmuştur. Bu sayede göçebe yaşamın maddi kültür izlerinin daha iyi okunabilmesi ve göçebe yaşamın göç döngüsünün maddi kültür ile ilişkisinin daha somut olarak anlaşılabilmesi hedeflenmiştir.

Sarıkeçililer göç sırasında kurdukları kısa süreli çadır yerleşimlerine "konalga" göç zamanının dışında kurdukları uzun süreli çadır yerleşimlerini "yurt" olarak adlandırmaktadırlar. Bu kapsamda tez çalışmasında Konalga yerleşim alanları Ara istasyon, Yurt yerleşim alanları da Ana istasyon olarak isimlendirilmiştir. Bu isimlendirme; yapılacak saha çalışmasının ilgili bölümlerinin daha iyi anlaşılması başta olmak üzere farklı göçebe topluluklarda kısa ve uzun süreli çadır yerleşimlerine verilen isimlerin karışıklıklara neden olabileceği düşüncesiyle ortak bir terminoloji oluşturmaya yönelik yapılmıştır. Örneğin Göçebe Alikan aşireti, Sarıkeçililerin "yurt" olarak isimlendirdiği uzun süreli çadır yerleşimine "zoma" veya "yaylak" olarak isimlendirmektedir.[171]

Ara istasyonlara yönelik yapılan saha çalışmasında 3 hanede, (Hane; A-B-C) ana istasyonlara yönelik yapılan çalışmalarda ise 2 hanede (Hane C-D) araştırma

[171] İsmail, Beşikçi, *a.g.e.*, s.94.

yürütülmüştür. Çalışmalar ilk önce ara ve ana istasyonlarda iskân sürecinde, daha sonra da bu kamp yerlerinin terkinden sonra gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda saha çalışmasının tamamı göçün yıllık döngüsünün etkisiyle Mayıs 2015, Eylül 2015 ve Haziran 2017 olmak üzere üç farklı dönemde yürütülmüştür.

Sarıkeçililer, Kışlak bölgelerde Aralık ayından Nisan ayına kadar kalır ve Nisan ayıyla birlikte tekrar göç hareketine başlar. (Lev. 13-A-B, 14 A-B) Bu periyod göçebe yaşamı konaklanan yerde ortaya çıkan fiziki farklılıklar ve materyal kültüre olan dönemsel etki anlamında iki bölüme ayırmıştır. Yapılan saha çalışması da bu doğrultuda iki bölümde ekseninde şekillenmiştir.

İlk bölüm pastoral göçebelerin kışlak yerleşimlerinden yazlık alanlara, yazlık alanlardan ise kışlak alanlara gitmek için yaptıkları uzun mesafeli göç sırasında kurdukları kısa süreli yerleşimleri ve faaliyetleri kapsamaktadır. Bu faaliyet Sarıkeçili göçebelerinde bahar aylarında 1.5-2 ay, sonbaharda ise 2-3 ay kadar sürmektedir. Bu süre içinde gerek kışlaklardan yazlıklara gerekse yazlıklardan kışlaklara giderken sık sık çadır kurulan yer değiştirilir. Bu çalışmada bu ilerleyiş sırasında kurulan kısa süreli çadır yerleşimleri "ara istasyon" olarak isimlendirilmiştir. (Lev. 15-A-B) Ara istasyonlarda yerleşim süresi 3 gün ile 10 gün arasında değişmektedir. Yerleşimlerin yayılım ve faaliyet alanları dardır. Sarıkeçililerin "Konalga" adını verdiği (Lev. 16-A-B) bu kısa süreli konaklama merkezleri daimi değildir. Gün içinde mevsimsel ve topoğrafik şartlara göre belirlenmektedir. Yazlık ve kışlak mekânlarda kurulan uzun süreli çadır yerleşimleri ve faaliyetleri ise saha çalışmasının diğer bölümünü oluşturmaktadır. Bu yerleşimlerde fiziki duruma bağlı olarak 1 ay ile 3 ay arasında kalınmaktadır. Bu tarz uzun süreli yerleşim ve aktivite alanları bu çalışmada "ana istasyon" olarak adlandırılırken, (Lev. 17-A-B) Sarıkeçililerin bu yerleşimleri "Yazlık Yurt" veya "Oturak Yurdu" olarak tanımladığı gözlemlenmiştir. Ana istasyonlar Temmuz-Ekim ayları ve Aralık-Mart ayları arasındaki zaman diliminde kurulan yerleşimlerdir. Bu yerleşimlerde ara istasyonlardan farklı olarak daha uzun süreli kalınmakta ve farklı aktivite alanları oluşturulmaktadır. Bu farklılığın materyal kültüre yansıması ara istasyonlardan çok daha fazladır ve bu nedenle farklı iskân biçimlerinin "ara istasyon" ve "ana istasyon olarak iki bölüm halinde ele alınması anlamlıdır.

Saha çalışmasının son bölümünü de, söz konusu ara ve ana istasyon olarak nitelediğimiz çadır yerleşimi alanlarının iskân sürecinin tamamlanıp başka bir alana göç edilmek için terk edilmesinden sonra, bu alanlarda pastoral göçebeliğe dair hangi maddi kültür kalıntılarının kaldığı, terk edilen alanda pastoral göçebeliğin nasıl gözlemlenebileceğine dair terk sonrası mekânsal incelemeler oluşturmaktadır. (Lev.17-A-B)

Değinilen hususları kısaca ele alırsak pastoral göçebeliğe bağlı çadır yerleşimlerinin konaklama süresindeki farklılıklar, buna bağlı olarak değişen aktiviteler ve bunun materyal kültüre yansımaları ile göçebelerin terkinden sonra iskan alanında bıraktıkları maddi izler ayrı başlıklar halinde ele alınacaktır.

4.2.1. Ara İstasyonlarda (Göç Konalgaları) İskan Süreci[172]

Tez çalışması kapsamında yapılan saha çalışmalarının ilk dönemi 21-25 Mayıs 2015 tarihlerinde Konya ilinin Çumra ilçesi sınırları içinde Apa Gölü çevresindeki yaylalarda gerçekleştirilmiştir. (Lev. 46) Yapılan çalışma kışlak yerleşimlerinden yazlık yerleşimlere yapılan göçü gözlemlemeye yöneliktir. Bu kapsamda ara istasyonların gözlemlenmesi amaçlanmıştır. Bu çalışma döneminde 3 hane (Hane; A-B-C,) üzerinde detaylı çalışmalar yapılmıştır. Yapılan çalışmalar sonucunda sosyo-kültürel, ekonomi ve materyal kültürü bağlamında fiziki veriler elde edilmiştir.

Ara istasyonlarda çadır ve ocak dışında herhangi bir aktivite alanı gözlenmemiştir. Sadece bir çadırda (Hane b) yeni doğan keçileri korumak için sazlardan yapılmış bir çite (Lev. 18-A) rastlanırken, diğer hanelerde buna benzer bir unsur görülmemiştir. Keçi kılından el ile dokunmuş parçaların birleşmesiyle oluşturulmuş olan çadırların ölçüleri, 3x5 m, 4x5 m, 4x4 metre arasında değişmektedir (Lev. 18-B). Bu parçaların sitil adı verilen 20-30 cm'lik ahşap çivilerle birbirine sabitlendiği, bazı parçaların ise birbirine dikildiği görülmüştür. (Lev.19-A) Günümüzde keçi kıllarını makine ile dokuyarak çadır üreten yerel

[172] Bu tez çalışmasında, Ara İstasyonlara yönelik yapılan incelemelere konu olan hanelerden Dursun Ali Candan Bey'in Hanesi; **Hane A**, Mustafa Bacak Bey'in Hanesi; **Hane B**, Musa Yağal'ın Hanesi; **Hane C** olarak adlandırılmıştır.

işletmelerin varlığı bilinmektedir. Çadırın içinde herhangi bir alanın bölünmediği tek bir kullanım alanının olduğu görülmektedir. Ara istasyonlarda bu çadırlar 5 ahşap direk üzerinde 8 gergi ipi ile desteklenerek kurulmuştur. Bu gergi ipleri 8 demir kazık ile toprağa çakılmıştır. (Lev.19-B, 20-A-B) Kullanılan demir kazıkların inşaat demirlerinden yapıldığı daha önceki dönemlerde ise ahşap kullanıldığı bilinmektedir. Çadırı taşıyan ahşap direkler ise 20-30 yıllık kullanım ömrüne sahiptir. Ahşap direklerin alt kısımları sabit değildir ve çadır içinde işlevsel olarak hareketli yapıya sahiptir. Direklerin üst kısmı ise çadırın üzerinde sabit bulunan metal direk yuvalarına geçmelidir. (Lev.21-A) Bu demir yuvalar çadıra dikilerek sabitlik kazandırılmıştır. Daha önceki dönemlerde bu yuvaların ahşap, özellikle şimşir ağacından yapıldığı bilgisine ulaşılmıştır. Günümüzde kullanılan yuvaları metalden imal edilmiştir. Sarıkeçililerin çadırlarının bu fiziki özellikleriyle ilişkili olarak kendilerini tanımlamak için "sekiz kazıklı", "beş direkli" gibi isimler kullandıkları görülmüştür. Bu durumu anlaşmazlık sonucu yapılan münakaşalarda "- *kavgaya ne gerek var sizde sekiz kazıklısınız biz de…*" şeklinde dile getirildiği gözlemlenmiştir.

Ara istasyonlarda sabit ocaklar çadırın ön direğinin hemen arkasında çadırın içinde yer alır. Direğin ayarlanmasıyla istenildiğinde dışarıda bırakılabilir. Ocaklar çadır kurulan yerin etrafından toplanan 3-4 büyük taşla kurulur. (Lev. 21-B) Bazı ailelerin (Hane A-B) sabit ocakların yanı sıra metalden imal edilmiş 3 ayaklı altlıkları da kullandıkları gözlemlenmiştir. (Lev. 22-A) Ara yerleşimlerde tek ocak vardır. Gerek ısınma ihtiyacı gerekse gündelik işler için aynı ocaktan faydalanılır. Ocağın gündelik işlerde kullanıldığı sıralarda, çadırın ocağa yakın olan dokuması kaldırılır ve çadırın ön kısmı tamamen açık kalır. Çadırın yan dokumalarının tamamı hareketlidir. İstenildiğinde parçaları birbirine bağlayan sitiller çıkarılır ve dokuma parçaları kaldırılabilir. Özellikle güneş ışınlarının çadıra girmesini sağlamak ya da engellemek için bu şekilde değişimlerin yapıldığı gözlemlenmiştir. (Lev. 22-B) Ocağın çadırın içinde olmasının sebebi olasılıkla ısınma amaçlıdır. Nitekim ara istasyonların kurulduğu dönemler ilkbahar ve sonbahar aylarına denk gelir ve bu mevsimlerde de özellikle geceleri sıcaklık fazlasıyla düşer. Geceleri çadırın içinde ocakta yanan ateşin de bu nedenle tümüyle söndürülmediği gözlemlenmiştir.

Ara istasyonlarda çadırların birbirlerine olan mesafesinde bir standart yoktur ve en yakın çadır yaklaşık 750-1500 metre mesafede yer almaktadır. Çadırların obadaki konuşlanma mevkilerinde en önemli etken akrabalık etkileri yani sosyal ilişkilerdir. Kısa süreli yerleşimler olduğu için topografya çok fazla önemsenmez. Fakat ekili alanlar, su kaynakları gibi faktörler konumlandırma da önemli etkenlerdir. Ayrıca yağan yağmurların çadıra zarar vermemesi için dere yatakları veya sel riski taşıyan yerler de tercih edilmemektedir. (Lev. 23-A)

Ara istasyon olarak nitelediğimiz bu yerleşimlerde çadırların taşlarla veya benzeri herhangi bir malzemeyle desteklenmediği kaydedilmiştir. Çadır direklerinin sabit olmaması sebebiyle direklerin delik izleri bile yoktur. Sadece çadırın sabitlenmesinde kullanılan iplerin yere çakıldığı kazıkların izleri vardır. Bu kazıklar ise ince yapıda olduğu için toprakta gözlemlenir bir iz bırakmamaktadır. Böylece ara istasyonların fiziki olarak sonradan izlerinin takip edilmesi, özellikle de arkeolojik perspektiften bakıldığında pek mümkün gibi görünmemektedir. (Lev. 23-B, 24 A-B)

Çadır halkı bireysel hareket eder ve yakın akrabaları da olsa yakın çadırlara bağımlı karar vermez. Obanın kurulacağı yerin ortak belirlenmediği, ayrıca bir sonraki "ara istasyona" göç edilecek zamana da ortak karar verilmediği gözlemlenmiştir. Daha açık bir ifadeyle çadır halkı ne zaman isterse çadırı söküp başka bir yere kurar ve diğer çadırlara bildirmek gibi bir zorunluluğu da yoktur. Çünkü zaten göç güzergâhı bellidir ve 1-2 gün farkla diğer çadırlarda yeni bölgeye geleceklerdir. Bu duruma müdahale eden en önemli etken çadırın kurulduğu yerdeki ot durumudur. Eğer ot azalırsa yeni otlakların bulunacağı bir sonraki ara istasyona göç edilir. Ara istasyonlardaki konaklama süresi ot ihtiyacıyla ilişkilidir. Bu ihtiyaç doğrultusunda hayvan sayısı fazla olan aileler, birbirlerine yakın yerlere ara istasyon kurmaz ve böylece ot sıkıntısı olmadan göçe devam edilmesi sağlanır.

4.2.2.Ana İstasyonlarda (Yayla Yurtları) İskan Süreci[173]

Tez çalışması kapsamında yapılan saha çalışmalarının ikinci dönemi 15-19 Eylül 2015 tarihlerinde Konya ilinin Seydişehir ilçesi sınırları içinde Tol ve Çat köyleri çevresindeki yaylalarda gerçekleştirilmiştir. (Lev. 47) Bu kapsamda ana istasyonların sosyal boyutunun ve fiziki verilerinin materyal kültüre olan ilişkisinin gözlemlenmesi hedeflenmiştir. Bu çalışma sırasında 3 hane ziyaret edilmiş ve 2 hane (Hane C-D) üzerinde ayrıntılı çalışma yapılmıştır. (Lev. 25-A-B)

Ana istasyonlarda kurulan çadırlar ara istasyonlarda olduğu gibi 5 direk 8 kazık esasına göre tesis edilse de çadırların boyutunda ara istasyonlara göre ciddi bir değişim görülür. Çadırların boyutu 8x3 m, 7x3.5m, 8x2.5m arasında değişir. (Lev. 26-A-B) Ana istasyonlarda kurulan çadırların, ara istasyonlarda kurulan çadırlardan çok daha büyük olduğu dikkati çeker. Çadırların ön kısımları hariç üç tarafı da yerden yüksekliği yer yer 50 cm'ye varan taş sırasıyla desteklenmiştir. Küçük bir duvar şeklinde olan bu taş sırası çadırın 3 tarafını çevrelemektedir. Bu taşlar ayrıntılı incelendiğinde, çadır söküldüğünde de taşların hareket ettirilmediği yerlerinde sabit bırakıldığı tespit edilmiştir. (Lev. 27-A-B) Hane halkına sorulduğunda da bu bilgi teyit edilmiş olup çadır söküldüğünde bu taş sırasının bozulmadığı gelecek sene tekrar aynı şekilde kullanıldığı belirtilmiştir. Ana istasyonlarda kurulan çadırların hemen hemen hepsinin bir tarafının çalı benzeri bir ağaç grubuna yaslandığı ve bu şekilde konumlandığı gözlemlenmiştir. Bunun sebebi rüzgârın etkisini azaltmak olarak yorumlanmaktadır. (Lev. 28 A-B)

Ocak yapıları incelendiğinde ise, ara istasyonlardan farklı olarak iki ocak yapısının bulunduğu tespit edilmiştir. Ocaklardan biri çadırın ön kısmında, çadır direğinin hemen yanında yer alırken, diğeri çadırın dışında kolay ulaşılacak bir alana yapılmıştır (Lev.29-A-B). Çadırın içindeki ocak, boyutu nedeniyle küçük ocak olarak nitelenebilir. Bu ocak ısınma ihtiyacını karşılamak ve çay demlemek gibi basit işler için kullanılmaktadır. Çadırın dışında yer alan büyük ocak ise ekmek yapımı, yemek pişirme, çamaşır veya duş almak için su ısıtmak amacıyla kullanılmaktadır. Bu

[173] Ana İstasyonlara yönelik yapılan incelemelere konu olan hanelerden Musa Yağal Bey'in hanesi; **Hane C**, Mehmet Yağal Bey'in hanesi; **Hane D** olarak tez metinlerinde kullanılmıştır.

büyük ocağın konumu sıcak yaz günlerinde kullanılırken çadır içindekileri rahatsız etmeyecek kadar uzak fakat çadırdan sık sık malzeme alındığı için çadırdan da kopmayacak kadar yakın olmalıdır. İncelenen örneklerde ocağın çadırdan uzaklığının 1,5m - 2 m mesafede olduğu saptanmıştır. (Lev.30-A-B) Küçük ocakta uzun süre ateş yakılmadığı ve bunun büyük oranda ısınma ihtiyacına yönelik kullanıldığı anlaşılmaktadır. Hane D, söz konusu küçük ocağın 100 yıldır aynı yerde sabit olduğunu ifade etmiştir.[174]

Hane C'nin yazlık iskân yerinde büyük bir ağılının olduğu saptanırken. Hane D'nin yazlık alanında herhangi bir ağıl yapısının olmadığı görülmüştür. (Lev. 31-A-B). Bu iki çadır birbirinden 30 km uzaklıktadır. Ağıl yapılmasının amacı Hane C'nin Kurban Bayramı için kurbanlık hayvanlarını gece bu ağıla koymasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca Hane C'nin taşınabilir yalaklarının olduğu ve dışardan aldığı yemlerle hayvanları beslediği görülürken, Hane D'de de bu tür unsurlar kaydedilmemiştir. Hane D, kurbanlık hayvanlarını başka bir yere, Konya il merkezine daha yakın bir konuma göndermiştir. Bu sebeple onun çadırı etrafında yalak ve ağıl gibi yapılar gözlemlenmemiştir.

Çadırların ve etrafındaki aktivite alanlarının tamamının taşlardan temizlendiği ve düzenlendiği gözlemlenmiştir. Bu düzenleme bariz şekilde belli olacak niteliktedir. Çadırlar söküldükten sonra da bu temizlik çalışmalarının izleri görülür ve aktivite alanlarının sınırları için fikir oluşturabilir. Aynı durum ağıllar için de geçerlidir. Buradaki amaç taşların hayvanlara zarar vermemesidir. Benzer uygulamalara ara istasyonlarda rastlanmamaktadır. Ana istasyonlarda ara istasyonlardan farklı olarak, yağmur sularından çadırı koruması amacıyla yapılan ve çadırın etrafını çevreleyen basit su arkları yapılmıştır. Bu arklar yoğun yağışlarda suyun çadıra ulaşmasını engellemek için açılmıştır.

Yukarıda belirtilen hususlar kapsamında çeşitli düzenlemeler yapılarak, ara istasyonlar ve ana istasyonların fiziki farklarına ve benzerliklerine yönelik verilerle Tablo 2 oluşturulmuştur.

---

[174] Saha çalışmasının terk sürecine yönelik incelemelerin yapıldığı süreçte hane D'nin ocak yapısının terk sürecinde de sabit olduğu fakat kullanılan ocak taşlarının değiştiği gözlemlenmiştir.

	ARA İSTASYON (Göç Konalgaları)	**ANA İSTASYON (Yurtlar)**
Çadır Boyutu	3x5, 4x5, 4x4 m	8x3, 7x3.5, 8x2.5 m
Çadırın Fiziki Yapısı	-8 Kazıklı 5 direkli parçalı yapıya sahip kıl çadır.	-8 Kazıklı 5 direkli parçalı yapıya sahip kıl çadır.
Ocak Sayısı	1	2
Kalınan Gün Sayısı	3-10 Gün	1-3 Ay
Ocakların Fiziki Yapısı	-Çadırın ön direğinin hemen önünde olan üç ayaklı taşınabilir metal ocaklar ve 3 taşla kurulan basit küçük ocaklar.	-Çadırın ön direğinin hemen dibinde yer alan üç taş ile kurulan basit ocaklar. -Çadırın 1.5-2 metre dışında yer alan 1.5 metre büyüklüğe sahip taş duvar şeklinde örülerek kurulan bazı örneklerde ise 1 metrelik düz büyük taşların kullanımıyla kurulan ocaklar.
Çadırı Destekleyen Duvar Ve Su Arkı	Yok	-Çadırın etrafını (3 tarafını) destekleyen 50 cm'lik taş duvar mevcut. Ayrıca çadırın etrafında yağmur sularını engellemek için açılan su arkları vardır.
Çadırın Kurulacağı Alanda Fiziki Ön Hazırlık	Yok	-Çadırın etrafı genel aktivite alanı detaylı temizlenir su arkları yapılır. Fiziki iyileştirme yapılır.
Ağıl	Yok. Sadece yeni doğan hayvanları korumak için kafes benzeri üstü açık yerden yüksekliği 1-1.25m olan sazlardan yapılmış yapı var (Nadir rastlanan bir yapı, çoğu ara istasyonda yoktur)	-Kurban bayramı için hayvan yetiştiren çadırlarda 100 hayvanlık ağıl var. Genel olarak ağıl yapısı yok.
Çadır Çevresi Genel Aktivite Alanı	50-75 m^2	100-200 m^2

Devamlı İskan	-Devamlı döngüsel iskân yoktur. Ara istasyonların kurulacağı yere günlük şartlar içinde karar verilir.	-Devamlı döngüsel iskân büyük oranda vardır. Ana istasyonların yeri bellidir. Sürekli aynı yerlerde konaklama yapılır. Bazı istisna durumlarda yer değişikliği yapıldığı durumlarda mevcuttur

(Tablo 2)

4.2.3. Ara ve Ana İstasyonlarda Terk Sonrası Süreç

Pastoral göçebe toplulukların, yerleşik kültürlere oranla arkeolojik olarak belgelenmesi ve yorumlanması daha zordur. Pastoral göçebe topluluğun yerleştiği yerden ayrıldıktan sonra geriye hangi kültürel izlerin kaldığı, bu izlerin arkeolojik açıdan nasıl karşılık bulduğu, maddi kültür izlerinin zaman içinde nasıl değişim gösterdiği ve sahada nasıl karşımıza çıktığı sorularını yanıtlamak amacıyla; Mayıs ve Eylül 2015 tarihlerinde iskân sırasında araştırılan ara ve ana istasyonlar, daha sonra söz konusu alanlar terk edildikten sonra Haziran 2017 tarihinde tekrar incelenmiştir.

Konya ilinin Çumra ilçesinde Apa gölü ve Alibeyhöyük kasabası çevresinde Mayıs 2015 tarihinde iskân süreci belgelenen ara istasyonlara 02.06.2017 tarihinde yeniden gidilmiştir. Bu alanda tarafımca yapılan ilk çalışmanın üzerinden 2 yıl 12 gün geçmiş olmakla birlikte, buradaki en yakın iskan tarihinin ziyaretimden 2,5 ay öncesine dayandığı saptanmıştır. Tarafımca ara istasyon olarak adlandırılan ve Sarıkeçililerin göç konalgası olarak nitelediği kısa süreli çadır yerleşimlerinin maddi kültür bağlamında iskan sürecinin ardından yerleşim alanında kalıcı uzun süreli maddi bir yansımasının olmadığı gözlemlenmiştir. İncelenen alanlarda en yakın iskan tarihi 2.5 ay öncesinde olsa bile herhangi gözlemlenebilir maddi kalıntıya ulaşılamamıştır. Bu durumun en önemli sebebi ara istasyonların yıllık periyotta 3 ila 10 gün gibi kısa süreli yerleşilen alanlar olması böylece kalıcı iz bırakacak faaliyetlerin olmamasıdır. Ara istasyonların fiziki niteliklerinin 5 direkli keçi kılından 3x5, 4x5, 4x4 metre ölçülerinde çadırlardan ibaret olduğu ve ocak dışında herhangi bir yapı unsurunun bulunmadığına çalışmanın ilgili bölümlerinde değinilmiştir. Ocak yapıları küçük niteliksiz taşlardan oluşmaktadır. Ayrıca yapılan 21-25 Mayıs 2015 tarihindeki gözlemlerde 3 ayaklı metal ocaklarında sıklıkla kullanıldığı görülmüştür. Bu etkenlerle ocak olarak kullanılan alanlarındaki maddi kültür izlerinin, terk sürecinden sonra doğal etkenlerle hızlı bir şekilde yok olduğu görülmektedir. Ara istasyonlarda terk sürecinin başlamasının ardından maddi kültür izleri, hızlıca yok olmaktadır. Bu sebeple ara istasyonlarda, arkeolojik açıdan pastoral göçebeliğe dair maddi kültür izlerinin gözlemlenmesinin pek de mümkün olmadığı anlaşılmıştır.

Konya İli Seydişehir ilçesine bağlı Tol ve Çat köylerine yakın meralarda ana istasyon olarak nitelediğimiz uzun süreli çadır yerleşimlerine yönelik ilk saha çalışması Eylül 2015 tarihlerinde yapılmış olup aynı ana istasyonlara Haziran 2017 tarihinde tekrar gidilmiştir. Bu alanda son iskânın 11 ay öncesine dayandığı, diğer bir ifadeyle arazinin 11 aydır boş olduğu bilgisi edinilmiştir. Tol köyünde Hane D'nin çadırının kurulu olduğu alanda yapılan çalışmamız sonucunda önemli veriler elde edilmiştir. Alana gidildiğinde 200-300 metrekarelik bir alanın, çadırın kurulduğu ve çevresinin taşlardan temizlendiği alanın ve bunun dışında kalan temizlemeyen alandan bariz şekilde ayrıştığı görülmüştür. Bu durum ana istasyonlarda çadır alanın çevresinde ne kadar bir yaşam alanına ihtiyaç olduğunu ve aktivite alanlarının sınırlarını göstermektedir. Bu kadar büyük bir alanın doğal ortamda taşlardan ve çalılardan temizlenmesi pastoral göçebeliğin maddi izlerinin doğal alanda gözlemlenmesine imkân sağladığı için ayrıca bir öneme sahiptir. Yapılan bu temizliğin izlerinin gözlemlenmesi de uzun sürelidir. Küçük ve büyük boyutlu pek çok taşın temizlenmek istenen alanın çevresine atılmasıyla yaşam alanı taştan ayrışır ve ayrıştırılan taşlar temizlenen alanın dışında bir taş yoğunluğu oluşturur. Bu işlem sonucu ortası taşlardan arınmış ve etrafı yoğun şekilde taşlarla çevrelenmiş belirgin bir alan oluşur. Bazı durumlarda ise alandaki temizlenen taşlarının birkaç noktaya yığıldığı durumlarda vardır. Bu alanlar daha sonra bilinçli şekilde müdahale edilmezse asırlar boyunca kendini gösterebilecek niteliktedir. Bu gözlenebilirlik sürecinin ne kadar uzun olabileceği taşların fiziki yapısı, iklim koşulları, doğal olaylar ve insan faktörü gibi pek çok etkenin müdahalesiyle şekillenir.

Ana istasyonlarda kurulan çadırların ara istasyonlarda kurulan çadırlardan farklı olduklarına daha önce değinmiştik. (bkz. s. 71-72) Bu durum boyut, malzeme, aktivite alanları gibi pek çok farklılığı içermektedir. Yapılan incelemede ana istasyon çadırlarının 3 tarafının yüksekliği yer yer 50 cm'ye ulaşabilen taş sırası ile çevrelendiği görülmüştür. Alandaki terk sürecinden sonra bu taş sıralarının, iskânın terkinden 11 ay sonra da aynen mevcudiyetini koruduğu görülmüştür. (Lev. 32 A-B, 33-A-B, 34 A-B) Çadırı söküp alandan ayrılan hane, çadırı destekleyen taş sıralarını olduğu gibi bırakmıştır. Bu destek taşları, büyük ve daha düzgün taşların bilinçli seçilimi ile oluşturulmuş gibi görünmektedir. Bu durum pastoral göçebe mimari

anlayışın geriye kalan izlerden anlaşılabilmesi açısından son derece önemlidir. Bu taş dizisi üzerine yapılacak incelemelerle çadır boyutu, çadırın yönü ve taşlarını kullanım süresi (üzerindeki yağmur, yosun izleri sayesinde) gibi konularda veriler üretilebilmektedir. Benzer nitelikte karşımıza çıkan bir diğer unsur ise ocaklardır. (Lev. 35-A-B) İskân sırasında incelenen ara istasyonlarda bir, ana istasyonlarda iki ocağın bulunduğu daha önce belirtilmişti. Terk sürecinden sonra, ana istasyonlarda mevcut ocakların bozulmadan bırakıldığı, mevcudiyetini koruduğu görülmüştür. Ocaklarda kullanılan blok ve küçük taşların birlikte kullanıldığı örnekler vardır. Eylül 2015 tarihinde yapılan saha çalışmasında Hane D'nin aile reisi, çadırının önünde duran küçük ocağın taşlarının en az 100 yıldır orada olduğunu tahmin ettiğini belirtmiştir. Yapılan incelemede ocak yapılarının terk sürecinde mevcudiyetlerini koruduğu ve uzun süre koruyabilecek niteliğe sahip oldukları anlaşılmıştır. Taşların üzerindeki yağmur ve yosun izleri taşların uzun yıllardır aynı yerde oldukları izlenimini vermektedir. Yakılan ateşin bıraktığı izler (is) ve kül tabakasının kendisini koruduğu ve ocak yapısının maddi kültüre yansımasını güçlendirdiği görülmüştür. (Lev. 36-A-B, 37 A-B)

Burada ayrıca belirtmek istediğimiz bir diğer nokta da Haziran 2017 yılında ana istasyonlarda terk sonrası yaptığımız saha çalışmalarında, bazı pastoral göçebelerin daha önce terk edilmiş olan ev, ahır vb. yapıları da kullandıkları dolaylı olarak tespit edilmiştir. Özellikle Tol köyü bölgesinde Hane D'nin çadırını kurduğu alana 3-4 km mesafede yer alan bir bölgenin köy muhtarının verdiği bilgilere göre; bu alanın yaklaşık 100 yıl önce köye ait bir yayla yerleşimi olduğu, sonrasında terk edildiği, ev ve ahırların çatılarının çöküp yıkıldığı sonrasında ise pastoral göçebelerin bu alanları uzun yıllardır konaklama amacıyla kullandığı belirtilmiştir. Alanda yaptığımız incelemede duvarların yer yer iki metre yüksekliğe kadar korunan yapıların içinde belli alanlara çadırların kurulduğu, bazı yapıların duvarları ve yıkılan duvar kalıntılarından faydalanılarak ağılların oluşturulduğu tespit edilmiştir. (Lev. 38 A-B) Bazı duvar kalıntılarının çevrelediği alanların içinde ve önlerinde ocak izlerinin olduğu ve kül tabakasının bulunduğu görülmektedir. (Lev. 39-A-B) Bu alanın çadır kurulan, hanenin gündelik yaşamını sürdürdüğü alan olduğunu hem fiziki niteliklerinden hem de ocak vb. izlerden anlamak zor değildir. Bir diğer eski

yapı alanında yaptığımız incelemede herhangi bir ocak izinin olmadığı ve zeminde yoğun şekilde keçi gübresi olduğu görülmüştür. Bu alanında hayvan ağılı olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Pastoral göçebe yaşamın karakteri pragmatik bakış açısıyla yoğrulmuştur. Bu durumun en güzel örneklerinden biri de yerleşikler tarafından kullanılıp terk edilmiş yapıların, yerleşimlerin ve yıkıntıların pastoral göçebeler tarafından yıllık göç döngüsü içinde konaklama amacıyla kullanılmasıdır.

4.2.4. Pastoral Göçebeler ve Taşınabilir Materyal Kaydı

Göçebe yaşamın dinamiği ve hızlı hareket kabiliyeti insanların kullandıkları eşyalara ve malzemelere doğrudan etki etmiş olup kolay taşınabilen dayanıklı malzemelerin yaygın kullanımını zorunlu kılmıştır. Pastoral göçebelerin kullandıkları pek çok eşyayı tarihsel sürece baktığımızda kendilerinin organik malzemelerden ürettikleri de bu kapsamda göz ardı edilmemesi gereken bir durumdur. Yaptığımız çalışmada son yıllarda bu durumun değiştiği, fabrikasyon üretimin hızlanması ve ucuzlamasıyla göçebelerin daha önce kendi imkânlarıyla ürettikleri pek çok eşyayı veya muadil nesneyi artık dışarıdan satın aldıkları gözlenmiştir. Sarıkeçililerin geleneksel olarak keçilerinden elde ettikleri yünleri ip haline getirip bu iple çadırlarını dokudukları bilinmektedir. Ancak günümüzde çadırların dahi büyük oranda yerel kasaba işletmelerinde dokunuyor olması bu duruma verilebilecek en bariz örnektir. Bu değişimin pastoral göçebeliğin maddi kültürünün diğer unsurlarına da yansıdığı saptanmıştır. Yaptığımız çalışmada; Sarıkeçililer tarafından kullanılan eşya ve malzemelerin neler olduğu iskân ve terk sürecinde belgelenmeye çalışılan konulardan biridir. Bu kapsamda Tablo 3'te Sarıkeçililerin kullandıkları eşyalar listelenmiştir;

Malzeme ve Eşyalar	Edinim Şekli; Satın Alma	Edinim Şekli; Hanesel Üretim	Her Hanede Olmayan Malzeme ve Eşyalar
1. Çok sayıda plastik bidon (10-20 adet)	X		
2. Çaydanlık	X		
3. Cam bardak, fincan, tabak,	X		
4. Kaşık, çatal, bıçak vb. mutfak araç gereçleri	X		
5. Plastik gıda saklama kapları,	X		
6. Tencere ve cam kavanozlar	X		
7. Ekmek tahtası	X		X
8. Plastik Leğenler	X		
9. Metal Güğüm	X		
10. 3 ayaklı ocak (2-3 adet)	X		
11. Oklava ve merdane	X		
12. Plastik bardaklar	X		
13. Çok sayıda basit poşet	X		
14. Sentetik malzemeden üretilmiş çuvallar	X		
15. Keçi kılından üretilen iplikle dokunmuş çuvallar.	X	X	
16. Ahşap tabureler		X	
17. Güneş enerjisi paneli	X		X
18. Çanak anten	X		X
19. Televizyon	X		X
20. Teneke	X		
21. Plastik kova	X		
22. Tüfek	X		X

23. Bavul ve çantalar	**X**	**X**	
24. Süt Yağ makinesi	**X**		
25. Aydınlatma aparatları ampul	**X**		
26. Sini ve büyük saç	**X**		
27. Açılır kapanır yer sofrası	**X**		
28. Süzgeç ve elekler	**X**		
29. Örgü İp, Plastik İp	**X**		
30. Dokuma ipler		**X**	
31. Çekiç, keser,	**X**		
32. Balta, kazma	**X**		
33. Keçi kılı makası	**X**		
34. Dokuma çadır parçaları	**X**	**X**	
35. Dokuma halılar	**X**	**X**	
36. Keçe halılar	**X**	**X**	
37. Çadır için kullanılan ahşap direkler		**X**	
38. İğne, tığ, şiş	**X**		
39. Yün eğirmek için ağırşak		**X**	
40. Yorgan battaniye ve yastıklar	**X**		
41. Bebek beşiği	**X**		**X**
42. Çocuk bisikleti	**X**		**X**

(Tablo 3)

Bu tabloda genel başlıklar altında 42 kalem malzeme belirlenmiştir. Bu kalemlerde belirtilen malzemelerin sayıları hanelere göre değişiklik göstermektedir. Özellikle göçlerin çoğu hanede traktörlerle yapılmasından dolayı bazı malzemelerin traktör kasa ve römorklarından indirilmediği, ihtiyaca göre kullanılıp yerine konulduğu anlaşılmaktadır. Bu durum mevcut listeleme çalışmasını güçleştirmiştir.

Yapılan saha çalışmaları sonucu ortaya çıkan yukarıdaki tabloyu analiz ettiğimizde; günümüzde göçebe yaşamı sürdüren Sarıkeçili hanelerinde (Hane A-B-C-D) gündelik yaşamda kullanılan ve sahip olunan malzemelerin % 95'inin satın alma yoluyla elde edildiği tespit edilmiştir. Bu durum haneye dayalı evsel üretimin sosyo-ekonomik nedenlerle büyük oranda azaldığını, sadece hayvancılığa yönelik faaliyetlerin ve buna bağlı uzmanlaşmış faaliyetlerin sürdürüldüğünü işaret etmektedir. Tabloda dikkat çeken bir diğer husus ise, hanelerin sahip olduğu eşya ve malzemelerin büyük oranda benzerlik göstermesidir. Bu da maddi güçleri farklı olsa da[175] bu farklılığın pastoral göçebelerin kullandıkları malzemelere ve eşyalara yok denebilecek kadar az yansıdığı şeklinde yorumlanabilir. Yerleşik topluluklarda ekonomik farklılaşmanın sosyal yaşam alanına ve hanenin materyal kaydına nitelik ve nicelik açısından doğrudan yansıdığı yadsınamaz. Bu tür topluluklarda gelir seviyesi birbirinden farklı iki yerleşik hane birbirinden bariz şekilde ayrışır. Bu durumun pastoral göçebe hanelerde pek belirgin olmadığının altı çizilebilir.

Ana istasyonların terk süreci sonrasına yönelik yaptığımız çalışmada, Sarıkeçililerin yıllık döngüde her sene aynı yere çadırlarını kurarak, 1-3 ay boyunca konakladıkları alanda bilinçli olarak geride bırakılan çok az şey saptanmıştır.[176] Daha önce çadır kurulan alanlarda, teneke kutular, poşet ve naylon kaplar, sentetik çocuk bezi, boş yem çuvalları ve market poşetleri, boş gıda poşetleri gibi evsel atıkların aktivite alanlarına dağınık şekilde yayıldığı görülmüştür. Bu atık tipleri daha ziyade tüketilen nesnelerin ambalajı dışında, teneke kutu, naylon kap gibi olasılıkla artık bir şekilde kullanımdan çıkmış az sayıda eşyayı kapsıyor gibi görünmektedir.

[175] Hayvan sayısı pastoral göçebelerdeki zenginliğin en önemli göstergelerinden biridir ve incelmeye konu olan dört hanenin hayvan sayıları birbirinden farklıdır

[176]Bu durum Dukha Türklerinde ve Alikan Aşiretinde farklılık göstermektedir. Alikan Aşiretinde yazlık çadırın yakın köylerdeki akrabalara bırakıldığı, Dukha Türklerinde ise çadır kurmak için kullanılan ağaç sırıkların çadır alanının yakınına bırakılarak alanın terk edildiği belirtilmektedir.

5. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Sarıkeçililer model alınarak, pastoral göçebeliğin iskân ve terk sürecinin maddi kültüre yansıması bu tez çalışmasının ana eksenini oluşturmaktadır. Tezin ilk bölümlerinde ayrıntılı olarak ele alındığı gibi, göçebelik: *"aile veya kan bağıyla birbirleriyle bağlantılı insan topluluklarının, ekonomik faaliyetlerinin etkisiyle, belli bir konuma bağımlı olmadan yaptıkları sürekli ve döngüsel yer değiştirme faaliyeti ve kadimden gelen geleneklerle şekillenen kültürel, sosyal yaşam biçimi*" olarak tanımlanmaktadır. Pastoral Göçebelik ise bu genel göçebelik tanımından geçim ekonomisinin hayvan yetiştiriciliğine dayalı olması ile ayrılmaktadır.

Pastoral göçebeliğin kökenine yönelik görüşlerin, tarım toplumunun ortaya çıkışından önceye ve sonraya (Neolitik öncesi veya sonrası) dayandıran iki ana eksen üzerine şekillendiği görülmektedir. Bu iki ana eksenin altında çeşitli etken ve sebeplerle pastoral göçebeliğin ortaya çıkışı açıklanmaya çalışılmıştır. Bu farklı yaklaşımları ele aldığımızda pastoral göçebeliğin ortaya çıkışını tek bir sebep ve etkene bağlamak yanlış olacaktır. Fakat öne sürülen görüşler analiz edildiğinde, pastoral göçebeliğin kökenini tarım toplumunun ortaya çıkışından sonra; yün, süt ve süt ürünlerinin tüketiminin yoğunlaşması ve buna bağlı uzmanlaşmış üretim faaliyetlerinin ortaya çıkışından sonraya, olasılıkla Kalkolitik döneme yerleştirmek mantıklı gibi görünmektedir.

Dünyanın hemen hemen pek çok bölgesinde göçebe yaşama dair izleri gözlemlemek mümkündür. Çeşitli coğrafyalarda karşımıza çıkan pastoral göçebe yaşam tarzı, bazen birbirine benzer, bazen de birbirinden çok farklı kültürler oluşturmaktadır. Bu farklı ve benzer kültürler pastoral göçebelik çatısının altında kendilerine yer bulmuş olsalar da, bunlar arasındaki benzerliklerin veya farklılıkların materyal kültüre ne ölçüde yansıdığını, Sarıkeçililer ile birlikte 3 farklı göçebe kültürü (Dukha, Kaşkay, Alikan) karşılaştırmalı olarak ele alarak değerlendirmeye çalıştık.

	DUKHALAR	**KAŞKAYLAR**	**ALİKAN AŞİRETİ**	**SARIKEÇİLİLER**
Yaşanılan Coğrafya:	Moğolistan'ın Kuzeyi, Rusya Tuva Özerk Bölgesi	İran'ın Güneyi ve Güneybatısı Kirman Eyaleti	Türkiye'nin Doğusu Bitlis, Batman ve Siirt illeri	Türkiye'nin güney ve iç bölgeleri Konya, Karaman, Antalya Mersin İlleri
Toplumsal Yapı-Sosyal Örgütlenme:	Zayıf, (Eşitlikçi, lidersiz, paylaşımcı toplum)	Çok Güçlü, (Devlet mekanizması gibi işleyen politik, askeri, diplomatik mülkiyet sahibi güç örgütlenmesi)	Güçlü, (Akrabalık ve soy bağıyla ilişkili, ulu kişinin hiyerarşide en tepede olduğu örgütlenme)	Zayıf, (Aşiret örgütlenmesinin deforme olduğu, toplumsal kabulün yitirildiği örgütlenme)
Çadır Boyutu:	10-20 m^2	30-60 m^2	35-45 m^2	15-24 m^2
Çadır Formu:	Dairesel	Dikdörtgen	Dikdörtgen	Dikdörtgen
Çadır Malzemesi:	Deri, Dokuma Kumaş	Kıl Çadır (Küçükbaş hayvan kılı dokuma)	Kıl Çadır (Küçükbaş hayvan kılı dokuma)	Kıl Çadır (Küçükbaş hayvan kılı dokuma)
Ocak Yapısının Özellikleri:	Çadır içi soba	Çadır içi ve dışı iki ocaklı	Çadır içi ocak	Çadır içi ve dışı iki ocaklı
Çadır Destek Malzemeleri:	Ağaç Dalları	Taş duvar, Kamış Çit, Ağaç dalları	Taş duvar, Kamış Çit, Ağaç dalları	Taş duvar

(Tablo 4)

Tablo 4'te bu dört pastoral göçebe kültür; sosyal örgütlenme biçimi, çadır formu, çadırın boyutu taşınmaz öğelerin niteliği ve niceliği açısından karşılaştırmalı olarak sunulmuştur. Bu tabloda açıkça görüleceği gibi, "Çadır boyutu" ile

“Toplumsal Yapı ve Sosyal Örgütlenme” modelleri arasında açık bir ilişki vardır. Sosyal Örgütlenme ile çadır boyutunun doğru orantılı olduğu anlaşılmaktadır. İncelenen 4 topluluğun çadır boyutunu büyükten küçüğe sıraladığımızda “Kaşkaylar > Alikan Aşireti >Sarıkeçililer > Dukhalar” şeklinde bir sıralama oluşmaktadır. Bu sıralamanın sosyal örgütlenmeye yönelik yapılacak bir sıralama ile de birebir örtüştüğü görülür. Bu durum çadır boyutunun sosyal örgütlenmeyle doğrudan ilişkili olduğunu gösterebilir nitelikte olduğunu düşündürmektedir. Sosyal örgütlenmenin güçlü olduğu topluluklarda hiyerarşik toplumsal sistem mevcuttur. Bu toplulukların kendi iç hukuklarını oluşturdukları ve daha iyi organize olmalarından kaynaklanan güvenli ve sistematik bir göç döngüsü elde ettikleri anlaşılmaktadır. Bu güven ortamı, refah seviyesine de etki etmekte ve hanelerin kullandığı çadırların boyutuna yansımaktadır. Çadır boyutunun farklılığını sadece refah seviyesiyle ilişkilendirmek de doğru değildir. Hane halkının yapmış olduğu ekonomik faaliyetlerin, oluşan güven ortamıyla da doğrudan ilişkisi mevcut gibi görünmektedir. Ekonomik faaliyetlerin artması ve çeşitlenmesi ile hanelerdeki depolama ve üretim alanlarına olan ihtiyaç da artmaktadır. Örneğin hayvan yetiştiriciliğinin yanı sıra halı dokumacılığı yapan bir göçebe hane, dokumacılık yapmayan diğer hanelere göre daha büyük bir çadır alanına ihtiyaç duymaktadır. Bu veriler; pastoral göçebelerin toplumsal örgütlenmelerinin arkeolojik perspektiften bakıldığında görülmesi muhtemel maddi kültür izlerine doğrudan etkisinin olduğunu göstermektedir.

Çadır formu açısından konuyu ele aldığımızda, bölgesel coğrafi etkiden söz etmek mümkündür. Orta kuşakta kısmen birbirine yakın coğrafyalarda yaşayan Sarıkeçili, Alikan Aşireti ve Kaşkayların çadırları dikdörtgen planlıdır. Daha kuzeyde kutup bölgelerine yakın coğrafyada göçebe yaşamı sürdüren Dukhalarda ise çadır formu daireseldir. Bu bağlamda bakıldığında çadır formu iklimsel ve coğrafi etkilerle doğrudan ilişkili olarak nitelenebilir. Çadır formundaki değişikliğin bir başka sebebi ise çadır malzemesi olarak düşünülmektedir. Dukhaların çadır malzemesi diğer üç topluluktan farklı olarak deri ve dokuma kumaştır. Kaşkay, Dukhalar ve Alikan Aşiretinde hayvan yünlerinden dokunan çadırlar görülmektedir. Bu durumdan yola çıkılırsa, çadır yapımında kullanılan malzemelerin çadırın formuna doğrudan etki etmesi muhtemeldir. Pastoral göçebe topluluklarda çadırın

üretildiği malzemeyi şekillendiren en önemli faktör ise ekonomik faaliyettir. Sadece Dukhalar ren geyiği yetiştiriyorken, diğer üç topluluk küçükbaş hayvan yetiştiriciliğine dayalı ekonomik faaliyete sahiptir. Bu açıdan bakıldığında çadır formu çadır malzemesiyle, çadır malzemesi de geçim ekonomisine göre şekillenmektedir diyebiliriz.

Çadır göçebe yaşamın en önemli faktörlerinden biri olmakla birlikte, üretilmesinin kolay ve tamir edilebilir olması son derece önemlidir. Pastoral göçebe topluluklar çadırı oluşturmak için kullandıkları malzemeleri kolay ürettikleri ve ulaşabildikleri malzemelerden tercih etmişlerdir. Kaşkay, Dukhalar ve Alikan pastoral göçebeleri küçükbaş hayvan yetiştiriciliğine dayalı ekonomik faaliyet yürütmektedir. Bu durum yün üretimine imkân tanımakta ve yün ipliklerin üretilerek çadır vb. ürünlerin dokumasını sağlamaktadır. Çadırlar, dikdörtgen kasnaklı tezgâhlarda parçalar halinde dokunur ve dokunan parçalar birbirine dikilerek çadır oluşturulur. Bu tezgâha dayalı dokuma tarzı dikdörtgen plana daha uygun bir model olarak görülmektedir. Bu sebeple Kaşkay, Dukhalar ve Alikan çadırlarının dikdörtgen planlı olmasında dokuma tarzı ve malzemesi önemli bir etkendir. Bu üç pastoral göçebe kültürün aksine Dukhalar sadece geyik yetiştiriciliğine dayalı geçim ekonomisine sahip olduğundan, çadırlarını satın alınan dokumalarla birlikte büyük oranda geyik derisi, ağaç dalları, sazlar vb. doğal organik malzemeden faydalanarak heterojen nitelikte üretmektedirler. Geyik derisi ile diğer malzemelerin birleştirilmesi ve şekillendirilmesine yönelik çok fazla seçenek yoktur. Bu nedenle Dukha çadırlarının boyut olarak diğer topluluklara göre daha küçük ve konik planlı olması, kullanılan malzemelere yönelik sergilenen pragmatik bir yaklaşım olarak kendini göstermektedir.

Pastoral göçebe topluluklar arasında yapılan bu karşılaştırma bize, coğrafyaya, iklim, sosyal örgütlenme modellerine bağlı olarak çadır formu, çadırın boyutu ve buna bağlı aktivite alanlarının ölçülerinin değişkenlik sergilediğini göstermektedir.

Yerleşik toplumların maddi kültür izleri topluluğun iç dinamikleri ve kültürüne göre değişkenlik gösterir. Topluluğun ait olduğu kültürü temsil eder ve

çoğu kez arkeologlarca genellemelerden uzak daha özel yaklaşımlarla sınıflandırılır veya yorumlanır. Pastoral göçebe toplulukların karşılaştırmalı analizi de kanımızca bize, pastoral göçebe toplumlar içinde benzer yaklaşımlarla ele alınması gerektiğini ve tek tip göçebe algısından sıyrılarak göçebelerin kültürel çeşitliliği ve bu çeşitliliğin maddi kültüre yansımasının da farklılıklar taşıyabileceğinin göz ardı edilmemesi gerektiğini işaret etmektedir.

Antalya, Mersin, Karaman, Konya illeri sınırları içinde yılın 12 ayında da pastoral göçebe yaşam tarzını kadim geleneklerle sürdüren Sarıkeçililerin, pastoral göçebeliğin iskân ve terk sonrası süreçlerinin maddi kültüre yansımasının göç döngüsü içinde dönemsel farklılıklar sergilediği saptanmıştır. Yılın tamamında göç döngüsü devam etse de yılın belli dönemlerinde, yazlık ve kışlık alanlara geçişlerde göç hareketinin ivme kazandığı, bu dönemlerde çadır kurulan alanlarda çok kısa süreler kalındığı sık sık konum değiştirilerek uzun mesafeler kat edilmesi, yazlık ve kışlık alanlara ulaşıldığında ise daha sabit bir strateji izlenmesi kuşkusuz salt Sarıkeçililere özgü bir durum değildir. Bununla birlikte Sarıkeçililerin ana (Yayla ve kışlak çadır yerleşimi) ve ara istasyonlarında (Göç konalgaları) iskân ve terk sürecine dair yaptığımız araştırmada, her iki konaklama türünün materyal kültüre farklı yansıdığı tespit edilmiştir. Ana istasyonlarda saptanabilen taşınmaz unsurlar 3 kategoride ele alınabilir.

1-Çadır Destek Duvarı: Çadırın üç tarafını "u" şeklinde çevreleyen ve sadece çadırın giriş kısmında bulunmayan taş duvar düzeneklerinin yüksekliği 15 ile 50 cm arasında değişir. Bu tür duvarlar ara istasyonlarda mevcut olmamakla beraber, ana istasyonlarda yerleşim yeri terk edildikten sonra aynen bırakıldığı ve çok uzun süre mevcudiyetini koruyabilecek nitelikte olduğu anlaşılmaktadır. Bu duvar hanenin belirli bir alana çadır kurduğunu ve seneye tekrar aynı yere çadır kuracak olduğunu, alanın ve meranın kendilerine ait olduğunu vurgular nitelikte bir mülkiyet işaretidir. Nitekim terk sonrası süreci belgelemek için ana istasyona gittiğimizde, köyün muhtarı "D" hanesinin her yıl göç döngüsü içinde sürekli aynı yere çadır kurduğu belirtilmiş ve bu taş duvarlara bakarak hangi alanın hangi aileye ait olduğunu da ayırt edebilmiştir. Bu duvarlar üzerinde yaptığımız incelemede taşların bazılarının belli belli bir seviyeye kadar toprağa gömülü olduğu, bazı bölümlerinin doğal etkenlerle

farklı renkler aldığı ve çok uzun zamandır aynı alanda sabit durdukları tespit edilmiştir.

2-Ocaklar: pastoral göçebe günlük yaşam döngüsünün izlerinin en iyi gözlemlendiği unsur ocak yapılarıdır. Ocaklar, yemek pişirmek, sıcak su elde etmek, ısınmak vb. amaçlar için kullanılmaktadır. Yaptığımız saha çalışmasında ara istasyonlardaki ocakları incelediğimizde tek ocağın olduğu görülmektedir. Bu ocakların ise 3-4 adet küçük taştan yapılmış ve basit nitelikte olduğu ve ara istasyonlarda taşınabilir üç ayaklı metal ocakların kullanımının daha yaygın olduğu görülmüştür. Bu sebeple ara istasyonlardaki ocakların maddi kültür izlerinin kalıcılığı yok denecek kadar azdır. Ana istasyonlarda birbirinden bağımsız, biri çadırın ön direğinin dibinde, diğeri çadırdan birkaç metre uzakta yer alan iki ocak bulunmaktadır. İlki ağırlıklı olarak ısınmak için, daha büyük olan dış alandaki ise yemek pişirmek, su ısıtmak gibi faaliyetler için kullanılır. Çadırın dışındaki ocak at nalı biçiminde olup, taşların üst üste konulmasıyla oluşturulmuş yaklaşık 70 cm'ye ulaşan yüksekliğe sahip yapılardır. Ana istasyonlarda iskân sona erip alan terk edildiğinde ocak yapıları aynen bırakılmaktadır. Sürekli aynı alanın yıllık göç döngüsü içinde ocak olarak kullanılıp ocağı oluşturan taşların sabit olması bu alanda ciddi bir kül ve is tabakası oluşturduğundan terk sonrası süreçte de ayırt edilebilmeleri çok olasıdır. Dikkat çeken diğer bir detay ise, ana istasyonlarda taşınabilir üçayaklı metal ocakların, kullanımının daha az olmasıdır.

3-Aktivite Alanı ve Su Arkları: Ana istasyonlarda çadırların etrafında aktivite alanı olarak nitelendirdiğimiz yaklaşık olarak 100-200 m^2lik alan taşlardan ve çalı gibi doğal malzemelerden temizlenmekte ve alanda bulunan taşlar ya bir alana yığılır ya da alanın etrafına atılır. Alanın etrafına atılan taşlar bu işlemin yıllarca tekrarıyla birikir ve alanın çevresinde bariz belirgin bir taş yoğunluğu oluşur. Bu işlemin yapıldığı ve taşların yoğunluk oluşturarak, temizlenen alandan ayrıştığı temiz yüzeyin büyüklüğü pastoral göçebe bir ailenin aktivite alanın boyutu hakkında bize bilgi vermesi açısından önemlidir. Bu alanın temizlenmesinin nedeni alanın kullanımı sırasında hayvanların ve insanların bu taşlardan zarar görmemesidir. Yine ana istasyonlara baktığımızda çadır alanın etrafında su arklarının yapıldığı

görülmüştür. Bu arklar yoğun yağmur sularının çadıra ulaşmasını engellemek için toprağın belirgin şekilde kazılmasıyla yapılmaktadır.

Sonuç olarak ara ve ana istasyonlardaki arkeolojik perspektiften bakıldığında görülen maddi kültür izleri ve farklılıklar aşağıdaki gibi özetlenebilir:

1-Ana istasyonlardaki aktivite alanlarının temizlenmiş yüzeyi; diğer alanlardan terk sonrası süreçte de arkeolojik olarak ayırt edilebilmesi mümkün olabilir ve bu alanların dışındaki taş yığınları da arkeolojik olarak dikkate alınması gereken bir veri olarak değerlendirilebilir.

2- Ana istasyonlarda çadırın üç tarafını çeviren taş duvarlar, kısmen yere gömülü olduğundan ve terk sonrasında da aynen bırakıldığı için arkeolojik olarak saptanmaları olasıdır ve yine arkeolojik açıdan çadırın fiziki nitelikleri ve sosyal ilişkiler açısından önemli veriler üretilmesine imkân tanıyabilir.

3- Ana istasyonlardaki ocak yapılarının terk sürecinde, iskân sürecinde olduğu gibi aynen bırakıldığı ve böylece gerek taş örgü ocaklar olmaları, gerekse büyük blok taşlarında kullanılması sebebiyle ve kül tabakası yığını nedeniyle terk sonrasında da arkeolojik olarak saptanmaları olası diğer bir unsurdur.

4-Ana istasyonlarda iskân alanlarında dağınık olarak poşet, torba, çocuk bezi gibi atıkların yanı sıra kullanım ömrü tamamlanmış naylon kap ve teneke kutuların da atıldığı saptanmıştır. Genel olarak pastoral göçebelerin geride pek de bir şey bırakmadıkları anlaşılmaktadır.

5- Yukarıda ilk 4 maddede bahsedilen unsurların hiçbiri ara istasyonlarda saptanmamıştır.

Bu sonuçları arkeolojik olarak değerlendirdiğimizde, ana istasyonların arkeolojik kazılarda tespitinin göreceli olarak daha kolay olduğunu, ara istasyonların maddi kültür izlerinin ise 1 yıldan kısa bir sürede tümüyle yok olduğuna tanıklık edilmektedir. Bu durum arkeolojik olarak bir dizi sorunu gündeme getirmektedir. Örneğin yılın tamamında pastoral göçebe yaşam sürdüren bir topluluğa yönelik arkeolojik maddi kültür eksenli bir çalışma yapıldığında, bu toplulukların ana istasyon olarak adlandırdığımız uzun süreli kamp yerleri tespit edilebilecek ancak,

ara istasyon dediğimiz kısa süreli konaklama yerlerinin tespit edilmesi mümkün olmayacaktır. Örneklenerek altı çizilen bu durum, pastoral göçebe yaşam tarzının 12 ayın tamamına yayılan döngüsel ve periyodik göç sürecinin kayıp halkaları olarak değerlendirilmektedir. Ara istasyon yerleşimlerinin arkeolojik çalışmalarla tespit edilememe durumu göç güzergâhının coğrafi sınırlarının belirlenmesini zorlaştıracaktır. Bu durumda pastoral göçebenin kültürel öğelerinin yayılımını ve tespitini olumsuz etkileyen bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Öte yandan ana istasyonlarda saptadığımız çadırları desteklemek için U biçiminde inşa edilen taş duvarların ve ocakların benzerlerine, İsrail'in güneyinde kazı ve yüzey araştırmalarında saptanan ve M.s 6.- 8. yüzyıllara tarihlenen Giv'ot Reved, Nahal Oded, Bigat Hisun, (Lev. 1-a) Be'er Karkom, (Lev. 1-b) Har Oded (Lev. 2 a-b) gibi göçebe kamp yerlerinde rastlanması, bu tür mimari ögelerin ne kadar uzun süre korunabildiğine dair arkeolojik açıdan da iyi bir örnektir.

Pastoral göçebeliğin maddi kültür izlerinin yerleşim stratejisi bağlamında ele alınması bu çalışmanın temelini oluştursa da, araştırmamızda göçebelerin gündelik hayatta kullandıkları alet ve eşyaları da irdelenmeye çalışılmıştır. Sarıkeçililerin gündelik hayatta kullandıkları nesnelerin, yaklaşık %76'sını satın alma yoluyla, % 11'ini hane içi üretim, % 13'ünü ise hem satın alma hem de hane içi üretim yolu ile temin etmiş olmaları ilginçtir. Bu durum, hane içi üretimin yerini günümüzde büyük oranda yerini dışarıdan satın almaya bıraktığı göstermektedir. Geçmişte göçebe toplumların hane içi üretimlerinin bugünkünden çok daha yoğun olduğu, bu toplulukların hiçbir dönemde yerleşiklerden izole bir yaşantı sürmedikleri ve göçebeler ile yerleşik topluluklar arasında ticari, askeri vb. pek çok nedenden kaynaklanan ilişkinin olduğu bilinmektedir. Bu ilişki maddi kültür boyutuyla gerek göçebelere ait iskân alanlarında gerekse yerleşik toplulukların yerleşmelerinde yapılan arkeolojik çalışmalarda kendisini gösterebilir. Burada belirtmek istediğimiz diğer bir nokta, Sarıkeçililerin kullandığı 42 malzemenin sadece 6'sı dışında, geri kalan 36 nesnenin tümüne incelenen 4 hanenin sahip olduğudur. Her hanede saptanmayan söz konusu eşyaları, çocuk bisikleti, bebek beşiği, tüfek, güneş enerjisi paneli, çanak anten, televizyon gibi büyük oranda günümüz teknolojisiyle ilişkili nesneler temsil etmektedir. Göçebe yaşamın dinamik süreci kolay hareket etmeyi

sağlayan en az malzemeyle pratik bir yaşamın sürdürülmesine yönelik bir karakter taşıdığından, aslında her hanede aşağı yukarı aynı nesnelerle karşılaşmak şaşırtıcı değildir. Nitekim yaptığımız araştırmada da, göçebe topluluklarda zenginliğin ölçütünün hayvan sayısı olduğu görülmüştür. Bu durum pastoral göçebe yaşam tarzında zenginliğin maddi kültüre yansımasının yerleşik toplumlardan farklı olduğunu işaret etmektedir.

Tez çalışması kapsamında elde edilen verileri genel olarak değerlendirdiğimizde; Pastoral Göçebelik kavramıyla ilgili yapılacak arkeolojik çalışmalarda spesifik durumların iyi okunması ve bu kavramlara yönelik daha önceden derlenen verilerin sorgulanması gerekmektedir. Bu durumun en önemli sebebi, pastoral göçebe toplulukların bölgesel ve dönemsel bazda iklim ve coğrafyayla etkili olarak kendi iç dinamiklerini oluşturup farklı kültürler oluşturması ve bu oluşan kültürün maddi yansımalarının çeşitlik göstermesidir.

Pastoral göçebelik kavramına yönelik yapılması muhtemel arkeolojik çalışmalar kapsamında konuyu ele aldığımızda; göçebe yaşam tarzının izlerinin ve maddi kültür yansımalarının gözlemlenmesinin çok kolay olmadığı görülmektedir. Tez çalışması kapsamında yaptığım incelmelerde bu durumu teyit eder niteliktedir. Yapılan arkeolojik çalışmaları ve yorumlamaları incelediğimizde ise yerleşik toplumlar üzerine yapılan arkeolojik çalışmalarda kullanılan geleneksel arkeoloji metodolojisinin pek çok faktörünün pastoral göçebeler için de kullanıldığı görülmektedir. Bu yaklaşım çok sağlıklı sonuçlar üretemediği gibi pastoral göçebeliğe yönelik bilgilerimizin sınırlı olmasına neden olan etkenlerin başında gelmektedir. Pastoral göçebelik kavramının arkeolojik perspektifle ilişkili kendi iç dinamiklerinin yerleşik toplumların iç dinamiklerinden çok daha farklı olması yeni metodolojik yaklaşımların üretilmesini zorunlu kılmaktadır. Özellikle "Göçebe Mimarisi" ve "Göçebe Arkeolojisi" kavramlarının mutlaka derinlemesine işlenip bu kavramların içini dolduracak Arkeolojik, Etnoarkeolojik ve Etnografik çalışmalar yapılmalı, yapılan çalışmalarında daha sağlıklı yorumlanması ve anlaşılması sağlanmalıdır. Bu kavramların etki alanlarının belirlenerek metodolojik ve terimsel çerçevenin ortaya konulması şarttır. Pastoral göçebe toplumlara yönelik yapılacak Arkeolojik çalışmaların mutlaka sağlam temelleri olan, kendine özgü bir metodoloji

belirlemiş olan “Göçebe Arkeolojisi” kavramının süzgecinden geçirilerek yapılması gerekmektedir. Böylece pastoral göçebeliğe yönelik daha sağlıklı arkeolojik veriler üretilecek sağlam temellere dayanan yorumlar yapılacaktır.

KAYNAKÇA/BİBLİYOGRAFYA

Aghdam A. Akbar, "Göç ve Yol: Modern Çağın Oğuz Göçebeleri Kaşkaylar", *Cıepo 6. Ara Dönem Sempozyumu,* Uşak, 2011, s.39-47.

Aksoy, Hüseyin, *"Göçebelikten Yerleşikliğe Geçiş Sürecinde Sosyo-Kültürel Bağlamda Sarıkeçili Yörükleri",* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Ankara, 2012.

Aksoy, Erdal, *Yörük ve Türkmenlerin Sosyo-Kültürel Yapısı Kırıkkale Karakeçili Aşireti Örneği*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Hacattepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Ankara, 2001.

Ana Britannica, Cilt 9, Ana Yayıncılık, 1986.

Ayaydın Cebe, Günil Özlem, "İskana Direnen Kimlik: Dadaloğlu'nun Coğrafyası", *Milli Folklor,* Sayı 90, 2011.

Akgün, Şadiye Esra, *"Troas Bölgesi İlk Tunç Çağı Konut Tipolojisinin Arkeolojik ve Etnoarkeolojik Açıdan Değerlendirilmesi",* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı, Çanakkale, 2010.

Arıcı, Burcu, *"Yörükler",* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Güzel Sanatlar Anabilim Dalı, Mersin, 1996.

Aksoy Erdal, *" Yörük ve Türkmenlerin Sosyo-Kültürel Yapısı: Kırıkkale Karakeçili Aşireti Örneği",* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Ankara, 2001.

Aksoy, Hüseyin, "*Göçebelikten Yerleşikliğe Geçiş Sürecinde Sosyo-Kültürel Bağlamda Sarıkeçili Yörükleri*", , (Yayımlanmamış Yükseklisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Halk Bilim Dalı, Ankara, 2012.

Atsız, Hüseyin Nihal, *Türk Tarihi Üzerine Toplamalar,* Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2013.

Aytekin, Kalkan, "*Etnoarkeolojinin Anadolu'da Uygulanabilirliği",* (Yayımlanmamış Yükseklisans Tezi), Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Ana Bilim Dalı, Aydın, 2009.

Ayanoğlu, İhsan Cihan, "Revealing the history of Anatolian sheep domestication by using retrovirus integrations / Retrovirüs entegrasyon polimorfizmi kullanarak Anadolu koyunlarındaki evcilleştirme sürecinin anlaşılması", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ortadoğu Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Biyoloji Anabilim Dalı, Ankara, 2013.

Bakır, İbrahim, *"Batı Toroslarda Göçerlerin Yerleşme ve Mekan Sorunlarının Çözümü Üzerine Bir Deneme"*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı, Konya, 1995.

Baskıcı, M. Murat, "Evcilleştirme Tarihine Kısa Bir Bakış", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi,* Cilt,53, Sayı 1, 1998, s. 73-94.

Bates, Danial G., "*Yörük Settlement in South-East Turkey,* Praeger. New York, 1980.
Bates, Daniel G., "Normative and Alternative Systems of Marriage among the Yörük of Southeastern Turkey", *Anthropological Quarterly 47,* 1974, s. 270-287.

Bates, Daniel G., "*Nomads and farmers: A study of the Yoruk of Southeastern Turkey. Antropological Papers, no: 52.",* University of Michigan Museum of Anthropology, 1973.

Baysal, Adnan, "Doğu Anadolu Arkeolojisinde Göçebelik ve Yaylacılık Kültürü (M.Ö II. Bin): Veriler Işığında Yeni Düşünceler", *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 23, 2012, s.258-259.

Beşikçi, İsmail, *Doğu'da Değişim ve Yapısal Sorunlar: Göçebe Alikan Aşireti,* Yurt Kitap-Yayın, Ankara, 1992,

Bulliet, Richard W., *The Camel and the Wheel*, Columbia University Press, New York, 1990.

Cupere, De Bea; Duru, Refik; Umurtak, Gülsün, "Animal husbandry at the Early Neolithic to Early Bronze Age site of Bademağacı (Antalya province, SW Turkey): evidence from the faunal remains", *Travaux de la Maison de l'Orient et de la Méditerranée,* Lyon, 2008, s. 368-405.

Cribb, Roger, *Nomads in Archaeology*, Cambridge University Press, New york, 1991.

Cavanşir, Babek, *"Kaşkay Türklerinin Tarihi",* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Ortaçağ Tarihi Proğramı, İstanbul, 2001.

Çelik, Muhittin, "*İran'daki Kaşkay Türkleri*", (1. Kafkas Milli Kafkas Sempozyumunda Sunulmuştur) Kafkas Üniversitesi, Kars 1995, s.204-2012.

Dede, Suat, *"From Nomadısm To Sedentary Lıfe In Central Anatolıa: The Case Of Rışvan Trıbe (1830-1932)",* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), The Department of Hıstory İhsan Doğramacı Bilkent University, Ankara, 2011.

Denker, Bedriye, "Güneydoğu Toroslarda Göçebelik Dr. Wolf-Diester Hütteroth' Göre", Türk *Coğrafya Dergisi, Sayı 20,* 1960, s. 136-142.

Douglas, Johnson, *The nature of nomadism: a comparative study of pastoral migrations in southwestern Asia and northern Africa*. University of Chicago. Dept. of Geography. Research Paper No. 118, Chicago, 1969.

Dulkadir, Hilmi, *"Toros Sarıkeçilileri'nde Göçer Hayat ve Bu Hayatın Etrafında Teşekkül Eden Folklor, Halk Edebiyatı ve Etnografya",* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halk Bilimi Anabilim Dalı, Kayseri, 1993.

Engels, Friedrich, *Ailenin Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni,* Sol Yayınları, Ankara 2010.

Erdem, Aylin, "Doğu Anadolu'nun Demir Çağı Aşiretleri", *Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi*, Sayı 14, Ankara, 2011, s.59-68.

Erenoğlu, Dilek, "Kaşkay Türklerinde Sosyal Tabakalaşma", *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic,* sayı 4, İstanbul, 2011, s.123-137.

Erinç, Tuğçe, *"XVI. YÜZYIL Karadeniz Sahil Sancaklarında Konar-Göçerler",* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Ankara, 2013.

Gilbert, Allan S., "On the Origins of Specialized Nomadic Pastoralism in Western Iran", *World Archaeology,* Vol 15, s.19-105.

Greenfield, Haskel j., "The Secondary Products Revolution: The Past, The Present And The Future", *World Archaeology,* Vol 42, s. 29-54.

Gülten, Sadullah, *"XVI. Yüzyılda Batı Anadolu'da Yörükler",* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim dalı, Ankara, 2008.

GÜL, Bülent; Danuu, Ankhbayar, "Erimekte Olan Türk Boyu: Moğolistan Duhalarının (Tsaatanlar) Kültürüne Dair", *Türk Moğol Araştırmaları Prof. Dr. Tuncer Gülensoy Armağanı,* Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, s. 177-192.

Güzel, Muhammet, *Son Göç,* Tekin Yayınevi, İstanbul, 2015.

Gökalp, Ziya, "Türklerde Totemizm, Animizm, Manizm ve Maturizm", *Edebiyat Fakültesi Mecmuası, Cilt I, sayı 5,* İstanbul, 1917, s. 457-458.

Harari, Yuval Noah, *Hayvanlardan Tanrılara Sapiens*, Kolektif Kitap, İstanbul, 2017.

Hole Frank, "Pastoral nomadism in western Iran", *Explorations in Etnoarchaeology, 1975, s.127-167.*

Horzumlu, Ayşe Hilal Tuztaş, *"Konup-Göçmek, Yerleşmek ve Yaşamak: Sarıkeçili'lerde Mekân ve Anlatı",* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Antropoloji Anabilim Dalı, İstanbul, 2014.

Hüseyniklioğlu, Ayşegül, *"Karaman Beylerbeyliği'nde Konar-Göçer Nüfus (1500–1522)",* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Elazığ, 2008.

İnalcık, Halil, " The Yörüks: Their Origins, Expansion And Economic Role", *Cedrus,* Sayı II, 2014.

İsmail, Beşikci, *Doğu'da Değişim ve Yapısal Sorunlar (Göçebe Alikan Aşireti)*, Yurt Kitap-Yayın, Ankara, 1992.

Karaaslan, Mehmet, "Başlangıçtan Günümüze Kaşkay Dili ve Edebiyatı Üzerine Değerlendirmeler", *Karadeniz Araştırmaları,* Sayı 31, 2011, s.135-150.

Karaaslan, Mehmet, "*Kaşkay Türklerinde Geçiş Dönemleri Doğum-Evlenme-Ölüm*", (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı, Van, 2010.

Karasar, Niyazi, *Bilimsel Araştırma Yöntemi,* Nobel, Ankara, 2008.

Kalkan, Aytekin, "*Etnoarkeoloji'nın Anadolu'da Uygulanabilirliği*" (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı, Aydın, 2009.

Kayalı, Özcan, *"8. - 11. Yüzyıllar Arasında Göçebe Türklerin Yaylak ve Kışlak Hayatı"*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul, 2010.

Kobatarian, Nabi, "İran Türkleri", *Yeni Türkiye,* Sayı 54, Ankara 2013, s.2217-2227.

Koçak, Gizem, *"Yerleşik ve Göçer Yörükler Arasındaki Yapısal Farklılıkların Karşılaştırılması: Sarıkeçililer Örneği",* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Ankara, 2006.

Khazanov, Anatoly M., *Nomads and The Outside World*, The University of Wisconsin Press, 1996.

Khazanov, Anatoly M., *Göçebe ve Dış Dünya,* Doğu Kütüphanesi, İstanbul, 2015.

Kıvılcımlı, Hikmet, *Toplum Biçimlerinin Gelişimi,* Sosyal İnsan Yayınları, İstanbul, 2014.

Küçüküstel, Selcen, "Kaybolmakta Olan Bir Türk Diline Tanık Olmak: Dukha Dili", *Tdd/Jofel,?,* s. 112-125.

Küçüküstel, Selcen, "Kayıp Türkler Dukha Halkı", *Atlas,* 2012, s. 236.

Kutlu, Muhtar, *Şavaklı Türkmenlerde Göçer Hayvancılık,* Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınevi, Ankara, 1987.

Kutlu, M. Muhtar, "Yaşayan Bir Atlı-Kültür Geleneği: Anadolu Göçer Kültürü." *Millî Folklor 2*, 1992, s.16-21

Kutlu, M. Muhtar, "Doğu Anadolu Göçer Topluluklarında Kara Çadır (Karşılaştırmalı Bir Araştırma*), III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, s.239-254. 1987.

Kutlu, M. Muhtar, "Fırat Havzası yaylacılığında Şafak Aşireti göçer hayvancılığına tipolojik yaklaşım", *Fırat Havzası Coğrafya Sempozyumu*, 1990, s.199-206.

Lawrence S. Leshnik,"Pastoral nomadism in the archaeology of India and Pakistan", *World Archaeology,* 1972, s.150-166.

Lindner, Rudi Paul, *Ortaçağ Anadolu'sunda Göçebeler ve Osmanlılar,* İmge Kitapevi, Ankara, 2000.

Maffesoli, Michel, *Göçebelik Üzerine İnsiyatif Başıbozukluk,* Bağlam Yayıncılık, 2011.

Matsubara, Masatake, *Çoşlu Yörüklerinin Etnografyası Göçebeliğin Dünyası*, Atatürk Kültür Merkezi, Ankara, 2012.

Mannay, m. H., "Tuva'da Eski Dağ Keçisi Tasvirleri", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı 21,* Erzurum, s. 169-179.

Neslihan, Kıyar, "Orta Asya'dan Anadolu'ya Değişen Coğrafyalarda Petroglifler", *Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı* 26, 2008,Ankara, s.177-190, ;

Polat, Fecri, *Doğu Anadolu Yayla Kültürü ve Yayla Mimarisi,* Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2013.

Polatlar, Kaan, *Göçebe-Çoban Halkların Tarihsel Rolleri,* Doğu Kitapevi, İstanbul, 2016.

Raygorodetsky, Glep, "Bıçak Sırtı Yaşam*" ,National Geographic, Sayı 198, 2017, s. 46-67.*

Rosen, Steven A.; Avni, Gideon, "The Edge of the Empire: The Archaeology of Pastoral Nomadism in the Southern Negev Highlands in Late Antiquity", *The Biblical Archaeologist,* Sayı 56, 1993, s. 189-199.

Rosen, Steven A, "Desert Pastoral Nomadısm in the Longue Durée", *The Archaeology of Mobility: Old World and New world Nomadism. Cotsen Institute of Archaeology,* Los Angeles, *s. 115-140.*

Rosen, Steven A, "A Roman-Period Pastoral Tent Camp in the Negev, Israel", *Journal of Fiels ARchaeology, 20, 1993, S. 441-451.*

Rosen, Steven A; Segal, Irina, "Copper Among the Nomads: Early Bronze Age Copper Objects from the Camel Site, Central Negev, Israel", *iams,* 2005, S. 3-8.

Roux, Jean-Paul, *Türklerin Tarihi,* Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2006.

Ökse, Ayşe Tuba, "Salat Tepe Iv Mevsimlik Barınakları: Yukarı Dicle Havzasında Orta Çağ ve Sonrasında Göçerler*", Tüba-Ar*, 21, Ankara, Eylül 2017, Ankara, s.149-174.

Öngör, Sami, "Ortodoğu Ülkelerinde Göçebe Hayatın Bugünkü Şartları ve Göçebe Nüfusun Sedantarizasyonu*", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 9, Ankara, 1964, s.145.

Özfırat, Aynur, *Doğu Anadolu Yayla Kültürleri M.Ö 2000,* Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2001.

Sagona,A ; Erkmen, M.;Sagona, C., I. Thomas "Excavation at Sos Höyük 1995. Second Preliminary Report", *Anatolian Stadies* XLVI, 1996, s.22-52.

Sagona,A ; Erkmen, M.;Sagona, C., S. Howells, "Excavation at Sos Höyük 1997. Fourth Preliminary Report", *Anatolica, xxıı*, 181-226 s.184.

Saltuk, Secda, *Arkeoloji Sözlüğü,* İnkılap Yayınevi, İstanbul, 1993.

Samire, Mömin, "Şamanizm ve Günümüzdeki Kalıntıları", *Ulakbilge 1,* 2013, s.79-89.

San, Oya, *"Demir Çağ ve Demir Çağ Öncesinde Anadolu'da Göçebelik ve Göçebe Sanatı",* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı, İzmir, 1998.

Sayılır, Büyükcan, Şeyda, "Göçebelik, Konar-Göçerlik Meselesi ve Coğrafi Bakımdan Konar-Göçerlerin Farklılaşması", Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, 12, 2012, s.563-580.

Şen, Recepcan, "*İbn Haldun'da Şehir ve Medeniyet*", (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Ankara, 2010.

Sherratt, Andrew "The Secondary Exploitation of Animals in the Old World", *World Archaeology Vol. 15, No. 1, Transhumance and Pastoralism (Jun., 1983),* s. 90-104.

Sümer, Faruk, "Kaşkay", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* Cilt 25, İstanbul 1988, s.22.

Tan, Mehmet, *"Göçebelikten Kent Hayatına Geçiş: Siirt Duderan Aşireti Örneği",* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Diyarbakır, 2013.

Tulay, Ahmet Semih, *İlk Çağdan Günümüze Çoban Kültürü, Cilt I-II,* Afyonkarahisar Belediyesi Kültür Yayınları, Afyonkarahisar, 2015.

Turan, Seyithan, *"Göçebelikten Yerleşik Hayata Geçişte Bir Örnek Olay Beritan Aşireti",* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Ankara, 2001.

Turan, Şakir, *" XIII. Yüzyılda Orta ve Doğu Anadolu'dan Batı Anadolu'ya Göçler",* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Konya, 2009.

Uslu, Fatih, *Sosyolojik Bir Alan Araştırması Bozahmetli Yörük Aşireti*, Çizgi Kitapevi, Konya, 2015.

Ün, Cemal, *Keçi Medeniyeti,* Schola, İstanbul, 2014.

Yakar, Jak, *Anadolu'nun Etnoarkeolojisi*, Homer Kitapevi, İstanbul, 2007.

Yakar, Jak, "Traits of Nomadic People: Ethnoarchaeological and Archaeo- logical Research in Turkey", *Orientwissenschaftliche Hefte* 21, 2006, s.48- 63.

Yalçın, Nil, *"Konar-Göçerlik ile Yerleşik Yaşamın Sosyo-Kültürel İncelemesi: Sarıkeçililer Üzerine Niteliksel Çalışma",* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, İstanbul, 2013.

Yılmaz, Orhan, "Alevilikte Eski Türk Dini(Göktanrı İnancı) ve Şamanizm'in Etkileri", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi,4, Aralık 2014, s.7.*

Yüncü, Ahmet, *Kayı Boyundan Sarıkeçili Yörükleri,* Tuğra Ofset, Isparta, 1998.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

Hakan, Kutluay, *"Etnografya Nedir*",https://www.makaleler.com/etnografya-nedir (Ekim 2017).
TDK Eş Anlamlı Kelimeler Sözlüğü, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_esanlamlar&arama=esanlam&guid=TDK.ESA.54b533b186a926.48725765 (Ekim 2017).
Michael Balter, http://www.sciencemag.org/news/2014/04/how-sheep-became-livestock (Şubat 2016)
Alan Outram, http://humanities.exeter.ac.uk/archaeology/research/projects/horsedomestication/ (Haziran 2016)
Cemal, Şener, http://www.kulturelbellek.com/nasil-saman-olunur/ (2014)
İran Türkleri'nin Nüfusu, http://tr.wikipedia.org/wiki/İran_Türkleri#N.C3.BCfus (Mart 2015)
Kaşkaylar, http://tr.wikipedia.org/wiki/Kaşkaylar (Mart 2015)
İran Ülke Raporu http://birlesmismarkalar.org.tr/file/hedef-ulke-raporlari/Iran.pdf (Mart 2015).
İran Coğrafyası http://www.gunaskam.com/tr/index.php?option=com_content&task=view&id=308 (Mart 2015).
Kaşkaylar http://tr.wikipedia.org/wiki/Kaşkaylar (Mart 2015).

LEVHA 1

FOTOĞRAFLAR

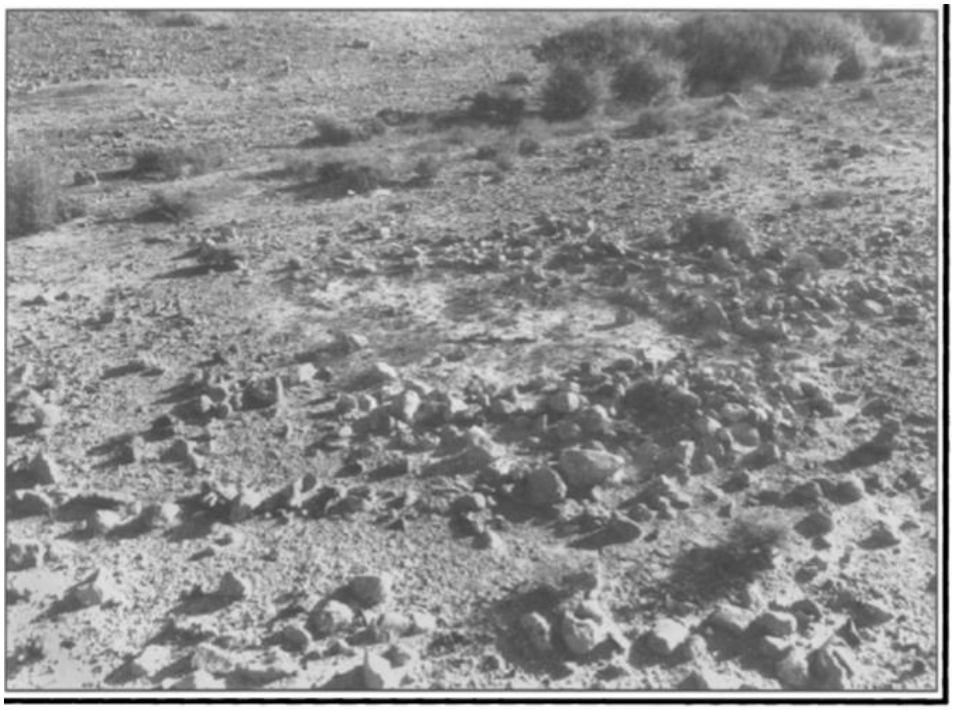

A

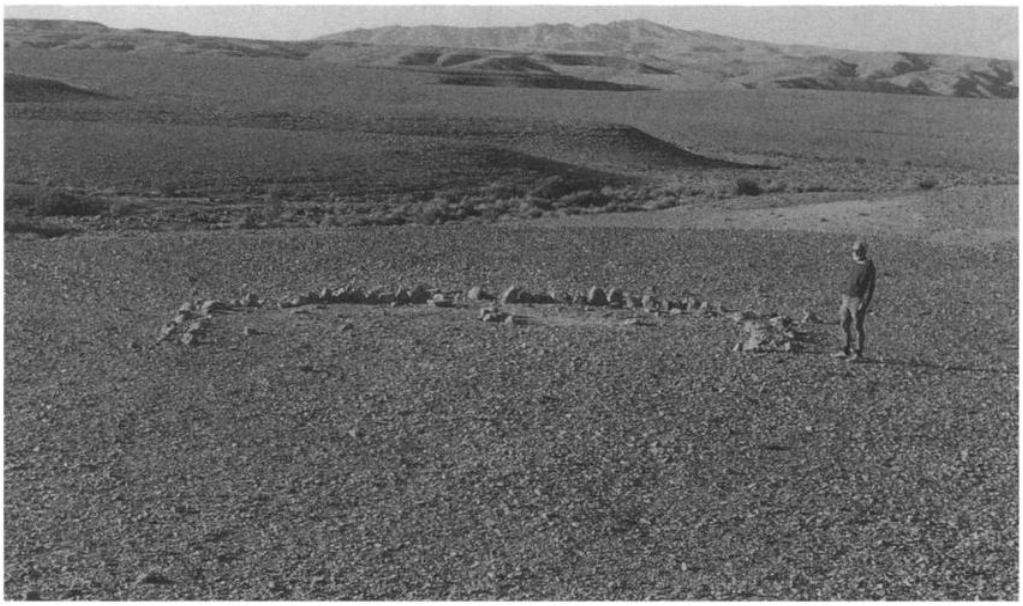

B

LEVHA 2

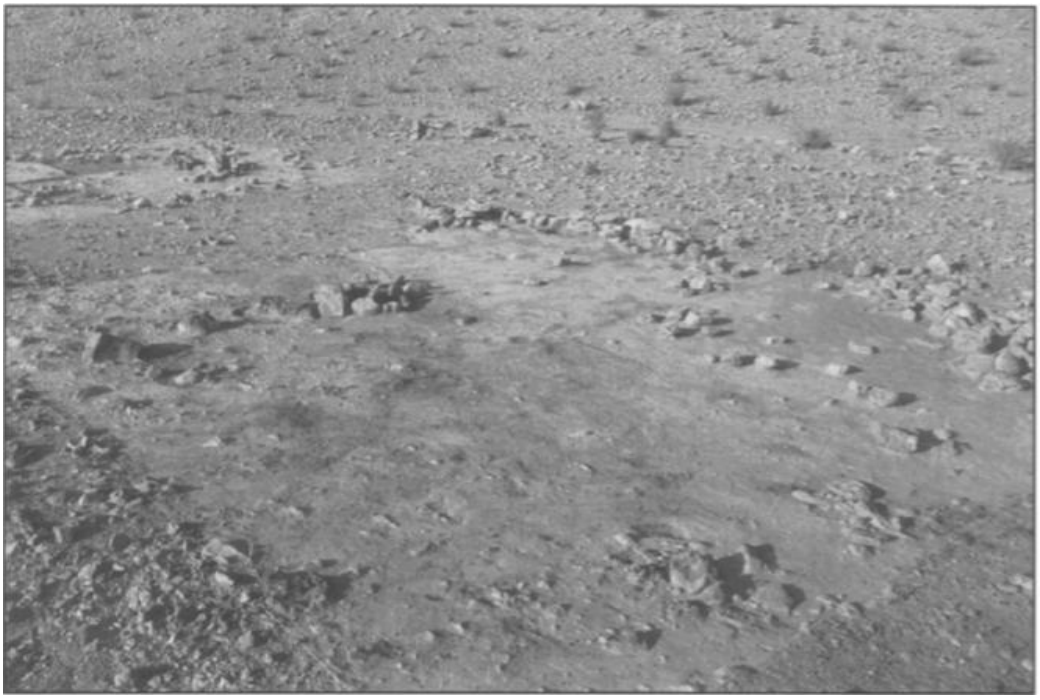

A

B

LEVHA 3

A

B

LEVHA 4

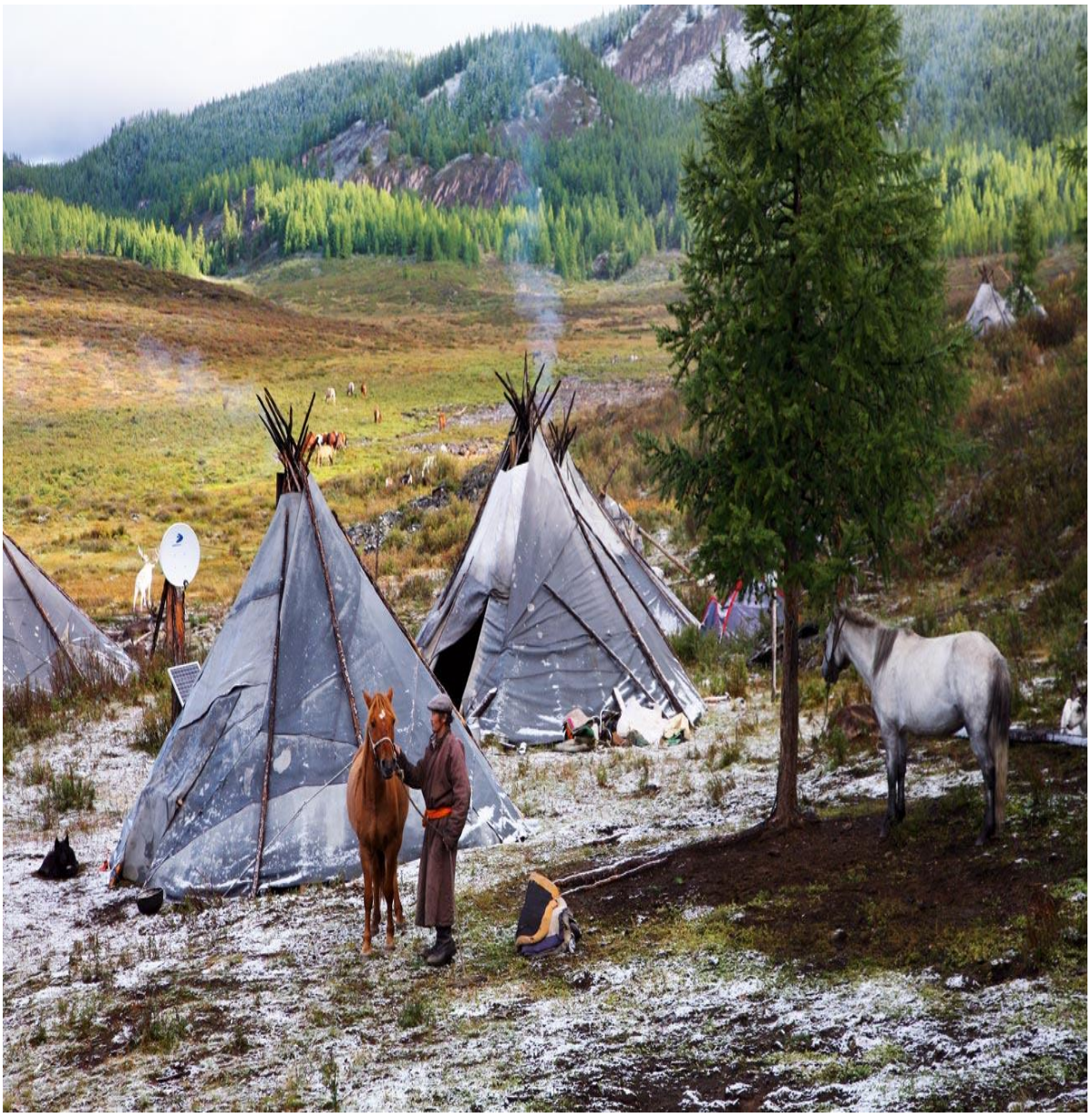

A

B

LEVHA 5

LEVHA 6

A

B

LEVHA 7

A

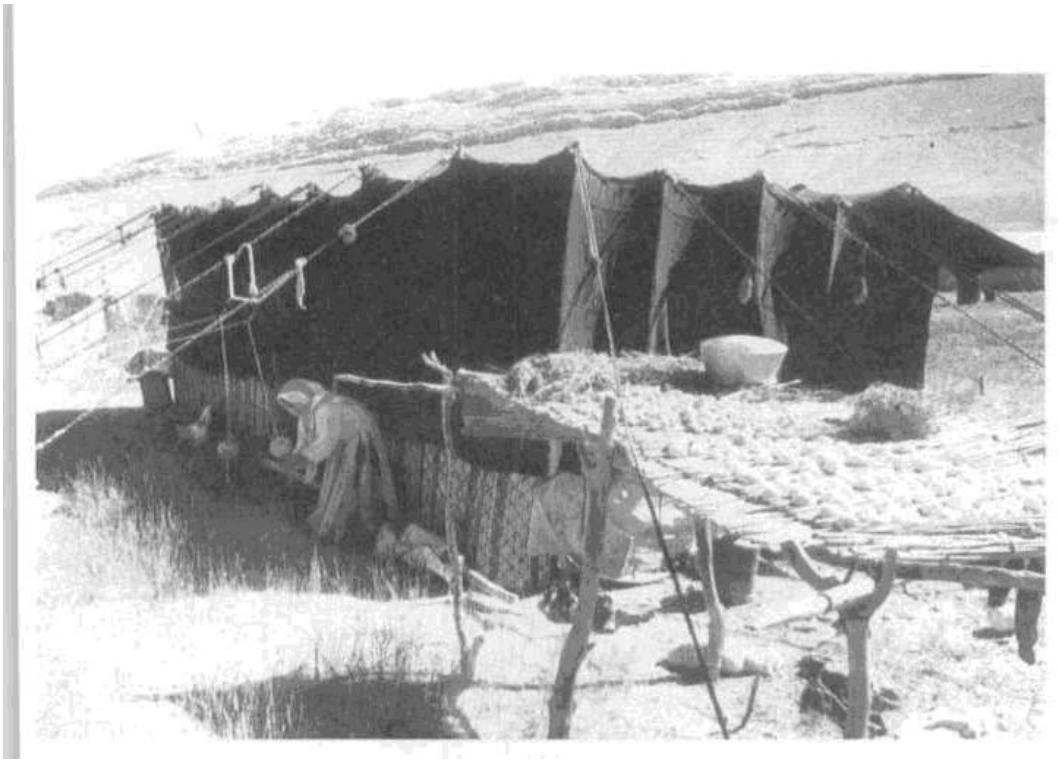

B

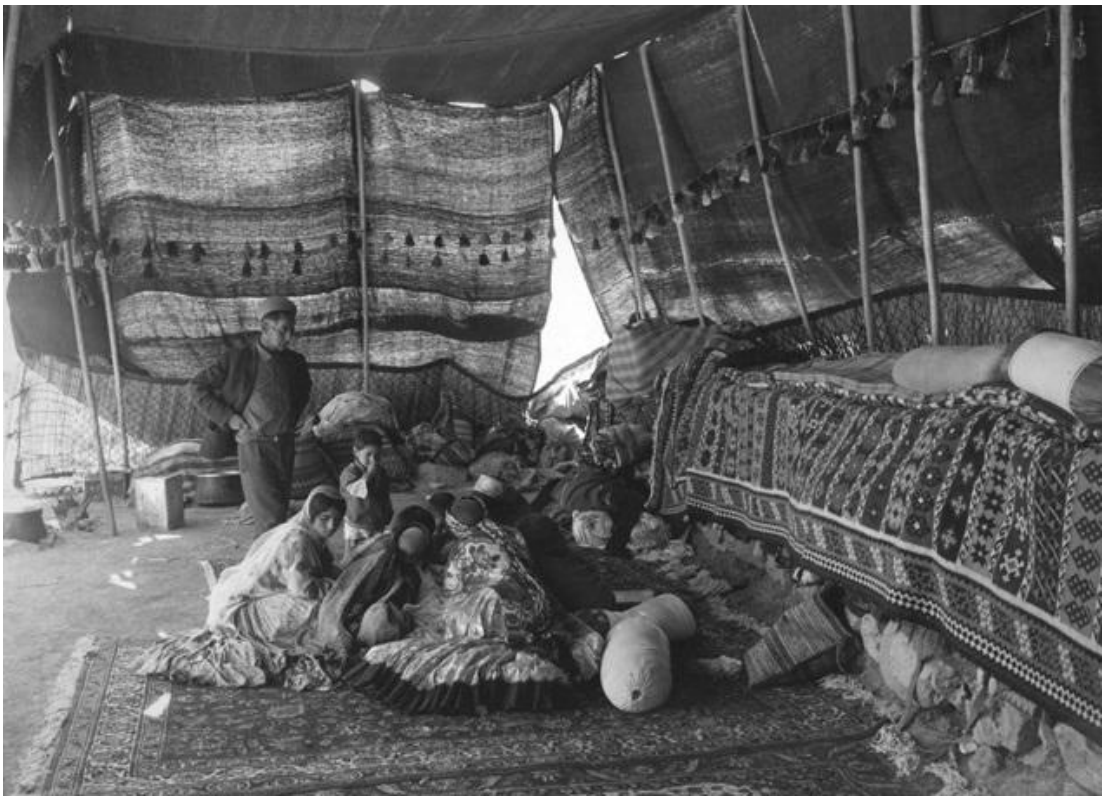
LEVHA 8

LEVHA 9

A

B

LEVHA 10

A

B

LEVHA 11

A

B

LEVHA 12

A

B

LEVHA 13

A

B

LEVHA 14

A

B

LEVHA 15

A

B

LEVHA 16

A

B

LEVHA 17

A

B

LEVHA 18

A

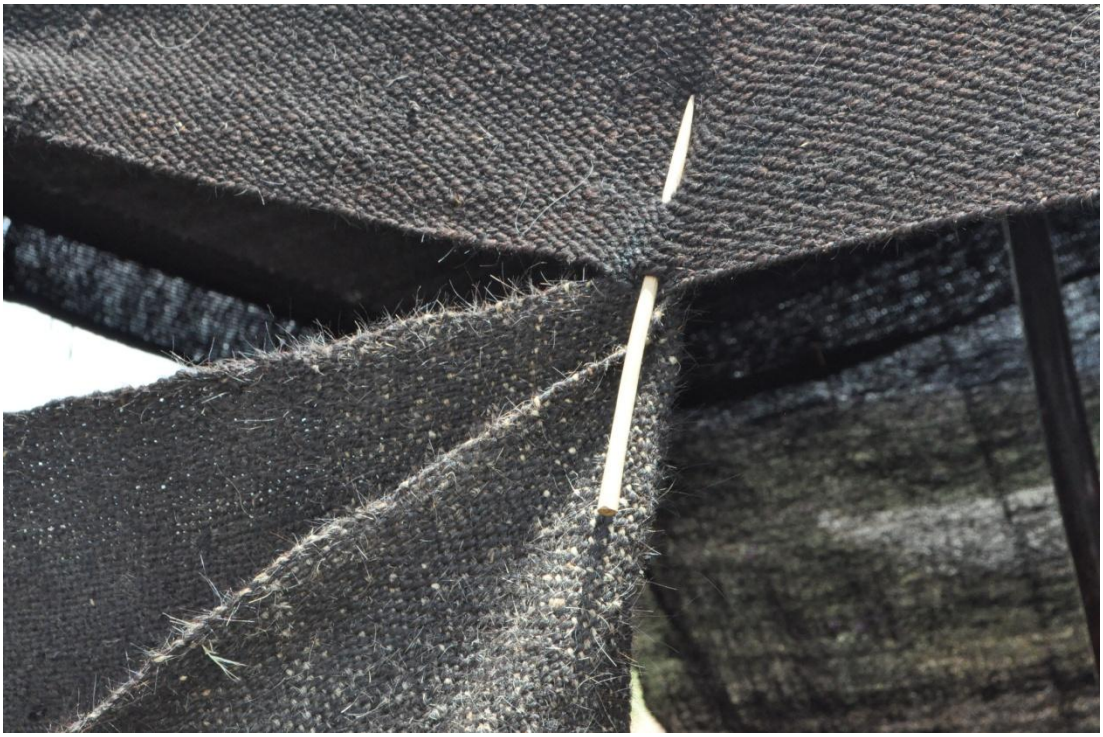

B

C

LEVHA 19

A

B

LEVHA 20

A

B

LEVHA 21

A

B

LEVHA 22

A

B

LEVHA 23

A

B

LEVHA 24

A

B

LEVHA 25

A

B

LEVHA 26

A

B

LEVHA 27

A

B

LEVHA 28

A

B

LEVHA 29

A

B

LEVHA 30

A

B

LEVHA 31

A

B

LEVHA 32

A

B

LEVHA 33

A

B

LEVHA 34

A

B

LEVHA 35

A

B

LEVHA 36

A

B

LEVHA 37

A

B

LEVHA 38

A

B

LEVHA 39

A

B

LEVHA 40

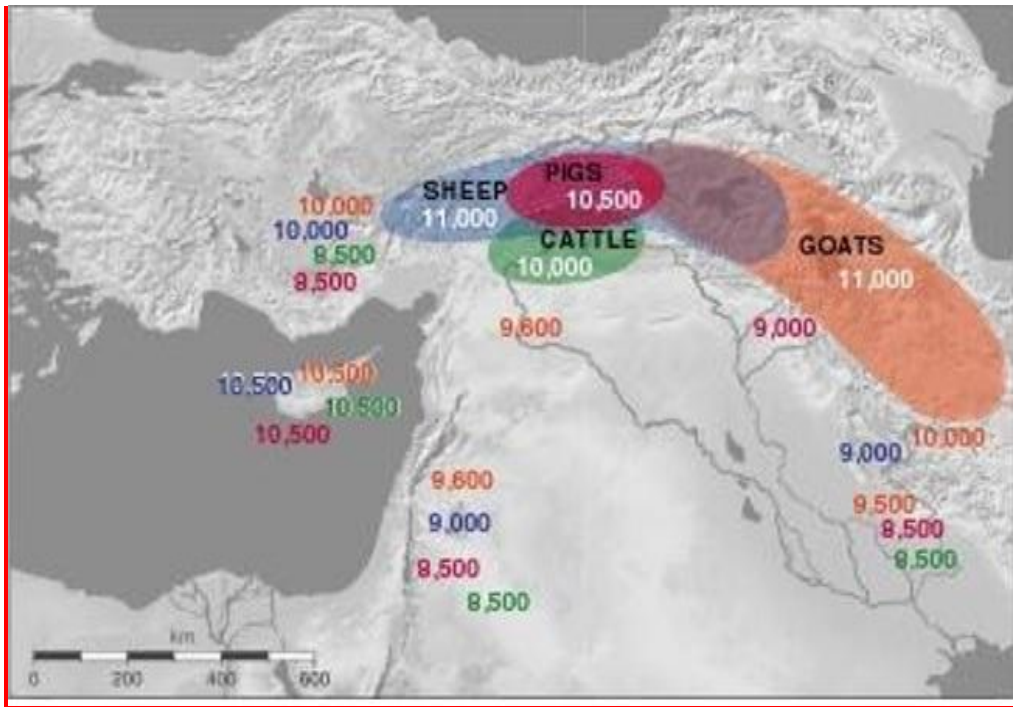
A

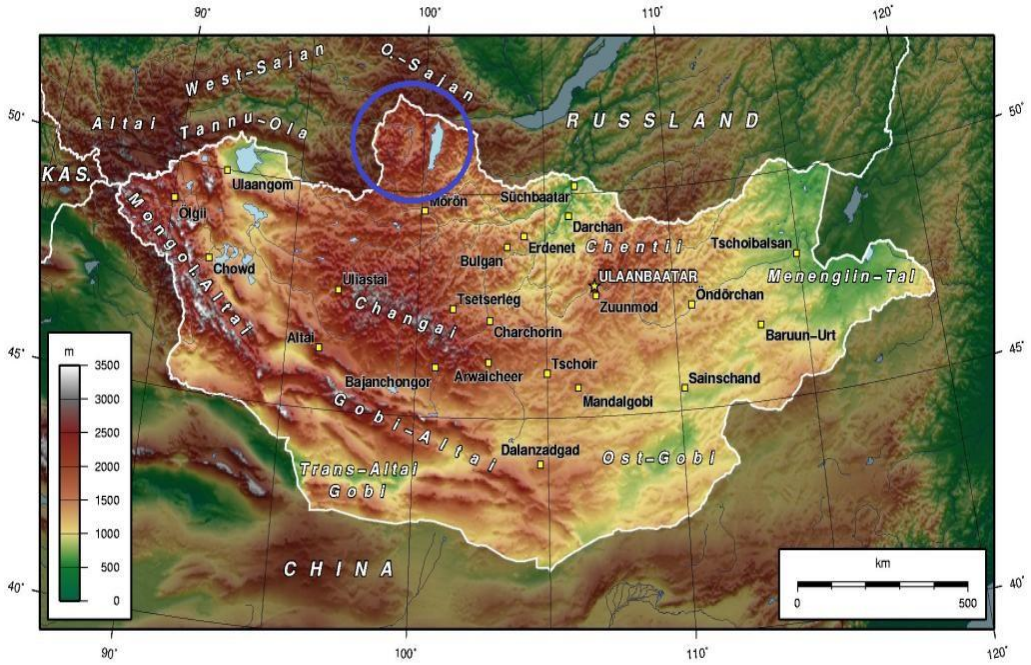
B

LEVHA 41

HARİTA VE ÇİZİMLER

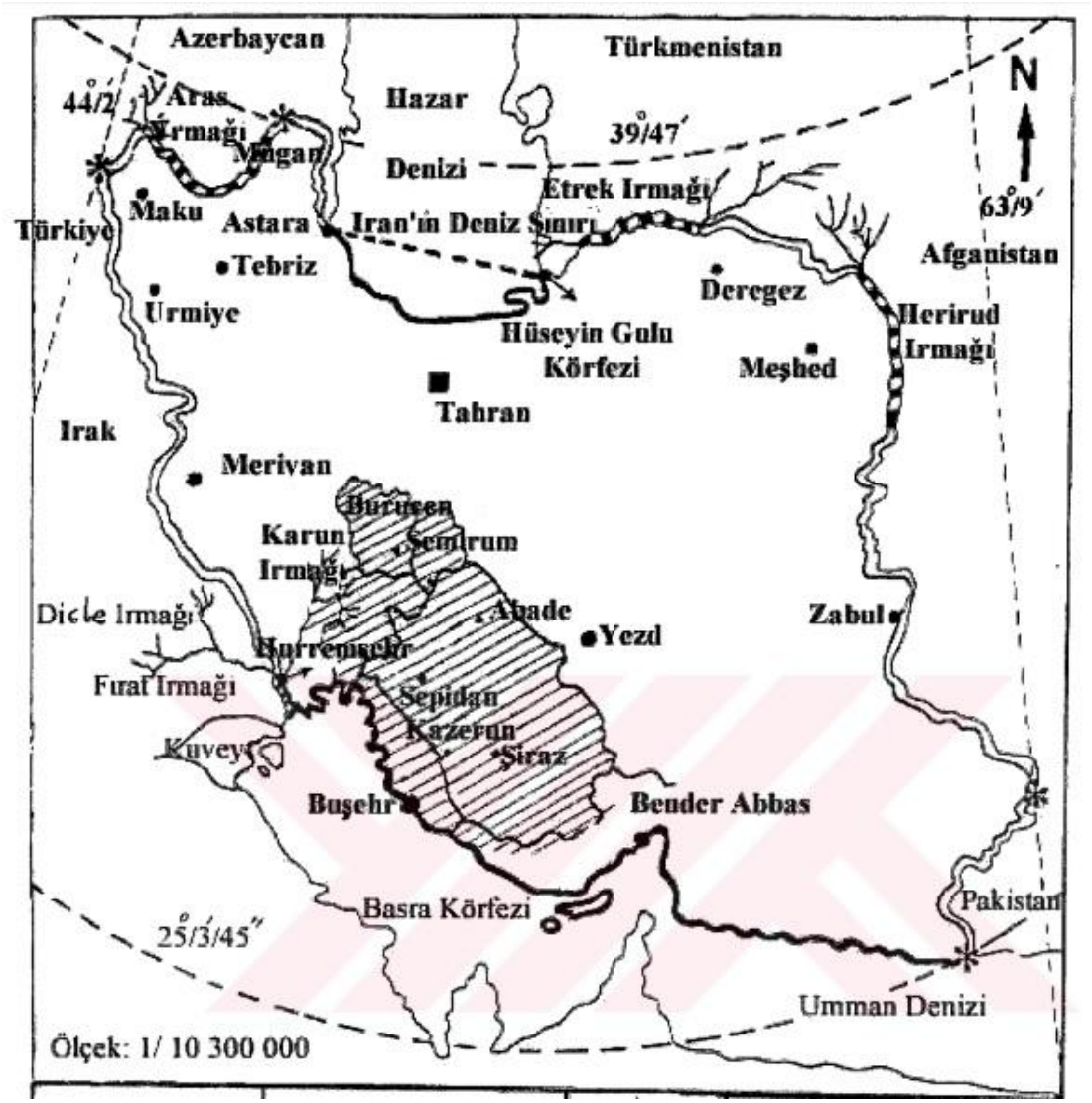

A

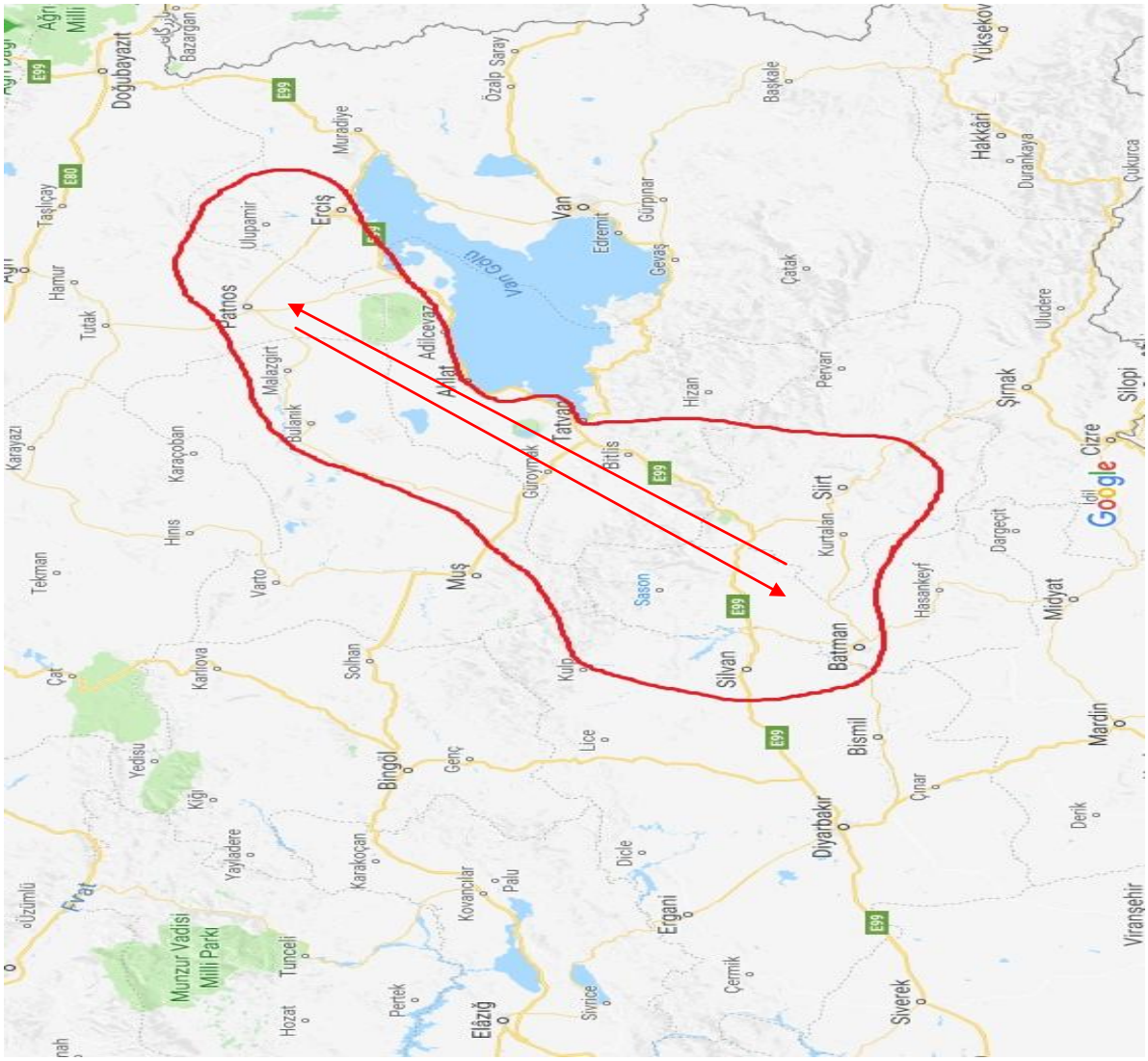

B

LEVHA 42

Azerbaycan
Türkmenistan
N
44°/2′
Aras
Irmağı
Hazar
Denizi
39°/47′
Etrek Irmağı
63°/9′
Afganistan
Maku
Astara
Iran'ın Deniz Sınırı
Türkiye
Tebriz
Urmiye
Deregez
Herirud
Irmağı
Hüseyin Gulu
Körfezi
Meşhed
Tahran
Irak
Merivan
Karun
Irmağı
Semirum
Dicle Irmağı
Abade
Yezd
Zabul
Fırat Irmağı
Sepidan
Kazerun
Siraz
Kuveyt
Buşehr
Bender Abbas
Basra Körfezi
Pakistan
25°/3′/45″
Umman Denizi
Ölçek: 1/ 10 300 000

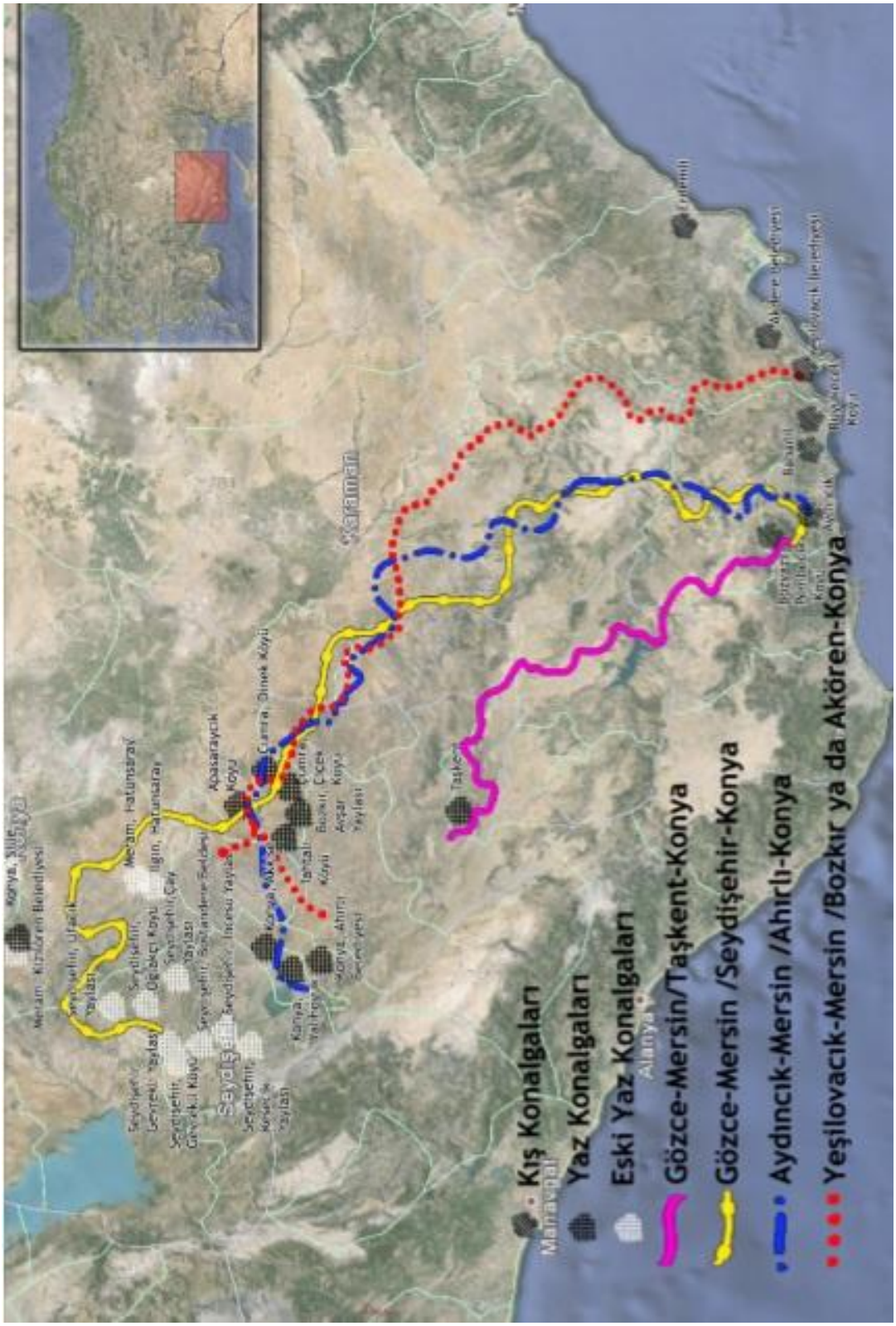
LEVHA 43

Doğubayazıt
Ağrı
Bazargan
Özalp
Saray
Başkale
Yüksekova
Hakkâri
Durankaya
Çukurca
Muradiye
Erciş
Van
Gürpınar
Edremit
Gevaş
Çatak
Taşlıçay
Hamur
Tutak
Ulupamir
Patnos
Van Gölü
Adilcevaz
Ahlat
Malazgirt
Bulanık
Hizan
Pervari
Şırnak
Uludere
Silopi
Cizre
Tatvan
Güroymak
Bitlis
Karayazı
Karaçoban
Hınıs
Tekman
Varto
Muş
Sason
Kurtalan
Siirt
Dargeçit
Hasankeyf
Midyat
Çat
Karlıova
Solhan
Kulp
Silvan
Batman
Yedisu
Kiğı
Bingöl
Genç
Lice
Bismil
Mardin
Yayladere
Karakoçan
Dicle
Diyarbakır
Çınar
Derik
Üzümlü
Fırat
Kovancılar
Palu
Ergani
Viranşehir
Munzur Vadisi Milli Parkı
Tunceli
Hozat
Pertek
Elâzığ
Sivrice
Çermik
Siverek
Google

LEVHA 44

Konya
Milli Parkı
Emirgazi
Beyşehir Gölü
Beyşehir
İsmil
Karapınar
Gökyurt
Çumra
Ereğli
Huğlu
Seydişehir
Akören
Ayrancı
Güneysınır
Bozkır
Karaman
Üzümdere
Milli Parkı
Akseki
Hadim
Taşkent
Side
Ermenek
Mut
Avsallar
Dim Çayı
Milli Parkı
Alanya
Mahmutlar
Silifke
Gülnar
Gazipaşa
Aydıncık
Google

LEVHA 45

Kış Konalgaları
Yaz Konalgaları
Eski Yaz Konalgaları
Gözce-Mersin/Taşkent-Konya
Gözce-Mersin /Seydişehir-Konya
Aydıncık-Mersin /Ahırlı-Konya
Yeşilovacık-Mersin /Bozkır ya da Akören-Konya
Seydişehir
Çamlıca
Taşkent

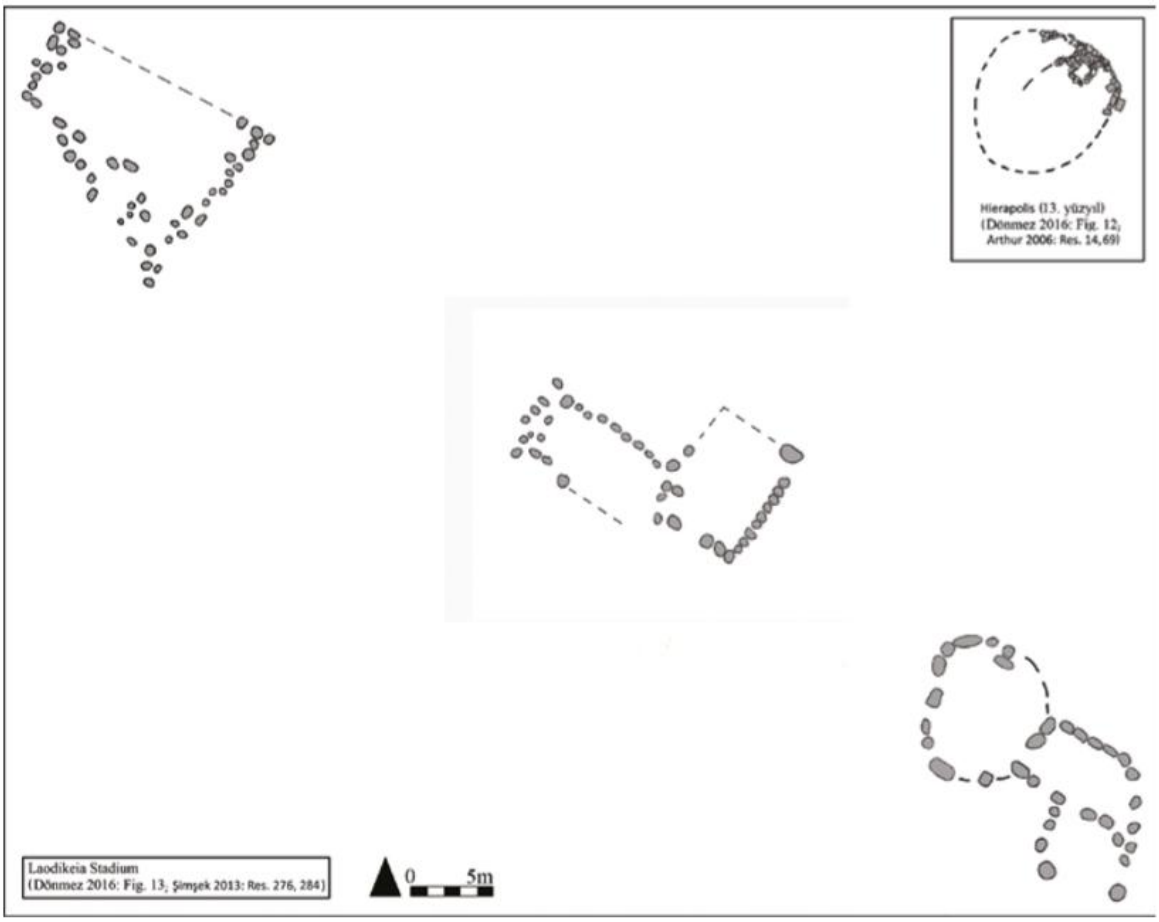
LEVHA 46

Dokuz
Derbent
Zencirli
Bozdağ
Milli Parkı
D715
Tatköy
Hüyük
Kıreli
İmrenler
Konya
Göçü
Sakyatan
D350
Sağlık
D350
D696
Gödene
Kaşınhanı
İstasyon
İsmil
İnlice
Beyşehir
Gökyurt
D687
D350
D687
Çumra
İslik
D696
Ketenli
Alibeyhüyüğü
Huğlu
Akören
Madenşehri
Seydişehir
D350
Kisecik
Dinek
D350
Yalıhüyük
D705
D715
Sudurağı
Güneysınır
Ahırlı
Kazımkarabekir
Yollarbaşı
D350
Bozkır
Karaman
Üzümdere
Milli Parkı
Yarpuz
Habiller
Altınbeşik
Mağarası
Milli Parkı
Akseki
D340
D705
D715
Dedemli
Hadim
D340
Geyik Dağları
Taşkent
Balcılar

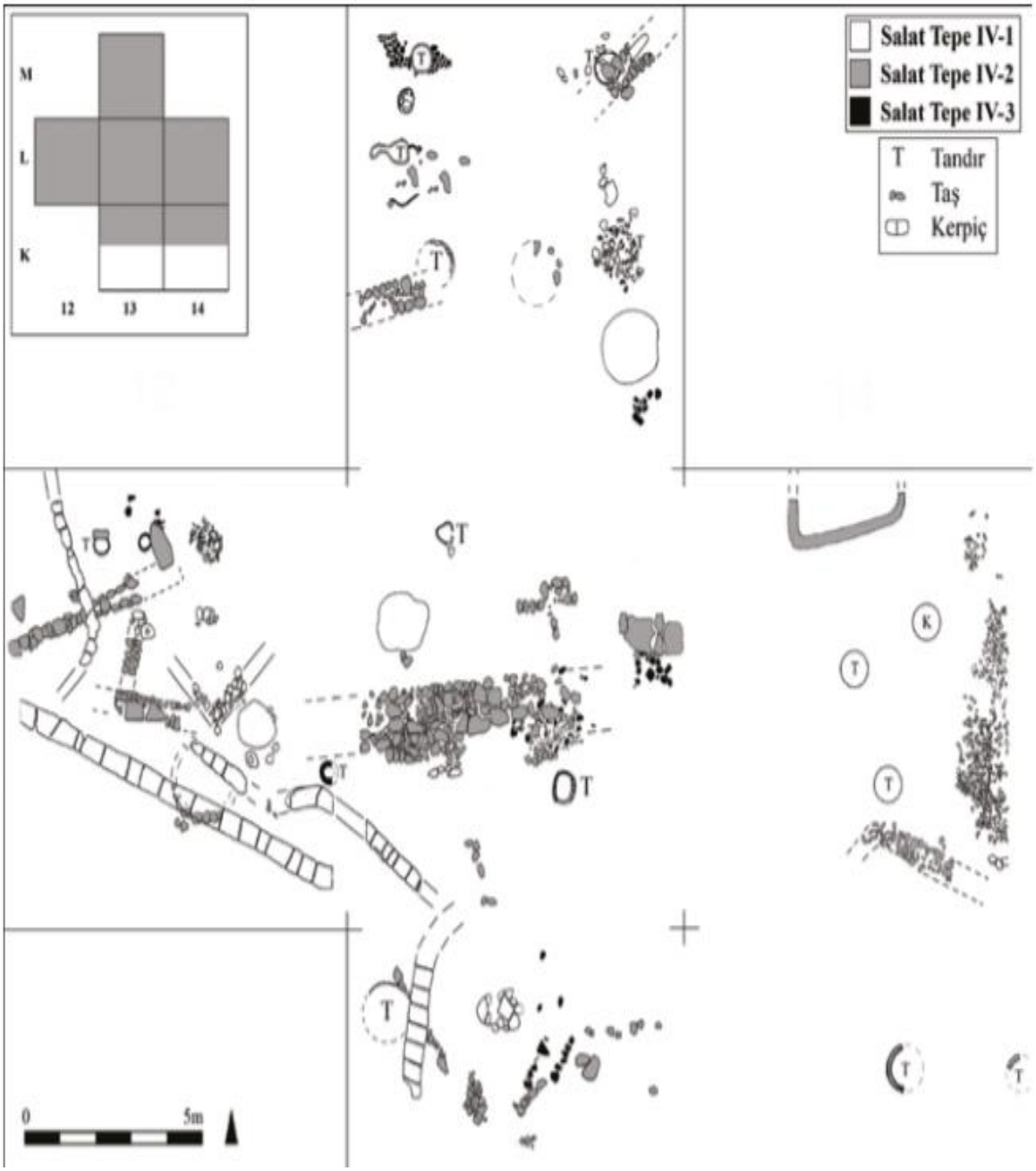
LEVHA 47

Hüyük
Kıreli
İmrenler
Tatköy
D715
Konya
Sakyatan
D350
Beyşehir Gölü
Sağlık
D350
D696
Gödene
Kaşınhanı
İstasyon
İnlice
Beyşehir
Gökyurt
D687
D350
D687
Çumra
Yeşildağ
D696
Ketenli
Alibeyhüyüğü
Huğlu
Akören
Göynem
Seydişehir
Derebucak
D350
D350
Yalıhüyük
D705
Güneysınır
D687
Ahırlı
Bozkır
Üzümdere
Milli Parkı
Yarpuz
Habiller

LEVHA 48

Hierapolis (13. yüzyıl)
(Dönmez 2016: Fig. 12;
Arthur 2006: Res. 14,69)
Laodikeia Stadium
(Dönmez 2016: Fig. 13; Şimşek 2013: Res. 276, 284)
0
5m

LEVHA 49

M
L
K
12
13
14
Salat Tepe IV-1
Salat Tepe IV-2
Salat Tepe IV-3
T Tandır
Taş
Kerpiç
0
5m